

Runrön

Runologiska bidrag utgivna av

Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet

Runrön

Runologiska bidrag utgivna av
Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet

18

BLANDADE RUNSTUDIER

3

With summaries in English

Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
2004

Tryckt med bidrag från Vetenskapsrådet

Abstract

Blandade runstudier 3. 2004. (Miscellaneous runic studies 3.) *Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet* 18. 107 pp. Uppsala. ISBN 91-506-1771-0.

This volume comprises seven studies on personal names in Scandinavian runic inscriptions. Six of the papers were originally presented at a seminar held on 10 May 2003 under the heading "Runor och namn" ('Runes and names') at the Royal Gustavus Adolphus Academy for Swedish Folk Culture in Uppsala; the seventh paper (Fridell's) fits in with the theme of the seminar.

The studies illustrate various aspects of runic research: previously interpreted names turn out to be open to alternative interpretations, characters regarded as runes are revealed not to be runes, a reordering of a runic text yields an interpretation of a hitherto unexplained sequence of runes and also, in one case, turns a common noun into a personal name.

Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Box 527, SE-751 20 Uppsala, Sweden.

© Respektive författare 2004

Sättning: Rätt Satt Hård & Lagman HB

Typsnitt: Century Expanded

ISSN 1100-1690

ISBN 91-506-1771-0

Printed in Sweden by

Reklam & Katalogtryck ab, Uppsala, 2004

Innehåll

Förord	7
<i>Staffan Fridell</i> : Två medeltida kvinnonamn i runinskrifter på sländtrissor	9
<i>Magnus Källström</i> : haira , hira och haramsrka . Tre namnbelägg, två tolkningsförslag	19
<i>Patrik Larsson</i> : Personnamnstolkning och läsordning. Till tolkningen av runföljden anasuiþr på Norralastenen (Hs 2)	43
<i>Michael Lerche Nielsen</i> : Om tolkningen af mansnavnet på Kaldusspillebrikken	57
<i>Per Stille</i> : Finns det runsvenska mansnamnet <i>Gildi</i> på U 644 och U 654?	71
<i>Henrik Williams</i> : Till tolkningen av personnamnet kina	77
<i>Marit Åhlén</i> : En ristarsignatur och ett namnbelägg. Till tolkningen av inskriften på U 116	87
Författarna	107

Förord

De nordiska runinskrifterna är en rik källa till kunskapen om forntidens och medeltidens namnskick; enligt Lena Petersons Nordiskt runnamnslexikon från 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex/>) finns bara i vikingatida inskrifter inte mindre än ca 1 400 personamn och en tiondel så många ortnamn. Därtill kommer namn på mytiska gestalter samt kristna centralgestalter och helgon. Ett 20-tal ortnamn och inte mindre än ett par hundra personnamn är otolkade. Dessa båda sistnämnda grupper erbjuder runologer och namnforskare intressanta utmaningar. Men också namn som betraktas som tolkade kan det finnas anledning att granska på nytt. Det kan röra sig om feltolkningar beroende på onöjaktiga läsningar eller på felaktiga namnidentifikationer. En etablerad namntolkning kan också bygga på bristfälliga etymologiska och/eller semantiska resonemang. Slutligen kan runföljder tolkade som namn visa sig vara icke-namn och tvärtom.

Största delen av Nordens runtexter har givits ut vetenskapligt och gjorts lätt åtkomliga genom Samnordisk runtextdatabas (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>). Nu återstår som en av de viktigaste uppgifterna för dagens runologi att ytterligare bearbeta det språkliga material som på detta sätt blivit tillgängligt. Anledningen är dels att namnmaterialet utgör en så stor del av inskrifternas sammanlagda textmängd och i än högre grad deras ordförråd, dels att utforskandet av detta material, inte minst binamn, ursprungliga eller s.k. absoluta, ger en unik och värdefull kunskap om namnbruk i gammal tid, i morfologiskt och namnsociologiskt och semantiskt hänseende.

Under hela 1900-talet gjordes individuella insatser inom runonomastiken vid sidan av det reguljära utgivningsarbetet, främst under seklets andra hälft med Evert Salberger som den mest representativa gestalten. Mot århundradets slut föll allt fler forskare in i ledet och verksamheten är idag mycket livlig (se översikten av undertecknad Larsson i *Onoma* 37, 2002). För att samordna och uppmuntra ytterligare verksamhet anordnade Lena Peterson och undertecknad Williams 1999–2000 en serie kollokvier under beteckningen Runnamn.

Lördagen den 10 maj 2003 anordnades i Uppsala på inbjudan av Lennart Elmevik, Lena Peterson och undertecknade ett heldagsseminarium rubricerat Runor och namn. Vid seminariet presenterades förslag till nytolkning eller om-tolkning av otolkade respektive feltolkade namn i nordiska runinskrifter. I in-

bjudan underströks att presentationerna borde vara korta och koncentrera sig på själva tolkningsproblematiken. Sammanlagt 22 deltagare, varav sju föredragshållare, hörsammade inbjudan. Seminariet ägde rum i Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkulturs lokaler och Akademien bjöd också seminariedeltagarna på lunch.

Av föredragshållarna har sex valt att medverka i föreliggande publikation. Dessutom deltar Staffan Fridell med ett bidrag som faller inom seminariets ram.

Patrik Larsson

Henrik Williams

STAFFAN FRIDELL

Två medeltida kvinnonamn i runinskrifter på sländtrissor

1. Må från Grimslöv

En liten medeltida sländtrissa ristad med runor (fig. 1) från Grimslöv i Skatelövs socken i södra Småland blev känd 1961. Den förvaras nu på Smålands museum, Växjö, och har inventarienummer M 16974. Trissan är av sandsten och har en diameter på 29 mm. Enligt Christer Knutsson (1990a s. 19, 1990b s. 15) ska man läsa runorna **maiskrefimik**, vilket anges betyda 'Mö skrev mig'.

Den första **m**-runan är påfallande bred med bistavarna utgående från huvudstavens bas. Vinkeln mellan bistavarna är ca 145°. Även den andra **m**-runan har bistavarna anlagda från huvudstavens bas, fast i en mer normal vinkel. **a**-runan är enkelsidig med bistaven åt vänster.

Omedelbart slås man av den egendomliga förutsatta verbformen **skrefi**. Det finns sammanlagt åtta nordiska medeltida inskrifter (från Småland, Gotland och Danmark), där det runristade föremålet (eller, när det gäller inskrifter i kyrkans väggar eller golv, väl ristningen som sådan) besjålas och talar till läsaren med frasen *X skref mik*.¹ Den mest kända är Burserydsdopfunten från 1200-talets slut, också från Småland (Sm 50), med den vackra formuleringen : **arinbiorn : gørthe : miḷ : uitkunder : prester : skref : miḷ : ok : hær : skal : um : stund : stanta : Arinbiorn gørpe mik. Vipkunder præster skref mik. Ok hær skal um stund standa** 'Arinbjörn gjorde mig. Vidkunn präst skrev mig. Och här ska jag stå en stund'. Ännu en småländsk 1200-talsinskrift på några stockar i golvet i Angerdshestra kyrka (Sm 114) har formuleringen **iokissrifmik iokis skref mik 'iokis** skrev mig'. På Gotland finns tre sådana inskrifter. På en gravhäll i Hemse kyrka (G 55) från 1459 finns frasen **betar · aukar · sarfa · hanskr-if mik Petar Aukarsarfa han skraif mik** 'Peter Ocksarve han skrev mig'. I putsen i Akebäcks kyrka (G 217) står det bl.a. **nikulas : skraif : mik Nikulas skraif mik**

¹ En variantfras är *reist mik* eller *risti mik* 'ristade mig', som är vanlig i Norge (där *skrifadi mik* eller *skreif mik* inte finns) men som även förekommer sporadiskt i andra delar av Norden. De vanligaste formuleringarna av denna typ är annars *a mik* 'äger mig' och *gærði mik* e.d. 'gjorde mig'. I dessa fall är det otvetydigt föremålet som besjålas och har ordet. Det är möjligt att detta är det ursprungliga och att formuleringen sedan hängde med och användes sekundärt och schablonmässigt när man skrev i eller på kyrkobyggnader.

'Nikulas skrev mig'. Inskriften ska möjligen dateras till 1492 (Snædal 2002 s. 171). Någon har, troligen under 1300-talet, klottrat följande inskrift på västportalen i Närs kyrka (G 381): **kaupi : skrifapimik** *Kaupi skrifapi mik* 'Kaupi skrev mig' (Snædal 2002 s. 141). I Lyngsjö kyrka i Skåne ber putsinskriften att Gud måtte välsigna **panærmik : skref** *pann ær mik skref* 'den som skrev mig' (Moltke 1985 s. 432 f.). I Aggersborgs kyrka på norra Jylland står det, också i en putsinskrift, bl.a.: **pæter : sūqle : mæc : scref** *Pæter Swale mæk skref* 'Peter Svale skrev mig' (Moltke 1985 s. 428 f., MacLeod 2002 s. 268).

Innebörden av frasen *skref mik* är förstås, när det gäller inskrifterna på föremål, 'skrev på mig'. Men som synes är verbets rektion hela tiden *mik*, utan preposition. Därför är det uteslutet att **skrefimik** ska upplösas *skrefi mik* 'skrev i mig'.

Det är också högst osannolikt att **skrefi** ska förstås som en kontaminationsform mellan svag och stark böjning. De förekommande preteritumformerna för verbet är svagt *skrifapi* och starkt *skref*. *Skrefi* kan bara vara preteritum konjunktiv och det är inte tänkbart i denna kontext.

En annan egendomlighet i Knutssons läsning är kvinnonamnets stavning **mai** med diftong. Namnet ifråga är ytterst sparsamt belagt, faktiskt bara två gånger för övrigt i nordiska fornspråk. Det förekommer dels i fornvästnordiskan i Hervararsagan som namn på Blot-Svens syster *Mær* (Lind sp. 778), dels på runstenen U 861 i Norsta, Balingsta socken, som rests bl.a. **at · mai : tutor : sin at Møy dottur sin[a]** 'efter Mö, sin dotter'.² Det förefaller ändå sannolikt att det är just detta namn som återfinns på Grimslövstrissan. Det motsvarande appellativet är nämligen väl belagt för övrigt i de nordiska språken under vikingatid och medeltid. I fornvästnordiskan är nominativformen *mær* (med palatalomljud) och ackusativ *mey*, en form som också sekundärt analogiskt kan dyka upp som nominativ. I svenska vikingatida runinskrifter finns ordet i nominativ *mar* skrivet **mar** (U 29), **mar** (Jansson 1958 s. 252) och **mas** (U 126, Williams 1989 s. 42) och i ackusativ *mø* < *møy* som **my** (U 169) (Peterson 1994 s. 34). Formen *maar* är belagd en gång i fornsvenskan i Schacktavelslek, där kasus dock är ackusativ. Sannolikt är det fråga om en stelnad böjningsform, där *r* inte längre uppfattas som en nominativändelse (Hesselman 1925 s. 213). Detta gäller även för det i danska och svenska folkvisor relativt vanliga *mår* 'mö' (Wesén 1928 s. 51 f.). Samma ord med bortfall av slutkonsonanten har tilltalande antagits ingå som förled i *måbår* med syftning på Jungfru Maria (Hesselman 1925 s. 213 f.). I Småland väntar man sig under medeltiden en form utan *r* (Noreen 1904 s. 252, Hesselman 1925 s. 213), så **ma** *Ma* är den väntade stav-

² Den oväntade stavningen av diftongen *øy* med **ai** har antagits bero antingen på delabialisering till *mæi* eller vara en hybridform, påverkad av nominativen *mar* (Lagman 1990 s. 46, Åhlén 1997 s. 187 f.).

Fig. 1. Sländtrissan från Grimslöv. Foto: Bertil Olsson, Smålands museum.

ningen av personnamnet på Grimslövstrissan. Att **ai** här, såsom i U 861, skulle återge en diftong utgående från *møy* är uteslutet när det gäller småländskt medeltidsspråk.

De påtalade egendmligheterna **skrefi** och **mai** i läsningen **maiskrefimik** får båda en lösning om man antar att det som ser ut som en *i*-runa i dessa två fall i stället är ett ordskillnadstecken. De språkliga argumenten för detta är som framgått synnerligen starka och uppväger därmed det faktum att denna typ av ordskillnadstecken, såvitt jag har kunnat finna, inte är belagd någon annanstans. Min läsning av inskriften är alltså **ma | skref | mik** *Ma skref mik* 'Må skrev mig'.

2. Sigrid från Zvenigorod

Så sent som 1990 hittades en liten sländtrissa i Zvenigorod i Ukraina med texten $\text{S}|\text{X}|\text{R}|\text{I}|\text{D}$ (fig. 2). På sidan finns dessutom två **f**-runor och två kors. Trissan låg

i fyndlager som daterats till 1115–1130 (Melnikova 2003 s. 463). Den är av skiffer och har en diameter på 23 mm. Sländtrissan förvaras nu på Historiska museet i Lvov (Melnikova 2001 s. 210). Enligt Melnikova (1998 s. 658, 2001 s. 210, 2003 s. 463) ska runorna i namnet läsas **sigrip** *Sigrið* 'Sigrid'. Hon uppfattar alltså χ som en **g**-runa från den äldre germanska runraden och ser detta som en reliktföreteelse hos en grupp människor av skandinavisk härstamning som bevarat kunskap om de äldre runorna (som Melnikova, 2001 s. 211, påpekar är alla andra runor i inskriften sådana som kan förekomma med samma utseende i både den äldre och den yngre futharken). Också det nordiska kvinnonamnet ses som en kulturell relik. Melnikova (1998 s. 658) säger:

The inscription was the only evidence that there, on the outskirts of the Old Russian state, a community existed which preserved cultural traditions of their ancestors in naming children with Old Norse names, in using their native language, and in writing with the script of their forefathers. This community must have been isolated from the motherland for centuries as still in the twelfth century they used the older rune **g**.

Och vidare (2003 s. 463):

It is tempting to suppose, that the spindle-whorls [den ovan diskuterade sländtrissan samt ännu en från samma trakt med runliknande tecken] were inscribed by the descendants of the Varangians who had settled in the region in the late tenth century to defend western borders of the Russian state. The archaic features of the **sigrip** inscription with rune **g** of the older futhark could be the result of copying the inscription for several generations. In this case the name *Sigriðr* must be a constantly occurring name in one of the families. [---] It is feasible that this group of the descendants of the late tenth-century Varangians living in a remote area of Ancient Rus' and having no contacts with their homeland managed to preserve family names, remembrances of the runic script in an archaic form, ancestor's beliefs, and probably a little of their mother tongue as the usage of runes suggests.

Det måste bedömas som a priori osannolikt att ett **g** från den äldre runraden skulle kunna förekomma i en inskrift från tidigt 1100-tal. I normal användning slutar man att använda den äldre **g**-runan omkring år 700 (Birkmann 1995 s. 224). Därefter finns den som bekant jämte andra äldre runor på Rökstenen från 800-talet, men då brukas de äldre runorna som en kryptisk skrift med särskild innebörd. På liknande sätt måste man sannolikt också se inskriften $\chi \wedge \mathfrak{M}$ **gud** *Guð* 'Gud' – i efterhand ristad på ett orientaliskt mynt från 700-talets slut eller 800-talets början – som arkaiserande (Melnikova 2001 s. 128, 211). Varianten $\chi \wedge \mathfrak{P}$ finns på ett annat mynt från 900-talet (Melnikova 2001 s. 151). Man har

Fig. 2. Sländtrissan från Zvenigorod (efter Melnikova 2001 s. 443).

uppenbarligen ännu under 900-talet fortfarande känt till åtminstone enskilda runor ur den äldre runraden och kunnat användas som kryptisk skrift eller för att visa sin runkunnighet. Men därifrån till normal, vardaglig användning i stavningen av ett personnamn på en sländtrissa under 1100-talets början är det ett mycket stort avstånd.

Om nu χ inte är ett äldre **g**, vad skulle det då kunna vara? Det finns åtminstone tre teoretiskt möjliga alternativa förklaringar. Förleden *Sig-* i personnamn skrivs i vikingatida nordiska runinskrifter i de flesta fall antingen **sik**, **sig** (med stungen **k**-runa), **sih** eller **si**. Namnet *Sigriðr* stavas i svenska inskrifter i nominativ oftast **siriþ(r)**, men även **sikriþr** förekommer (NRL). Att kvinnonamnet på sländtrissan från Zvenigorod saknar nominativ-*r* vid 1100-talets början är högst väntat (se Salberger 1978 s. 144 ff., Peterson 1981 s. 56 ff., 66). Vad gäller förleden *Sig-* kan man av stavningarna att döma räkna med en variation [siy] ~ [si:] i uttalet. Det är i och för sig möjligt att ristaren i enskilda fall har bortsett från eller haft svårt att uppfatta ett svagt artikulerat [y], men dominansen av belägg med stavning **si** tyder ändå på att bortfall av [y] (med trolig ersättningsförlängning) förekommit under vikingatid i östnordiska. Därför vore det möjligt att läsa χ på Zvenigorodtrissan som ett ordskillnadstecken. Det är sällsynt att ordskillnadstecken på så sätt delar upp lederna i ett sammansatt personnamn i en runinskrift, men det förekommer ändå i något tjugotal fall, t.ex. **ulm^xfr[i]r** *Holmfriðr* U 586, **ikul-fhstr** *Igulfastr* U 665, **iyfur-firþ** *Iofurfriðr* U 75, **katil:biarn** *Kættilbiorn* Sö 229, [**sig:biarn**] *Sigbiorn* Ög 17, **sik:ualti** *Sigvaldi* U 759 (NRL). Det som ändå starkt talar emot en sådan tolkning för Zvenigorodristningens vidkommande är dels att det är mindre troligt att man skulle använda ordskillnadstecken i en så kort inskrift, dels att χ har samma höjd som

de omgivande runorna och samma avstånd till dem och alltså därför verkar vara ett skrifttecken av samma status som de övriga i inskriften.

En andra, teoretisk möjlighet vore att se *X* som ett stavlöst ***** av en ovanlig typ, där huvudstaven på normalrunan avlägsnats. En sådan **h**-runa finns på två runstenar från Sörmland (Sö 148 och 159; Fridell 2000 s. 93, 97 f.). Där har den emellertid utseendet *****, vilket ju också exakt motsvarar bistavarna på ett *****. Detta tillsammans med ovanligheten och den starkt lokala utbredningen av denna form av stavlöst **h** gör att även denna tolkningsmöjlighet blir osannolik i Zvenigorodfallet.

Återstår så den tredje möjligheten, som jag ser som den troligaste, nämligen att *X* på Zvenigorodtrissan är ett kyrilliskt *X*. Denna bokstav, som från början är lånad från grekiskan, står för en tonlös velar frikativa i nutida ryska, såväl som i protoslaviska. Någon tonande velar frikativa fanns där inte i fonemsystemet (Schenker 1995 s. 85, 102), men däremot uppstår en sådan kombinatorisk allofon på grund av tonassimilation, i östslaviska sannolikt någon gång under 1000–1100-talet (Horálek 1992 s. 123, 149; jfr Carlton 1991 s. 171 f., 183). I vissa slaviska språk (t.ex. ukrainska och vitryska) får man ett tonande velart frikativt fonem genom en övergång [g] > [ɣ] (som fortsätter att betecknas med *Γ*; Carlton 1991 s. 22), troligen senast under 1100-talet (Carlton 1991 s. 172, 183, 227; jfr Horálek 1992 s. 148).

Namnet *Sigrið* har i östnordiskan under vikingatid och tidig medeltid uttalats [sɣiri:ð] eller [siri:ð], i första fallet alltså med en tonande velar frikativa. En generell princip för vikingatida runortografi är att samma runa kan användas för tonande och tonlös konsonant (även när de representerar olika fonem): **f** för [v] och [f], **þ** för [ð] och [θ], **k** för [g] och [k], **h** för [ɣ] och [x], **t** för [d] och [t], **b** för [b] och [p]. För en ristare, som var van vid denna princip i allmänhet och att använda **h** för [ɣ] och [x] i synnerhet, bör det inte ha tett sig främmande att återge den tonande velara frikativan med ett kyrilliskt *X*. Man skulle kunna se det som en grafemsubstitution: ***** mot *X* som tecken för velar frikativa.

Kyrilliskt *X* skrivs i handskrifter från denna tid oftast med nedre vänstra strecket långt neddraget under skrivlinjen, men i inskrifter på sten eller trä kan man finna ett enklare mer symmetriskt tecken (se t.ex. Schenker 1995 s. 280, 298).

Oavsett om man anser att *X* är ett **g** ur äldre runraden eller ett kyrilliskt *X*, så framstår den helt nordiska språkformen hos namnet *Sigrið* i inskriften som påfallande. Stavningen återger i princip ett opåverkat nordiskt uttal. Detta står i uppenbar kontrast till den starka slaviseringen av namn i andra samtida källor (se exempel hos Melnikova 2003 s. 458 ff.). Det finala [ð], som saknas i slaviska, substitueras alltid med [d] (eller någon gång [z]) (Thörnqvist 1948 s. 121, Melnikova 2003 s. 460), på samma sätt som [ɣ] substitueras med [g] (Thörnqvist 1948

s. 121). Den enda rimliga förklaringen till den nordiska skrivningen av *Sigrið* är att den beror på en direkt samtida kontakt med Norden. Det förefaller otroligt att ett namn i så nordisk form skulle ha kunnat bevaras under flera hundra år i en liten grupp skandinavättlingar i en slavisk miljö, isolerade från andra nordbor. Också nominativformen utan **r** talar för att namnformen är samtida nordisk. Troligast är väl att Sigrið själv eller hennes föräldrar har kommit till området från Skandinavien, talat nordiskt språk och haft kunskap om runor med sig.

Att man blandar tecken från olika skriftsystem är något som sporadiskt kan förekomma under perioder då ett skriftsystem är på väg att ersättas med ett annat. I England finns exempel på blandning av runor med latinskt alfabet under 900–1000-tal (Fell 1994), liksom i Sverige under medeltid (t.ex. Vg 88). Dalrunornas utveckling i Sverige innebär ju också en successivt ökad inblandning av latinska bokstäver i runraden, först endast några få tecken, senare allt fler (Gustavson & Hallonqvist 1994). Zvenigorodinskriften är en av de yngsta kända runinskrifterna på östslaviskt område och det är därför mer tilltalande att uppfatta det problematiska X som ett tecken på runskriftens upplösning genom påverkan från den omgivande slaviska kulturen än som en arkaism från tiden före vikingatid.

Att tecken ur den äldre runraden skulle förekomma i en prosaisk inskrift vid 1100-talets början är alltså i sig osannolikt. Att en nordisk språkform av kvinnonamnet *Sigrið* skulle ha bevarats i flera hundra år i isolering från nordiskt område är det än mer. Zvenigorodinskriften blir lättare att förstå som ett exempel på levande kontakt mellan nordbor och slaver under en period då det slaviska kulturella inflytandet på nordborna på slaviskt område var stort och runorna som skrift på väg att försvinna än som ett exempel på kulturell och språklig arkaism i isolering från Skandinavien.

Enligt min mening bör Zvenigorodinskriften alltså troligen läsas **siXriþ** *Sigrið*, där X är ett kyrilliskt X som återger en nordisk tonande velar frikativa [ɣ].

Litteratur och förkortningar

- Birkmann, Thomas, 1995: Von Ågedal bis Malt. Die skandinavischen Runeninschriften vom Ende des 5. bis Ende des 9. Jahrhunderts. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 12.)
- Carlton, Terence R., 1991: Introduction to the phonological history of the Slavic languages. Columbus.
- Fell, Christine E., 1994: Anglo-Saxon England. A three-script community? I: Proceedings of the Third international symposium on runes and runic inscriptions. Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990. Uppsala. (Runrön 9.) S. 119–137.

- Fridell, Staffan, 2000: De stavlösa runornas ursprung. I: *Saga och sed*. S. 85–100.
- G = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 11–12.)
- Gustavson, Helmer & Hallonqvist, Sven-Göran, 1994: Dalrunorna. En vidareutveckling av de medeltida runorna? I: *Runmärkt. Från brev till klotter. Runorna under medeltiden*. Red.: Solbritt Benneth, Jonas Ferenius, Helmer Gustavson & Marit Åhlén. Stockholm. S. 157–176.
- Hesselman, Bengt, 1925: Ett gammalt svenskt växtnamn, dess utländska släktingar och dess historia. I: *Mélanges de philologie offerts à M. Johan Vising par ses élèves et ses amis scandinaves à l'occasion du soixantedixième anniversaire de sa naissance le 20 avril 1925*. Göteborg. S. 211–227.
- Horálek, Karel, 1992: An introduction to the study of the Slavonic languages 1–2. Nottingham.
- Jansson, Sven B. F., 1958: Runstensfynd i kyrkmurar. I: *Fornvännen* 53. S. 241–257.
- Knutsson, Christer, 1990a: Okända småländska runinskrifter. I: *I Varend och Sunnerbo* 1990:3. S. 18–20.
- 1990b: Runor i Skatelöv. I: *Skatelövskronika* 16. S. 11–15.
- Lagman, Svante, 1990: De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 4.)
- Lind = Lind, E. H.: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. 1905–15. Uppsala–Leipzig.
- MacLeod, Mindy, 2002: Bind-runes. An investigation of ligatures in runic epigraphy. Uppsala. (Runrön 15.)
- Melnikova, Elena A., 1998: Runic inscriptions as a source for the relation of northern and eastern Europe in the Middle Ages. I: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995*. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 15.) S. 647–659.
- 2001: Skandinavskie runitjeskie nadpisi. Novye nachodki i interpretatsii. Teksty, perevod, kommentarij. Moskva.
- 2003: The cultural assimilation of the varangians in eastern Europe from the point of view of language and literacy. I: *Runica – Germanica – Mediaevalia*. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 37.) S. 454–465.
- Moltke, Erik, 1985: *Runes and their origin. Denmark and elsewhere*. Copenhagen.
- Noreen, Adolf, 1904: *Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen*. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 8. Altnordische grammatik 2.)
- NRL = Peterson, Lena: *Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista*. Februari 2002 (www.sofi.se/SOFIU/runlex).
- Peterson, Lena, 1981: *Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan. De ursprungligen starkt böjda namnen*. Uppsala. (Anthroponymica Suecana 8.)
- 1994: *Svenskt runordsregister*. 2 rev. uppl. Uppsala. (Runrön 2.)

- Salberger, Evert, 1978: Runsvenska namnstudier. Stockholm. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 13.)
- Schenker, Alexander M., 1995: The dawn of Slavic. An introduction to Slavic philology. New Haven–London.
- Sm = Smålands runinskrifter. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 4.)
- Snædal, Thorgunn, 2002: Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi. Uppsala. (Runrön 16.)
- Sö = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.)
- Thörnqvist, Clara, 1948: Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen. Uppsala–Stockholm. (Trudy po slavjanskoj filologii izd. Russkim institutom pri Stokgolmskom universitete 2.)
- U = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)
- Wessén, Elias, 1928: Om de nordiska folkvisornas språkform. En allmän orientering. I: Nysvenska studier 8. S. 42–69.
- Vg = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.)
- Williams, Henrik, 1989: Guds moder och Åsgisl? En bön och ett mansnamn i U 126. I: Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat. Uppsala. (Runrön 1.) S. 39–50.
- Åhlén, Marit, 1997: Runristaren Öpir. En monografi. Uppsala. (Runrön 12.)
- Ög = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 2.)

Summary

STAFFAN FRIDELL

Two medieval women's names in runic inscriptions on spindle whorls

A small medieval spindle whorl from Grimslöv in the parish of Skatelöv in southern Småland, Sweden, carved with runes, is, according to an earlier interpretation, to be read as **maiskrefimik**, which is said to mean 'Mö [a woman's name] wrote me'.

What is immediately striking about this interpretation is the peculiar assumed verb form **skrefi**. The expected form would undoubtedly be **skref**. There are a total of eight Scandinavian medieval runic inscriptions (from Småland, Gotland and Denmark) in which the phrase *X skref mik* 'X wrote me' is used.

Another peculiarity in the earlier reading is the spelling of the woman's name **mai** with a diphthong. In Swedish Viking Age runic inscriptions the corresponding word in

the nominative, *mar*, is spelled **mar**, **mar** and **mas**, and in the accusative, *mø*, it is spelled **my**. In Småland one would expect a medieval form without an *r*, so **ma** *Ma* would be the expected spelling of the woman's name in the Grimslov inscription. From what we know about the medieval language of Småland, the possibility of **ai** representing a diphthong, as in Old Scandinavian *møy*, is out of the question.

The peculiarities **skrefi** and **mai** in the reading **maiskrefimik** are both resolved if we assume that what looks like an *i*-rune in these two cases is in fact a word division sign. The linguistic arguments for this are very strong, even though this precise type of word division sign is not documented elsewhere. My reading of the inscription is thus **ma** | **skref** | **mik** *Ma skref mik* 'Må wrote me'.

As recently as 1990 a small spindle whorl was found in Zvenigorod, Ukraine, with the inscription $\text{X}|\text{R}|\text{I}|\text{D}$. It has been dated archaeologically to 1115–1130. According to Elena Melnikova the runes should be read as **sigriþ** *Sigrið*. She interprets X as a **g**-rune from the older, 24-character futhork and regards this as a cultural relict among a group of people of Scandinavian origin who had preserved a knowledge of the old runes for several centuries, isolated from Scandinavia.

It seems very unlikely that a **g** from the older futhork would occur in an inscription from the early 12th century. Even more unlikely is the assumption that the name *Sigrið* could have been preserved in a Scandinavian form for centuries in a Slavic environment. In the author's opinion the Zvenigorod inscription should instead be read as **siXriþ** *Sigrið*, where X is a Cyrillic X rendering a Scandinavian voiced velar fricative [ɣ].

The only reasonable explanation for the strikingly Scandinavian form of the name *Sigrið* is a direct contemporary contact with Scandinavia. Most likely, *Sigrið* herself or her parents arrived from Scandinavia, speaking Scandinavian and bringing with them a knowledge of runes.

The Zvenigorod inscription is one of the youngest known runic inscriptions on East Slavic territory and, accordingly, it is more reasonable to view the problematic X as an indication of the decay of the runic script under the influence of the surrounding Slavic culture, than as an archaism from the period before the Viking Age.

MAGNUS KÄLLSTRÖM

haira, hira och haramsrka

Tre namnbelägg, två tolkningsförslag

De svenska runinskrifterna rymmer åtskilliga personnamn som ännu väntar på sin förklaring. I Nordiskt runnamnslexikon (NRL) har Lena Peterson presenterat en lista »Otolkade belägg» omfattande drygt tvåhundra mer eller mindre märkliga runföljder som måste avse personnamn. Till dessa kommer ett större antal namn där tolkningsförslag visserligen finns, men utan att de helt övertygar. De tre namnbeläggen i rubriken tillhör den senare gruppen och har väl inte tilldragit sig någon större uppmärksamhet, men åtminstone ett par olika tolkningsförslag har hittills framställts.

Jag har satt underrubriken »Tre namnbelägg, två tolkningsförslag» och därmed antytt att två av de här aktuella runföljderna bör avse samma namn, nämligen **haira** och **hira**. Detta är ingen ny tanke och de kommer nedan att behandlas tillsammans.

1. **haira** (ack.), **hira** (gen.)

Ett runsvenskt namn med skrivningen **haira** förekommer på runstenen Ög 229 vid Varby i Ö. Husby sn, Östergötland (fig. 1). Av runföljdens placering i inskriften framgår att det rör sig om ett mansnamn i ack.

I ÖgR (s. 214) har Erik Brate givit följande läsning och tolkning av inskriften:¹

: austæen × auk × urykia : raistu + kumbl + pisa : at : haira : faþur sin × guþ
5 10 15 20 25 30 35 40 45
hiul[b]i : onta has
50 55 60

»Östen och Orökja reste detta minnesmärke efter Gere, sin fader. Gud hjälpe hans ande!»

¹ Arthur Nordén (1948 s. 302 f.) har med undantag för skiljetecknen (se fig. 1) i stort sett samma läsning. Den enda egentliga avvikelserna är att han uppfattar runan 13 som **u**, en läsning som har bekräftats av Svante Lagman (1990 s. 158).

Fig. 1. Runstenen Ög 229 vid Varby i Ö. Husby sn, Östergötland. Foto: Arthur Nordén 1938, ATA.

Den avlidnes namn förklarar Brate (ibid.) som »ack. sing. av fsv. *Gere*, isl. *Geiri*, vars *g*- tecknas **h** såsom i **hair** *GēR* B. 710 [= Sö 11] Gryt, Söderml.». Att klusilt /g/ kan återges med **h**-runan stämmer inte med det vi tror oss veta om runortografin, och den förmenta parallell som Brate anför är knappast riktig. Runföljden ingår i frasen **hair · at · marhu · ropkais · broþir** som Brate (i SöR s. 8) vill översätta »och Ger, Rodgers broder, efter Marja». Elias Wessén har dock i tillägget till samma arbete (s. 366) föreslagit en betydligt sannolikare tolkning av partiet:²

hair · at · marhu, troligen *her at marku* 'här till minnesmärke'. **ropkais · broþir** står i nom. i stället för väntad ack. (till **romunt** [dvs. den som stenen är rest efter]), s. k. »fri apposition»: '(Han var) Rodgers broder'.

Runföljden **hair** på Sö 11 kan alltså avskrivas som stöd för tolkningen av **haira** på Ög 229 som ack. av mansnamnet *Gæiri*. I sin avhandling om de stungna runorna har Svante Lagman (1990 s. 92) ett ganska utförligt resonemang kring detta namnbelägg. Han påpekar inledningsvis att det »finns 1 229 säkra belägg på [g] med ʃ eller ʃ̣ men bara ett tämligen osäkert fall, **haira** *Gæira* (ack.) (Ög 229), där * eventuellt kunde stå för [g]». I en not till det nämnda stället framhåller han att tolkningen är långt ifrån säker och att belägget i stället skulle kunna anknytas till runsv. *Hæra* (till fsv. *hæra* 'grått hår'), som i formen **heru** (ack.) finns belagt på två småländska runstenar (Sm 71 och Sm 110) samt troligen också på en uppländsk (**iru** ack. U 335). Lagman menar att **ai** på Ög 229 kan vara »en digraf för [æ]» och att **r**-runan använts felaktigt för **r**, vilket betecknas som »ingen helt ovanlig företeelse». Han finner det dock svårare »att förklara ackusativformen på -a, då den visar att det rör sig om ett svagt maskulinum i stället för ett väntat svagt femininum». Enligt Lagman skulle det stämma bättre genusmässigt om namnet i stället kunde anknytas »till fsv. *Hæri* [...], ett kortnamn bildat till namn med förleden *Hær-*, *Hærj-* 'krigshär' (< urn. **harja-*) [...], vilket dock annars inte tycks vara belagt i runsvenskan».

Lagmans tolkningsförslag har kommenterats av Patrik Larsson (2002 s. 93 not 17) som framhåller att båda förutsätter att **r**-runan använts oetymologiskt och att detta vid en närmare granskning är en mycket ovanlig företeelse i de vikingatida runinskrifterna. Han finner därför dessa alternativ »mindre troliga» och ansluter sig med tvekan till tolkningen *Gæiri*. Hit för han också belägget **hira** (gen.), som finns på en runsten vid Kolunda i Stenkvista sn, Södermanland (fig. 2). Stenen kom i dagen först 1997 och detta belägg var alltså helt okänt då Lagman behandlade **haira** på Ög 229.

² Jag är dock inte helt övertygad om att Wesséns uppfattning av detta parti är helt korrekt och tänker återkomma till denna inskrift i ett annat sammanhang.

Inskriften på den nyfunna Kolundastenen har publicerats av Helmer Gustavson (1998 s. 22), som ger denna läsning och tolkning:

: **kuþ** : **hinlbi** : **ant** : **hira** : **auk** : **kus** : **mupir** :

»Gud och Guds moder hjälpe Geres (?) ande.»

Som Gustavson (ibid.) framhåller är formuleringen »ganska unik» eftersom vi varken får »reda på vem som har svarat för minnesmärket eller information om den personliga relationen». Man skulle dock kunna tänka sig att stenen har ingått i ett monument bestående av flera stenar och att de saknade uppgifterna funnits på en numera försvunnen sten. Samtidigt verkar det som om Kolundastenen ursprungligen eventuellt kan ha burit en längre inskrift. Enligt den nuvarande uppmålningen finns nämligen även början av ytterligare en slinga med rester av åtminstone två runor (se fig. 2).³ Möjligen skall dock denna slinga endast uppfattas som en påbörjad ristning som avbrutits på grund av den kvartsrika stenytan. Detta skulle kunna förklara den märkliga placering som den egentliga runristningen har. Runslingan följer nämligen på »framsidan» stenens högra kant och går därefter över på den högra smalsidan, där den avslutas med ett rundjurshuvud i fågelperspektiv.

Beträffande tolkningen av runföljden **hira** skriver Gustavson (1998 s. 22 f.):

Formellt skulle ett runsvenskt mansnamn *Heri* ligga närmast till. Det finns dock inte belagt i de svenska runinskrifterna, inte heller i det fornsvenska namnmaterialet. Det är också svårt att formellt anknyta runföljden till mansnamnet runsvenskt *Hæra*. Mer tilltalande är att se det som skrivning för namnet *Gæiri*, jfr Ög 229 **haira** (ack).

Patrik Larsson (2002 s. 93 not 18) framhåller att ett pronomen *þæira* utifrån kontexten skulle vara mer väntat och att en sådan tolkning tidigare föreslagits av Thorgunn Snædal (rapport i ATA dnr 423-6197-1997). Hur ristaren kunnat rista * i stället för þ är dock svårt att förstå⁴ och en sådan tolkning kräver dessutom att det funnits ytterligare en sten med början av inskriften. Uppfattar man däremot **hira** som ett personnamn kan den också läsas som en självständig text. Jag tror därför att detta alternativ ligger närmast till hands.

³ Av dessa återstår endast två huvudstavar. 15,5 cm till höger om den andra finns i kvartsen en urspjälkning som liknar toppen av en l-runa (ej målad).

⁴ Det bör dock nämnas att en förväxling av **þ** och **h** finns belagd i en sörländsk runinskrift. På Sö 120 har den inledande runan i ordet **hakua** först ristats som **þ**, men korrigerats till **h** (se SöR s. 396 samt pl. 56). Felristningen är här särskilt svår att förklara, eftersom inget av de omgivande orden börjar med en **þ**-runa. Troligen är felet fonetiskt betingat, kanske för att både /þ/ och /h/ är tonlösa frikativor.

Fig. 2. Den år 1997 funna runstenen vid Kolunda i Stenkvista sn, Södermanland. Foto: Förf. 2003.

Att **hira** på den nyfunna Kolundastenen och det sedan gammalt kända **haira** på Ög 229 återger ett och samma namn verkar också troligt. Frågan är om det är möjligt att presentera en tolkning som är giltig för båda, men där antagandet att **h**-runan står för klusilt /g/ kan undvikas.⁵ Kolundastestens text är mycket kort och ger inte många ledtrådar vad det gäller ortografin. Viktigt är dock att **r**-runan används för /r/ i ordet **mupir**, vilket talar för att samma ljud bör förekomma i **hira**. I övrigt är det egentligen bara **i**-runan i denna runföljd som är flertydig. Den bör i första hand återge /i(:), /e(:)/, /æ(:)/ eller diftongen /æi/, men kan också svara mot delabialiserade former av /y(:)/, /ø(:)/ eller /øy/ (beträffande denna företeelse se Lagman 1990 s. 36 ff.). Om **hira** och **haira** skall återge samma namn är det dock endast fyra alternativ som är möjliga: /e(:)/, /æ(:)/, /æi/ och delabialiserat /øy/. Bland dessa har jag fastnat för alternativet /æ/, vilket skulle ge ett mansnamn runsv. **Hæri* motsvarande den fvn. djurbeteckningen *heri* m. 'hare'. Ordet innehåller ursprungligt /r/ (urn. **haran-*) som uppkommit genom vernersk växling, jfr ty. *Hase*. Stamvokalismen i fvn. *heri* avviker från den i andra germanska fornspråk och har förklarats på olika sätt. Den har dels setts som »eine Ablautsneubildung mit germ. e» (Pokorny 1959 s. 533), dels som resultatet av s.k. *R*-omljud (jfr Noreen 1923 § 71 anm. 1). Att fvn. *heri* har antagits innehålla ett gammalt /e/ beror på variantformen fvn. **hjasi* (belagd som binamn), nno. *jase*, som tolkats som ett exempel på *a*-brytning. Bjorvand & Lindeman (2000 s. 347) föredrar förklaringen med *R*-omljud och menar att varianten *jase* och formen *jòs* f. 'hunhare' i norska dialekter »reflekterar äldre **hjasi* m. og **hjòs* f. – etter alt å dømme for eldre **hasi* og **hòs* med et senere *j*-inskudd».

De äldsta fsv. beläggen för ordet *hare* har *æ*-vokal (*hæri* m. Äldre Västgötalagen och Östgötalagen), medan ordet i fgotn. uppträder med /e/ (*heri* m. Gutalagen), se Schlyter (s. 308 med hänvisn.). Enligt Kock (1911–16 s. 85) skall vokalismen här förklaras som resultatet av *R*-omljud. I senare fsv. källor tycks däremot formen *hari* vara enarådande (Söderwall 1 s. 468, Suppl. s. 289). Ordformer med stamvokalen /æ/ eller /e/ förekommer dock även i vissa svenska dialekter, bl.a. de ålderdomliga dalmålen (se Rietz s. 244, Levander–Björklund s. 852). Det verkar därför rimligt att räkna med att ordet i runsvenskan har haft omljudd stamvokal.

För belägget **haira** på Ög 229 måste man med denna tolkning anta att ristaren använt en digrafisk skrivning **ai** för att markera /æ/. Detta är inget okänt fenomen och relativt många belägg finns just från runinskrifterna i Östergöt-

⁵ Det finns i runmaterialet tre belägg, där efterleden *-gæir* tycks uppträda med en initial **h**-runa: **purhar** *Porgæir* ack. Sö 303, **frihas** *Frøggæirs(?)* gen. U 590 samt [...: **hi**] ...-*gæir(?)* nom. Ög 191†. Dessa är dock knappast jämförbara med de ovan nämnda exemplen där **h**-runan står initialt i en simplexform. Se vidare Lagman (1990 s. 92 ff.) och Larsson (2002 s. 100).

land. Som exempel kan anföras Ög 45 Björnsnäs, Kvillinge sn, som liksom Varbystenen tillhör den östra delen av landskapet:

: harþi : auk : sikrif : litu : haukua : haili : þaisi : auk : kairþu : buru : þaisi : aiftir :
nan : buþur : sin :

Harði ok Sigræifir létu hoggva hælli þessi ok gærðu brö þessi æftir Nann, bröður sinn.

Digrafen **ai** används här inte mindre än tre gången för kort /æ/: **haili** *hælli*, **kairþu** *gærðu* och **aiftir** *æftir*. Troligen skall också **þaisi** *þessi* räknas hit, eftersom kort /e/ och /æ/ mycket väl kan ha sammanfallit i ristarens språk. Det kan samtidigt noteras att den gamla diftongen /æi/ tecknas med monograf (**sikrif** *Sigræifir*). På Ög 229 används däremot digrafen **ai** (och **ae**) annars för /æi/ (**raistu** *ræistu*, **austaen** *Øystæinn*), vilket skulle kunna anföras mot en tolkning av **haira** som ack. av **Hæri*. Det finns dock ett fåtal östgötska inskrifter som har skrivningen **ai** både för /æ/ och /æi/, t.ex. Ög 10 **aifr** *æf[ti]*, men **kair---** *Gæir...*,⁶ Ög 44† [**aifta**] *æft[i]*, men [**raisti**] (tillsammans med [**stin**]).⁷ Fler – och säkrare – belägg på samma företeelse kan också hämtas från inskrifter i andra landskap, t.ex. Öl 58{28}, Sö 129, Sö 296, Vg 17†, U 357, U 580, U 762.

Mot denna bakgrund verkar det troligt att **haira** (ack.) och **hira** (gen.) återger ett runsv. mansnamn **Hæri* identiskt med det maskulina subst. fvn. *heri*, ä. fsv. *hæri* 'hare'. Att denna djurbeteckning kunnat användas som binamn under medeltiden är betygat från såväl Sverige som Danmark, även om formen är *Hare* (se Hellquist 1912 s. 97, SMPs, DGP 2 sp. 412). Från västnordiskt område kan nämnas mansbinamnet *Hiasi*, vilket enligt Lind (Bin. sp. 146 med hänvisn.) »anses vara en ursprungligare form av *heri* 'hare'».

Även en annan grupp av personnamn kan i detta sammanhang vara av intresse. På fornvästnordiskt område finns ett mansnamn *Heri* belagt ett par gånger. Lind upptar dels en *Heri Sigmundar sun Brestis sunar* från Flatöboken, dels en *Hauskulldr Hera sun* (†1169), som bl.a. förekommer i Sturlungasagan (se Lind sp. 520, Lind Suppl. sp. 439). Till dessa kommer en diktad *Heri Hreiðars sun* i Saga af Hálfri ok Hálfrekkum samt en *Heri dvergr* i Snorres Edda (annars kallad *Hár*).

Enligt Lind (sp. 520) kan samma namn också ingå i flera norska ortnamn. Han nämner i första hand *Herastadhir* (1341), nu *Harastad* i Kråkstad sn och

⁶ Läsning enligt rapport i ATA (dnr 6635/71).

⁷ Hit hör möjligen också inskriften på en liggande gravhäll från Norrgården, Kullen i Bjälbo sn (Ög ATA5060/54), som har **aift-** *æfti[r]*, men **þor---** *Þor[gæi]* (ack.). Att den senare runföljden kan suppleras **þor[kai]r** har jag vid en egen besiktning i juni 2001 förvissat mig om, men man kan väl inte utesluta att det även kan ha stått **þor[kei]r** (se även Larsson 2002 s. 73 not 63).

hd, Akershus fylke, och *Herastadir* (1333, dock skrivet *Harkstaðir* 1348), nu *Harstad* i Romedals sn och hd, Hedmark fylke. Dessutom kan namnet enligt Lind förekomma i två gårdnamn på *-land* i Vestfold: *Hæra-*, *He[ra]land* (1409) i Lardal och *Hæraland* i Hof, båda nu *Hærland*. Slutligen anförs även ett *Hæranæs* i S. Odalen samt ett numera försvunnet *Heraberg* i Nykirke sn, Vestfold. Det senare belägget betecknas dock som »mera tvivelaktigt». Om namnets ursprung yttrar sig Lind inte.

Enligt John Kousgård Sørensen (1958 s. 78 f.) förekommer ett fda. **Hæri* motsvarande det fvn. *Heri* i två danska *sted*-namn och i två nordsjälländska ortnamn på *-lev*. Namnet uppfattar han (s. 252) som ett »[k]ortnavn til personnavne med forleddet glda. Hær-» och jämför med fht. *Herio* och fris. *Here*. Det under medeltiden belagda fda. *Here* (DGP 1 sp. 540) är enligt Kousgård Sørensen ett lån från fornfrisiskan. Han påpekar dock att en urnordisk motsvarighet finns i **harja** på Vimosekammen (DR 207) och att denna svarar mot runföljden **harija** i den urnordiska inskriften på Skåängstenen (Sö 32). Slutligen skall ett fda. **Hæri* också förekomma i fyra jylländska *torp*-namn (se Kousgård Sørensen 1958 s. 252 med hänvisn.).

En fsv. motsvarighet till detta namn har även antagits i svenska ortnamn. Enligt Gösta Franzén (1937 s. 192) kan det föreligga i gårdnamnet *Härstad* i Rönö sn, Björkekinds hd, Ögl. l. (*Hersta* 1535). Namnet uppfattar han som ett »kortnamn till de många tvåledade namnen på *Hær-* : *Hærbiorn*, *Hærger*, *Hærlek* m. fl.» och framhåller att det »förutsatta **Hæri* är belagt i åtskilliga *stad*-namn». Som exempel nämns *Härsta* (*de hæristadhum* 1314 SD 3 s. 163), Sköns sn och tg, Västernorr. l. och *Herrestad* (*de hærestadhum* 1208 SD 1 s. 159), by och sn i Dals hd, Ögl. l. Franzén hänvisar också till det »fvn. *Heri*, som trol. ingår i ett par fno. *Herastadir*». Beträffande *Herrestad* bör det dock nämnas att man här i första hand har föredragit en annan förklaring. Enligt Jöran Sahlgren (1948 s. 81) skall förleden »ursprungligen vara genitiv av ett mansnamn *Hære*, egentligen 'den gråhårige'». Denna tolkning har vunnit anslutning hos flera forskare och är den som normalt brukar anföras (se t.ex. Elmevik 1967 s. 66, Franzén 1982 s. 17, SOL s. 125).

Som framgår ovan har fvn. *Heri* och fsv., fda. **Hæri* för det mesta uppfattats som en hypokoristisk bildning till sammansatta namn på *Her-*, *Hær-*. Frågan är dock om denna tolkning är giltig för hela det ovan nämnda materialet. Dvärgnamnet fvn. *Heri* har t.ex. ansetts vara identiskt med djurbeteckningen *heri* (Lex. Poet. s. 245) och i de två norska gårdnamnen på *-stadhir* har man – beträffande *Harstad* i Romedals sn åtminstone alternativt – tidigare räknat med ett mansbinamn *Heri* med bet. 'hare' (se NG 2 s. 30, 3 s. 130). Denna möjlighet bör också finnas i de svenska ortnamn som har ansetts innehålla ett personnamn **Hæri*. Det gäller främst de östgötska *Härstad* och *Herrestad*, eftersom vi här

genom formen *hæri* i Östgötalagen har ett tydligt belägg för att ordet i detta område ännu under äldre fornsvensk tid har haft *æ*-vokal.

Det finns också anledning att i detta sammanhang uppmärksamma det defekta namnbelägget **--ra** (ack.) på runstenen DR 270 vid Skivarps kyrka i Skåne. Namnet lämnas otolkat i DR (sp. 325), men i en anmärkning nämner utgivarna att »Wimmer udfylder [**ai**]ra, en anden mulighed er [**ki**]ra (jfr. vn. *geiri*)». Det senare alternativet – ack. av mansnamnet *Gæiri* – förordas av Salberger (1991 s. 111 f.), Lerche Nielsen (1997 s. 35) och Larsson (2002 s. 93). I DRM 3 (s. 100) har Wimmer dock förutom **aira** även övervägt suppleringsarna **nira** och **hira**. Däremot skriver han uttryckligen (ibid.) att han inte tror att runspåren »kan udfyldes enten til †† †† eller til †† ††, skönt i hvert fald det sidste jo kunde give et ord, i hvilket også † var velbegrunder (= dansk *hare*, isl. *heri*, der forekommer som mandsnavn i Hálfs saga [...])». Väljer man däremot alternativet [**hi**]ra skulle runföljden kunna återge en motsvarighet till det runsv. *Hæri*, vilket också stämmer med inskriftens ortografi (i-runan används t.ex. för kort /æ/ i *iftir æftir*). Att *R*-omljudda former av ordet *hare* saknas på danskt område kan knappast anföras mot detta tolkningsförslag, eftersom stenen är rest av Tomme efter hans *fēlagi* 'bolagsman, kamrat', som ju inte nödvändigtvis behöver ha haft sitt ursprung i Skåne.

Om min tolkning har träffat det rätta, kan vi lägga *Hæri* 'hare' till raden av runsvenska namn som återgår på ursprungliga djurbeteckningar. Sådana är som bekant mycket vanliga som personnamn och namnleder i germanska språk. Fenomenet har bl.a. berörts av Assar Janzén (1947 s. 262) som vill förlägga uppkomsten av detta bruk till en avlägsen forntid:

För att bilda personnamn var man i äldsta tid hänvisad till de ordstammar som redan fanns i språket. Det var naturligt att man då använde sig av benämningar på djur eller föremål som hade uppskattade egenskaper. Björnen och vargen var fruktade djur, som ägde styrka, snabbhet och mod. Örnen, fåglarnas konung, var ståtlig och segerrik i kamp med andra djur. Dylika gåvor önskade våra förfäder sina gossebarn. Det är troligt att man med sådana namn som *Biørn*, *Ulv*, *Ari* kunde uttrycka önskningsar att djurets egenskaper skulle tillkomma barnen, och att dessa skulle bli lika fruktade som djuren.

Beträffande andra namn som fsv. *Ræv*, *Spirv*, *Hani*, *Foghel* menar Janzén (1947 s. 262 f.) att det förhåller sig helt annorlunda: »Sådana ord, som ytterst sällan ingår i tvåledade namn, är binamn, och de har ofta karaktär av öknamn. Men genom uppkallelse har de blivit dopnamn.» Haren kan visserligen ha uppskattats för sin snabbhet, men troligast är ändå att runsv. *Hæri* skall räknas till den senare gruppen. Att ordet *hare* kan användas för att beteckna en rädd eller feg person är välkänt i nutida svenska och det har väl knappast varit annor-

lunda under äldre tid. Givetvis kan man också tänka sig att det är något i namnbärarens fysiologi som givit upphov till namnet. Svårare är att avgöra om det i tiohundratalets runinskrifter har övergått till att användas som personnamn eller om binamnet använts »absolut» i stället för det egentliga namnet. Namnets sällsynthet i källorna talar kanske för det senare.

Slutligen bör det diskuteras hur ett runsv. mans(bi)namn *Hæri* bäst skall återges i en nusvensk översättning. Man skulle kunna följa den nusvenska formen av substantivet och återge det som »Hare», vilket också avslöjar namnets betydelse. Det är dock kanske riktigare att behålla den omljudda vokal som ordet bör ha haft under vikingatiden och i stället välja varianten »Häre».

2. haramsrka (ack.)

Beträffande **haira** och **hira** rör det sig om runbelägg som finns på bevarade stenar och där läsningen ännu går att kontrollera. Annorlunda förhåller det sig med namnet **haramsrka** som skall ha funnits på en sedan länge försvunnen runsten (Sö 68) i Sköldinge socken i Södermanland. Återgivningen av namnet återgår på ett träsnitt i Bautil (B 790) som bygger på en undersökning av Johan Peringskiöld 1686. Lyckligtvis finns originalteckningen (fig. 3) bevarad i handskriften Fl 5:5, men det är också den enda kända avbildningen och det finns inga möjligheter att bedöma hur korrekt läsningen är. Peringskiöld har dock dokumenterat sig som en överlag pålitlig runstenstecknare (se SöR s. LXXXIV), vilket är tillräckligt för att det skall vara värt att diskutera tolkningen av runföljden.

Beträffande runstenens plats har vi endast kortfattade upplysningar. Enligt en odaterad relation till Rannsakningarna 1667–84 stod den »widh Remmerödz broon» (Rannsakn. 2 s. 59) och ungefär samma uppgift finns hos Peringskiöld (Fl 5:5 bl. 6): »Renneredz broon i Skyllinge Socken». I SöR (s. 52) upptas den under »Remmeröd», men Erik Brate anmärker att »[n]ågot fullt motsvarande namn finnes nu icke i Sköldinge».

Brate har i SöR (ibid.) med ledning av träsnittet i Bautil givit denna läsning och tolkning av inskriften:

suirtikr · raisti · stain · at · harams rka · faur sin ·
 5 10 15 20 25 30 35

»Svärting reste stenen efter Harmsorge, sin fader.»

Inskriftens enda svårighet ligger i faderns namn, som Brate (ibid.) vill förklara på följande sätt:

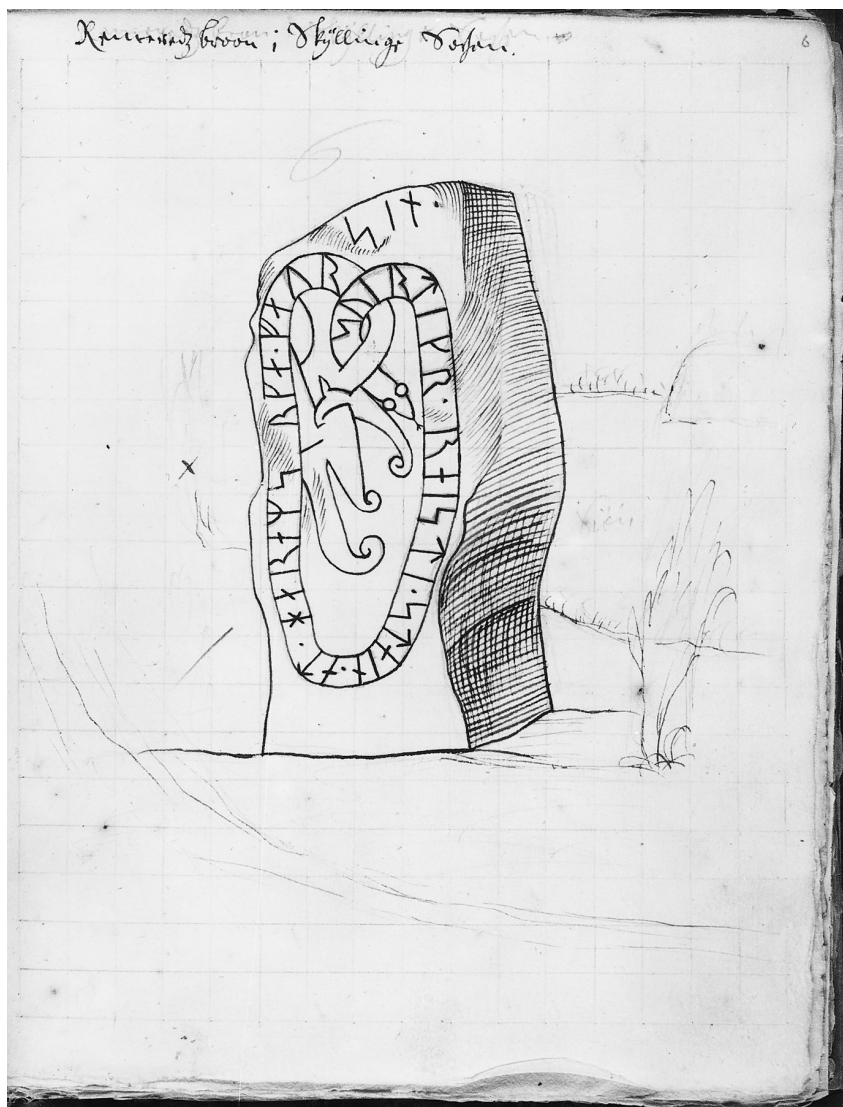

Fig. 3. Runstenen Sö 68 Remmeröd i Sköldinge sn, Södermanland. Teckning av Johan Peringskiöld 1686 i Fl 5:5 (Kungl. Biblioteket). Foto: Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Mellan 27 s och 28 r har B. 790 rum för en runa, som kan hava förbisetts och kanske varit **u**, varigenom ett namn uppstode, vars första led vore ordet fvn. *harmr* »sorg» och den senare hörde till *sorg* ävenledes »sorg», vartill fogats namnets svaga böjningsändelse.

Han påpekar dock att namnet inte är belagt, men tänker sig det som ett ursprungligt öknamn och hänvisar till två fvn. binamn där ordet *harmr* har antagits ingå: *Ásvardr harmr* och *Hákon harmdauði*. Tolkningen tycks inte direkt ha ifrågasatts av senare forskare. Elias Wessén har i förteckningen över egennamn i slutet av volymen (SöR s. 421) utan några reservationer fört upp belägget som *Harmsorgi* och Roland Otterbjörk (1983 s. 43) anför detta namn som ett exempel på »oväntade, för att inte säga högst märkliga namn» som ibland möter i runinskrifternas namnbestånd. Evert Salberger (2003 s. 13) har nyligen framhållit att både förleden och efterleden »betyder 'sorg'» och han tänker sig att namnet »kan fungera som ett slags tillnamn, givet i efterhand av sonen och vittnande om hans sorg». Lena Peterson (i NRL art. *Harmsorgi*) förser däremot uppslagsformen med ett frågetecken och ger en något annorlunda förklaring än Brate: »Kanske avledning till en sammansättning (fvn.) **harm-sorg* f. (av *harmr* m. och *sorg* f. 'sorg').»

Namnet framstår i de föreslagna tolkningarna som mycket märkligt med den tautologiska sammansättningen av två ord som båda betyder 'sorg' och det är inte lätt att finna paralleller. De exempel som Brate anför kan därför vara värda en närmare kommentar. *Harmdauði* förekommer endast som binamn till den norske kungen Håkon Sverresson (Lind Bin. sp. 136).⁸ Detta är dock inte något namn som Håkon burit i levande livet utan det har tillagts honom först efter hans plötsliga död år 1204. Beträffande fvn. *Asvardr harmr*, som omtalas som *várbelgr* år 1240, är det osäkert om binamnet hör samman med ordet *harmr* i betydelsen 'sorg'. Finnur Jónsson (1907 s. 329) översätter det visserligen med 'sorg, kummer', men framhåller att det också kan »være et fjordnavn». Lind (Bin. sp. 136) anser att namnet sannolikt är identiskt med »bygdnamnet Harmr omkr[ing] Velfjorden, Nordl[and]» och samma sak föreslås i Norrøn ordbok (s. 172): »velfjording?».

Användningen av ordet *harmr* 'sorg' i namngivningen är alltså mycket svagt styrkt. Samma sak gäller ordet *sorg* f. En bildning till detta ord finns dock i mansnamnet runsv. *ŌsyrgR*, som förekommer på tre uppländska runstenar (U 674, U 707, U 742) och som även är belagt en gång i fsv. genom en *Osyrg[h[e]r aff hyrkio* från Skuttunge sn, Bälunge hd, Uppland (Uppsala 29/5 1362 SD 8: 1

⁸ Namnet är identiskt med adj. fvn. *harmdauði*, *harmdauðr* 'död til sorg for ein (e-m)' (Norrøn ordbok s. 172). Ordet finns också belagt i runsvenskan på runstenen Sö 318, där man kan läsa att **han + turukn[a]pi + i + bagi + harmtaup + [mukin]** »Han drunknade i Båven, en mycket sorglig död».

s. 6). Från Nyland i Egentliga Finland finns också ett enstaka belägg på ett personnamn *Osorg* (*Osorg Andrisson*, Ingå 9/16 juli 1453 FMU 4 s. 43).⁹ Inte heller bland binamnen tycks bildningar till ordet *sorg* ha varit särskilt frekventa. Från svenska medeltidskällor känner jag genom SMPs bara ett exempel, vilket dessutom uppenbarligen har tyskt ursprung (*Claus Sorge[n]fry*, *Sorge[n]frij* 1461–62 SSb 1 s. 56, 93).¹⁰

Gemensamt för de ovan nämnda exemplen är att betydelsen av namnet som helhet alltid uttrycker motsatsen till sorgsenhet dvs. 'den glade, sorglöse' el. dyl. Ett undantag kan dock eventuellt ha funnits på det runristade stenkorsat från Njærheim, Nærbø sn i Rogaland (N 223).¹¹ Magnus Olsen återger (i NIyR 3 s. 146) inskriftens slut efter en teckning av biskop Thomas Wegner från 1639 som **in : ulfrikr : srkþukrk**, vilket han antar svarar mot *En Ulfrekr sorgþungr g(erði)* »Men Ulvrek sorgtung gjorde (stenen, eller korsat)». *Sorgþungr* uppfattar Olsen som en apposition till namnet *Ulfrekr* som ristaren skall ha tillfogat för att visa sina känslor för den döde under arbetet med minnesstenen (se vidare NIyR 3 s. 147). Att det kan röra sig om ett binamn har däremot föreslagits av Ingrid Sanness Johnsen (1968 s. 189), som menar »[o]rdet skulle gi utmerket mening som betegnelse på en melankolsk og tungsindig mann». Tolkningen av **srkþukr** som *sorgþungr* måste betecknas som synnerligen osäker. Framför allt kan man ifrågasätta den läsordning som Olsen antar. Enligt Wegners teckning skall ristningen ha bestått av två lodräta rader som har divergerat mot toppen av korsat (se avbildning i NIyR 3 s.145). Olsen menar att man skall börja i den vänstra raden med runorna × **kaurt : raisti : stan : þāna** : för att sedan läsa hela den högra raden: + **aft : stainar : brupur : sin × in : ulfrikr** :. Därefter skall man återvända till den vänstra raden och läsa de återstående runorna **srkþukrk**. Det naturligaste vore givetvis att den sistnämnda runföljden hör samman med inskriften i vänsterraden, antingen som ett objekt samordnat med *stein þenna* eller som ett tillägg eller en efterställd apposition till subjektet *Gaurt*. Eftersom runföljden inte ger någon omedelbar mening måste man dock förutsätta felläsningar i detta parti. Olsen tycks dessutom utgå från att inskriften har varit bevarad i sin helhet. Av Wegners teckning får man dock ett klart intryck av att den övre delen av korsat måste ha varit avslagen. Det räcker här med att jämföra med det sannolikt samtida stenkorsat N 252 i Stavanger (avbildat i NIyR 3 s. 247, 249). Inskriften kan alltså ha fortsatt både efter det antagna

⁹ Om namnbildningen i detta belägg se diskussion hos Williams 1993 (s. 98).

¹⁰ DGP 2 (sp. 1036) upptar ett binamn *Sorgenicht* (*Hans Sorgenicht* 1487). Enligt kommentaren är exemplet identiskt med det lty. binamnet *Sorgenecht*, vilket har tolkats som »et Sætningsnavn ,bekymr dig ikke'».

¹¹ Korsat har länge varit försvunnet, men 2001 återfanns fyra mindre fragment med runorna × **kaurt : rþ--... † aft : stainar...** (se Nordby 2002 s. 23 f.).

srlþukrkr i vänsterraden och efter **ulfrikr** : i den högra raden. Att ett adj. *sorgþungr* dessutom är helt okänt i fvn. (se Olsen i NlYr 3 s. 146) ökar inte direkt sannolikheten för att den framställda tolkningen skulle vara riktig.

Någon god parallell till ett runsv. *Harmsorgi* tycks alltså saknas i det nordiska namnmaterialet och det finns alltså anledning att pröva en annan lösning.

Det bör inledningsvis framhållas att den hävdvunna translittereringen inte är helt korrekt. Brate lämnar i sin återgivning av runtexten en lucka mellan 27 **s** och 28 **r** och markerar på så sätt att en runa tycks saknas. I egennamnsförteckningen i SöR (s. 421) är dock denna lucka borta och belägget skrivs där i stället **haramsrka**. Denna form har senare övertagits t.ex. i Samnordisk runtextdatabas och i NRL. Eftersom Peringskiöld har ett skrafferat parti mellan de båda runorna bör runföljden givetvis translittereras **harams...rka**. Hur många runor som har försvunnit i det skadade partiet är svårt att säga. Brate räknar med bara ett tecken, men skadan tycks ha varit tillräckligt stor för att även kunna rymma två försvunna runor förutsatt att ingen av dessa har varit av den mer platskrävande typen (t.ex. **ŋ** eller **ŕ**).

Med tanke på runföljdens längd är det säkert riktigt att i likhet med Brate räkna med ett sammansatt namn. Närmast till hands ligger också att anta att detta skall segmenteras **haram | s...rka** som Brate har gjort. En segmentering **harams | ...rka** är dock inte helt utesluten, eftersom man ju kan räkna med att ett eventuellt *harmr* i förleden även kan stå i gen., jfr sammansättningar som t.ex. *harmsauki* m. 'det som aukar sorga, sorgauke', *harmfullr* adj. 'sorgfull' (Norrøn ordbok s. 172). Det är emellertid svårt att hitta en lämplig suppling av den senare leden som ger något som liknar ett namn.¹²

Om man läser som det står skulle en namnled **haram** (eller möjligen **harams**) närmast svara mot subst. fvn. *hárramr* m. 'hårham, hårsida (av ei hud, mots. *holdrosa*)' (Norrøn ordbok s. 172), som antas återgå på ett äldre *hár-(h)amr*. Ordet finns i formen *harrem* (*haar-*) m. belagt i y. fsv. (Söderwall Suppl. s. 290) och förekommer också i olika varianter i svenska dialekter (se SAOB H 1821, Rietz s. 243, 244). Att detta ord skulle kunna ingå i ett karakteriserande binamn är väl inte otänkbart, men återigen uppstår svårigheter att supplera efterleden.

¹² Med utgångspunkt från supplingen [**u**]rka skulle man kanske kunna tänka sig en svag form *-yrki* till det *-yrkr* som finns belagt en gång i Odensnamnet *Hagykr*. Lind (sp. 446) uppfattar namnet som sammansatt »[a]v adj. *hagr* konstfärdig och *yrkia* dikta». Ett *-yrki* med annan betydelse förekommer även i appellativet *teigyriki* m. 'jordarbeidar' (Norrøn ordbok s. 434) och i adj. *harðyrki* 'hard til å drive på med noko' (Norrøn ordbok s. 172). Däremot kan man troligen bortse från det **misurki** 'missdådare' som har antagits på Eggjastenen (KJ 101), eftersom läsningen av allt att döma är oriktig (se vidare Grønvik 1985 s. 92 ff.). Slutligen kan också nämnas det *ia*-stamsböjda fsv. *lagha yrkir* m. 'lagars utarbetare l. författare' (Schlyter s. 370) i Upplandslagen. Om en eventuell efterled *-yrki* skall kombineras med gen. av subst. *harmr* är det dock frågan vilken betydelse man skall ansätta för namnet som helhet. Alternativen 'sorgens diktare' eller 'sorgens arbetare' verkar kanske lite väl poetiska för att passa in i det namnskick som vi känner det från de sörmländska runstenarna.

Det verkar därför rimligare att i likhet med Brate anta att förleden innehåller en inskottsvokal, ett fenomen som inte är helt ovanligt i de sörmländska runinskrifterna (se SöR s. LXXIII). Enligt Brate skall den senare **a**-runan uppfattas som denna inskottsvokal. Detta är givetvis fullt möjligt, även om paralleller till inskott mellan just /r/ och /m/ endast kan beläggas i runföljderna **heramalasar** och **haeramalausr** i de urnordiska inskrifterna från Stentoftan (DR 357) resp. Björketorp (DR 360). Inte heller mellan /r/ och andra nasaler finns några säkra exempel. Visserligen har Lagman (1990 s. 33 not 7) med tvekan föreslagit att **halburin** *Hallbiörn* (Sö 195) kan innehålla en sådan, men belägget förklaras enklare som en skrivning för namnet *Halfburinn* (se Källström 1997 s. 40 not 36 med hänvisn.). Det enda exempel jag känner f.ö. är runföljden **fu--na** på Högstenablecket (Vg 216), där Elisabeth Svärdström (i VgR s. 402) antar att det ursprungligen stått **furana** eller **furina**, vilket tolkas som en skrivning för ett verb **fyrna* 'förtorka, vissna' el. dyl.

Betydligt vanligare är som bekant att inskottsvokaler uppträder i namn eller ord som börjar med två konsonanter och där den andra konsonanten är /r/ (se t.ex. Lagman 1989 s. 29, Larsson 2002 s. 43 f.). Flera exempel finns i de sörmländska runinskrifterna, och från Oppunda härad, dit Sö 68 hör, kan anföras skrivningar som **faraukir** *Frøygæirr* (Sö 52), **buruþr** *brøðr* (Sö 54) och **boruþur** *brøður* (Sö 61). Särskilt belägget på Sö 52 vid Märingens spång i Bettna sn är intressant, eftersom ristningens ornamentik på många sätt påminner om den på Sö 68 (se SöR pl. 11 [B 795], 204). Trots vissa avvikelser, t.ex. beträffande skiljetecknen, verkar det inte osannolikt att de kan ha ristats av samma person. Det bör dock nämnas att inskriften på Sö 52 även tycks ha haft en inskottsvokal i annan ställning, nämligen i ordet *þennis* som uppträder i formen **[þina]si**. Eventuellt kan denna skrivning också bero på en sammanblandning av varianterna *þenna* och *þennis*.

Att ristare kunnat använda inskottsvokal i ljudförbindelsen /hr/ kan beläggas från ett fåtal runinskrifter. Förutom **harabanar** på den urnordiska Järsbergsstenen (Vr 1), som motsvarar ett urn. *Hraþnar* > runsv. *Hrafn*, och den norska Eidsvågsstenens (KJ 93) **hararar** urn. *Hvarar* > fvn. **Hrerr*, finns två någorlunda säkra vikingatida exempel: **harani** *Hrani* på en gravhäll från S:ta Ingridis klosterruin i Skänninge, Östergötland (Jansson 1943 s. 317) samt **hurulfr** *Hrölfr* på U 1155.

Det är alltså fullt möjligt att läsa den första namnleden i **harams...rka** som **h^aram**, vilket knappast kan vara något annat än en runsv. motsvarighet till fvn. *hrammr* m. 'Forlab paa Rovdyr, som er forsynet med Klør, og hvormed det slaar (*lýstr*) efter sit Rov' (Fritzner 2 s. 48), fsv. *ramber* 'ram, tass, klo' (Söderwall 2 s. 241). Liksom i nutida svenska har ordet i fvn. även kunnat användas i överförd betydelse om den mänskliga handen. Enligt Lex. Poet (s. 277), som

ger översättningen 'hånd, arm', betyder ordet »egl. 'griberedskab', og kan derfor bruges om menneskers og dyrs forlemmer, klør o. s. v.». Snorre anför det i sin Edda först i raden av *heiti á hendi* och denna betydelse förekommer också i flera kenningar för guld, bl.a. sammansättningen *hrammpviti* m. 'armsten' i Egil Skallagrímssons *Höfuðlausn* (se vidare Lex. Poet. *ibid.*). Hit hör kanske också Odensnamnet *Hrami* eller *Hramme* (Lind s. 566). Jóhannesson (1956 s. 844) upptar endast varianten *Hrammi* som han sammanställer med *hrammr* och uppfattar som »gleichbedeutend mit dem Óðinsnamn *Björn*». de Vries (1962 s. 251) anför båda varianterna och ger översättningen 'der reisser' med hänvisning till verbet nno. *rama* 'an sich reissen', vilket anses höra samman med subst. *hrammr* (se Torp 1919 s. 511).

Om förleden i **harams...rka** skall tolkas som en motsvarighet till fvn. *hrammr* står det klart att den föreslagna suppleringen **s[u]rka** av den senare leden inte kan vara riktig. Som nämnts verkar lakunen ha varit tillräckligt stor för att även kunna rymma två tecken. Närmast till hands ligger kanske att anta att det stått **s[ta]rka**, vilket skulle ge en meningsfull sammansättning: *Hrammstarki* 'den handstarke'. Den senare leden har sin motsvarighet i bl.a. mansnamnet runsv. *Starki*, som sannolikt finns belagt på en småländsk runsten (**starki** nom. Sm 60). Detta namnbelägg kan också, som Evert Salberger (1979) har föreslagit, läsas **u · starki** *Östarki* med **u**-runan hämtad från den föregående runföljden **uku** *ok*. Till ett eventuellt runsv. *Hrammstarki* finns goda paralleller såväl bildningsmässigt som semantiskt, t.ex. det fvn. binamnet *Handrammi* (Lind Bin. sp. 135) som har just den ovan ansatta betydelsen. Från svenska medeltidskällor kan nämnas binamnet *Mundstark* med två kända bärare i SMPs (*Jon Thørkils[on]*, som kallas *Mvndstark* Skara 14/1 1401 SDns 1 s. 6 och *Tydike Jacobsson*, som kallas *mvndstarck* 8/8 1485 Älvsborg RAP).¹³ Förleden bör här vara fsv. *munder* m. 'mun'. Visserligen finns ett fsv. *mund* f. 'hand, handsbredd' belagt i Östgötalagen (se Schlyter s. 446) och samma ord ingår även i den välbelagda sammansättningen fsv. *mullögh* f. 'handfat, tvättfat' (Söderwall 2 s. 64 f., Suppl. s. 523).¹⁴ Det senare ordet uppträder dock redan under medeltiden i formen *mullögha*, vilket tyder på att den senare leden har omtolkats som subst. *ögha* (SAOB M 1544). Ett subst. *mund* i bet. 'hand' har därför knappast varit levande under 1400-talet, såvida man inte antar ett västnordiskt inflytande (jfr även Wessén i SöR s. 313). Namnet fsv. *Mundstark* bör gissningsvis ha haft en överförd betydelse 'den högljudde, pratamme' el. likn. Såväl det antagna runsv. *Hrammstarki* som fvn. *Handrammi*

¹³ Endast de äldsta beläggen har här angivits. – För upplysningar om dessa och andra namnbelägg i SMPs tackar jag Patrik Larsson, Uppsala.

¹⁴ Ordet förekommer även med skrivningen **mudlog** i en medeltida runinskrift på en bronsbunke från Bråtorp, Åkers sn (Sö 330).

och fsv. *Mundstark* är bildade med s.k. omvänd bahuvrhi. För fler exempel på personnamn och binamn av denna typ se t.ex. Källström (1997 s. 37 f.).¹⁵

Den av mig föreslagna tolkningen av **harams...rka** är sannolikt inte den enda möjliga, men den förutsätter inga svårförklarade skrivningar och det antagna namnet ansluter till kända namntyper både vad det gäller bildning och betydelse. Här finns uppenbara fördelar jämfört med det tidigare antagna *Harm-sorgi*. Till svagheterna hör att vi – möjligen med undantag för Odensnamnet – saknar exempel på att *hrammr* förekommit i namnbildningen. Samtidigt är det väl just i de ursprungliga binamnen som vi kan förvänta oss att träffa på mer ovanliga ord.

Full visshet i tolkningsfrågan kan naturligtvis först nås om Remmerödsstenen åter kommer i dagen. Inga uppgifter tycks finnas efter 1600-talet och en plats Remmeröd är som nämnts numera okänd i Sködinge. Brate har infört utgivningen av Södermanlands runinskrifter gjort vissa efterforskningar och skriver (i SöR s. 52):

Stenen söktes av mig men förgäves vid Remmarsåsen, fordom Remmarskrogen, vid bron över det vattendrag, som förbinder Älvestadssjön med sjön Veckeln. Utom själva landfästena till bron är vägens sida satt med sten ett långt stycke på västra sidan om bron. Det synes inte omöjligt, att runstenen kan vara inlagd någonstades bland denna massa stenar.

Enligt Svante Strandberg (1991 s. 83 f.) kallades bron över sundet mellan Älvestasjön och Veckeln 1860 för *Remmarsbron*, medan *öfre Remmarsbron* 1872 användes för att benämna en annan bro över Varbroån nära bebyggelsen Remmarsåsen och Älvestasjön. Strandberg (1991 s. 84 not 1) finner det därför oklart vilken av de båda broarna som avses med Rannsakningarnas »Remmeröd z broon». Peringskiölds teckning kan här komma till hjälp. På träsnittet i Butilt avbildas endast själva stenen, men på originalteckningen har även en del av omgivningarna antytts med blyerts (se fig. 3). Man ser här att runstenen har stått omedelbart intill en väg och att denna gjort en tydlig krök förbi stenen. I bakgrunden avbildas en större vattensamling som är försedd med blyertsanteckningen »sion» och vid den motsatta stranden finns ett rundat terrängparti som skjuter ut i vattnet. Jämför man detta med Gröna kartan (9G NO Katrineholm, se fig. 4) står det klart att runstenen måste ha haft sin plats på nordöstra

¹⁵ Man skulle också kunna fråga sig om ett runsv. *Hrammstarki* skulle kunna ha något samband med det nusv. adj. *ramstark* 'mycket stark'. Visserligen brukar man uppfatta den förra leden som ett förstärkningsord identiskt med adj. fvn. *rammr* (*ramr*) 'ram, dugleg, sterk (ofte med trollmakt)' m.m. (Norrøn ordbok s. 336), sv. dial. *ram* 'stark; väldig, stor, uppenbar' (Reitz s. 523), men i SAOB R 202 anges att *ramstark* möjligen delvis kan ha anslutit sig till subst. *ram* i bet. 'hand'. Det vore väl alltför djärvt att försöka föra detta tillbaka till vikingatidens slutskede.

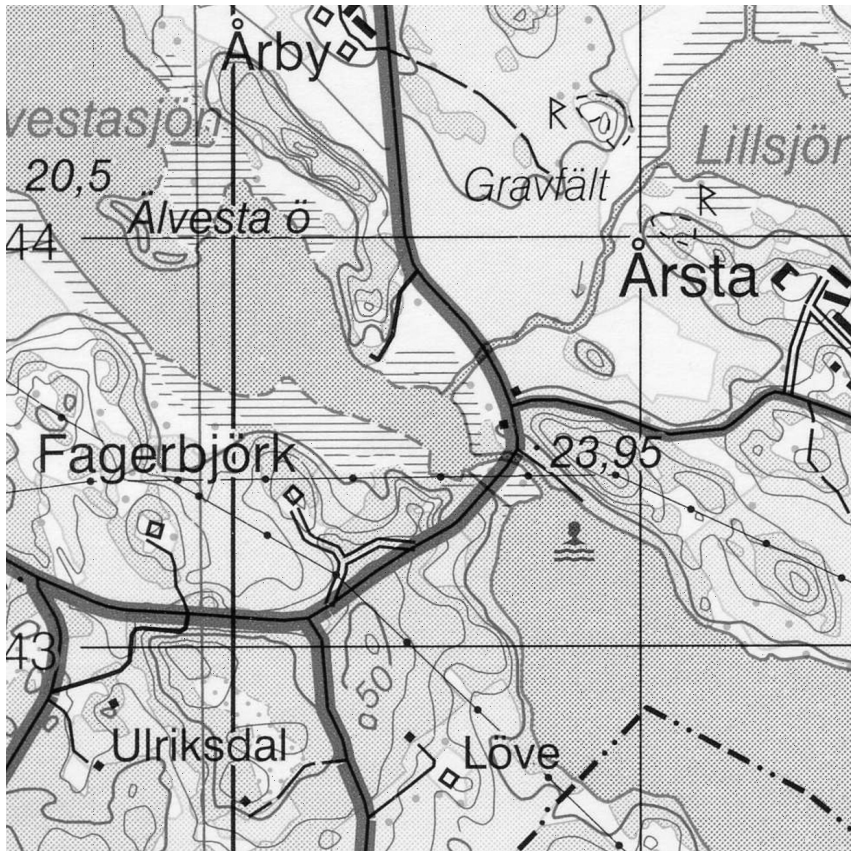

Fig. 4. Detalj ur Gröna kartan (9G NO Katrineholm) som visar området kring sundet mellan Älvestasjön och sjön Veckeln. Bebyggelsen markerad strax norr om sundet intill vägen är Remmarsåsen. Ur Terrängkartan © Lantmäteriverket Gävle 2004. Medgivande MEDGIV-2004-3873.

sidan av sundet, där vägen än i dag viker av mot näset mellan de båda sjöarna. Av äldre kartmaterial framgår också att denna krök tidigare varit betydligt skarpare. På den motsatta sidan finns ett framträdande höjdparti som bör vara det av Peringskiöld avbildade. Detta ligger visserligen i dag en bit upp på land, men en jämförelse med den äldre ekonomiska kartan (Karta öfver Oppunda Härad, 1904, kartlagdt åren 1898–99) visar att vattnet ännu vid förra sekelskiftet gick upp mot denna höjd.

Brates förmodan att stenen blivit inlagd i brofästena eller i stensättningen längs vägen kan alltså ha fog för sig och det är kanske här som den slutgiltiga lösningen av problemen kring runföljden **harams...rka** döljer sig.

Litteratur och förkortningar

- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm.
- B = Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar ... Med några anmärkningar utg. af Johan Göransson. 1750. Stockholm.
- Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto, 2000: Våre arveord. Etymologisk ordbok. Oslo.
- DGP = Danmarks gamle Personnavne ... udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby. 1. Fornavne. 1936–48. 2. Tilnavne. 1949–64. København.
- DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. – Atlas. – Registre. 1941–42. København.
- DRM = De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede af Ludv. F. A. Wimmer. 1–4. 1895–1908. København.
- Elmevik, Lennart, 1967: Nordiska ord på äldre kāk- och kāk(k)s-. En etymologisk och ljudhistorisk undersökning. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 15.)
- Fl 5 = Peringskiöld, Johan: Monumenta Sudermannica. 1–5. 1684–86. (Handschrift i Kungliga Biblioteket, Stockholm.)
- FMU = Finlands medeltids urkunder. Samlade och i tryck utg. af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. 1–8. 1910–35. Helsingfors.
- Franzén, Gösta, 1937: Vikbolandets by- och gårdnamn 1. Uppsala. (Nomina Germanica 1.)
- 1982: Ortnamn i Östergötland. Stockholm.
- Fritzner = Fritzner, Johan: Ordbog over det gamle norske Sprog 1–3. 1886–96. Kristiania.
- Grønvik, Ottar, 1985: Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø.
- Gustavson, Helmer, 1998: Verksamheten vid Runverket i Stockholm. I: Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning 13. S. 19–28.
- Hellquist, Elof, 1912: Fornsvenska tillnamn. I: Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912. Stockholm. S. 84–115.
- Jansson, Sven B. F., 1943: Ytterligare några nyfunna runinskrifter. I: Fornvännen 38. S. 309–318.
- Janzén, Assar, 1947: De fornsvenska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (Nordisk kultur 7.) S. 235–268.
- Jóhannesson, Alexander, 1956: Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern.
- Johnsen, Ingrid Sanness, 1968: Stuttruner i vikingtidens innskrifter. Oslo.
- Jónsson, Finnur, 1907: Tilnavne i den islandske oldlitteratur. I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. 2. række 22. S. 161–381.
- Karta öfver Oppunda Härad, 1904, kartlagdt åren 1898–99. Framställd av Rikets allmänna kartverks avdelning för ekonomiska arbeten och stomarbeten. Utg. av Södermanlands läns hushållningssällskap.

- KJ = Krause, Wolfgang: Die Runeninschriften im älteren Futhark. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. 1–2. 1966. Göttingen.
- Kock, Axel, 1911–16. Umlaut und Brechung im Altschwedischen. Eine Übersicht. Lund. (Lunds universitets årsskrift. Ny följd. Avd. 1. 12 : 1.)
- Kousgård Sørensen, John, 1958: Danske bebyggelsesnavne på -sted. København. (Navnestudier udg. af Stednavneudvalget 1.)
- Källström, Magnus, 1997: Runstenen Sö 204 i Överselö kyrka. Ett rekonstruktionsförslag, ett namnproblem och en ristarattribuering. I: Blandade runstudier 2. Uppsala. (Runrön 11.) S. 13–58.
- Lagman, Svante, 1989: Till försvar för runristarnas ortografi. I: Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat. Uppsala. (Runrön 1.) S. 27–37.
- 1990: De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 4.)
- Larsson, Patrik, 2002: Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter. Uppsala. (Runrön 17.)
- Lerche Nielsen, Michael, 1997: Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på *-torp* sammensat med personnavneforled. – Bilag. (Otryckt ph.d.-avhandling vid Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.)
- Levander-Björklund = Levander, Lars & Björklund, Stig: Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. 1–. 1961 ff. Uppsala. ([Numera:] Skrifter utg. av Språk- och folkminnesinstitutet genom Dialektavdelningen. Serie D : 1.)
- Lex. Poet. = Lexicon Poeticum. Antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Oprindelig forfattet af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udg. for det Konglige Nordiske Oldskriftselskab ved Finnur Jónsson. 2 udg. 1931. København.
- Lind = Lind, E. H.: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. 1905–15. Uppsala–Leipzig.
- Lind Bin. = Lind, E. H.: Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. 1920–21. Uppsala.
- Lind Suppl. = Lind, E. H.: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementband utg. av Det norske videnskapsakademi i Oslo. 1931. Oslo–Uppsala–København.
- N, se NIyR.
- NG = Rygh, Oluf: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision efter offentlig Foranstaltning udg. med tilføiede Forklaringer. Forord og Indledning. 1–19. 1897–1936. Kristiania (Oslo).
- NIyR = Norges innskrifter med de yngre runer. Utg. for Kjeldeskriftfondet. 1–. 1941 ff. Oslo. (Norges innskrifter inntil reformasjonen 2.)
- Nordby, K. Jonas, 2002 (publ. 2004): Arbeidet ved Runearkivet, Oslo. I: Nytt om runer 17. S. 21–24.
- Nordén, Arthur, 1948: Östergötlands runinskrifter. Supplement till Erik Brates »Östergötlands runinskrifter» utg. 1911–18. (Otryckt manuskript i ATA.)
- Noreen, Adolf, 1923: Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flex-

- ionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen. 4. vollständig umgearbeitete aufl. Halle (Saale). (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 4. Alt-nordische grammatik 1.)
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: *Norrøn ordbok*. 4. utg. av Gamalnorsk ordbok ved Marius Hægstad & Alf Torp. 1993. Oslo.
- NRL = Peterson, Lena: *Nordiskt runnamnslexikon*. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex>).
- Otterbjörk, Roland, 1983: **faruki, kurr** och **ublubr**. Namnproblem i sörmländska runinskrifter. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 1. S. 21–44.
- Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1. Bern.
- Rannsakn. = *Rannsakningar efter antikviteter 1–4*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. På Akademiens uppdrag utg. under redaktion av C. I. Ståhle och N.-G. Stahre. 1962–98. Stockholm.
- RAp = Pergamentsbrev i Riksarkivet, Stockholm.
- Rietz = Rietz, Johan Ernst: *Svenskt dialekt-lexikon*. Ordbok öfver svenska allmogespråket. 1–2. 1867. Malmö–København–Leipzig–London. 3. Register och rättelser av Erik Abrahamson. 1955. Uppsala–København.
- Sahlgren, Jöran, 1948: *Sockennamnen*. I: *Sveriges bebyggelse*. Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Östergötlands län 5. Uddevalla. S. 81–84.
- Salberger, Evert, 1979: *Ett personnamn på Skaftarp-stenen*. I: *Sydsvenska ortnamns-sällskapetets årsskrift*. S. 36–49.
- 1991: *Tre runskånska mansnamn*. I: *Sydsvenska ortnamns-sällskapetets årsskrift*. S. 107–126.
- 2003: *Å kyrkas Ög 31 i norrönt ljus*. I: *Gardar. Årsbok för Samfundet Sverige–Island i Lund–Malmö* 34. S. 5–15.
- Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>).
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. Utg. av Svenska Akademien. 1893 ff. Lund.
- Schlyter = Schlyter, C. J.: *Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar*. 1877. Lund.
- SD = *Diplomatarium Suecanum (Svenskt diplomatarium)*. [Numera:] Utg. av Riksarkivet. 1–. 1829 ff. Stockholm.
- SDns = *Svenskt diplomatarium från och med 1401*. Utg. av Riksarkivet. 1–. 1875 ff. Stockholm.
- Sm = *Smålands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- SMPs = *Samlingarna till Sveriges medeltida personnamn*, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala.
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon*. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Red.: Mats Wahlberg. 2003. Uppsala.
- SRI = *Sveriges runinskrifter*. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1–. 1900 ff. Stockholm.

- SSb = Stockholms stads skottebok. Utg. genom J. A. Almquist. 1–3. 1915–1935. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid 3.)
- Strandberg, Svante, 1991: Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och fornutveckling. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden 8.)
- Sö, se SöR.
- Söderwall = Söderwall, K. F.: Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. 1884–1918. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Lund.
- SöR = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (SRI 3.)
- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- U = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
- Vg, se VgR.
- VgR = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (SRI 5.)
- Williams, Henrik, 1993: \bar{O} -namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet \bar{O} -. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.) S. 95–107.
- Vr = Värmlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1978. Stockholm. (SRI 14:2.)
- de Vries, Jan, 1962: *Altnordisches etymologisches wörterbuch*. 2. verb. Aufl. Leiden.
- Ög, se ÖgR.
- ÖgR = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (SRI 2.)
- Öl = Nilsson, Bruce E., 1973: *The runic inscriptions of Öland*. Ann Arbor, Michigan. (University Microfilms International.) [Nummer inom { } anger signum i Ölands runinskrifter. Granskade och tolkade af Sven Söderberg & Erik Brate. 1900–06. Stockholm. (SRI 1.)]

Summary

MAGNUS KÄLLSTRÖM

haira, hira and haramsrka

Three runic names, two interpretations

This article deals with three occurrences of personal names in Viking Age runic inscriptions from central Sweden. None of them has been given a fully acceptable explanation. The first, **haira** (acc.), is found on a rune-stone (Ög 229) from Varby in Östra Husby

parish, Östergötland (fig. 1), and the runes probably represent the same name as **hira** (gen.), inscribed on a rune-stone discovered in 1997 at Kolunda in Stenkvista parish, Södermanland (fig. 2). Most scholars who have considered these runic names regard them as spellings for the well-known male name *Gæiri*, despite the strange use of the rune **h** for the initial sound. One researcher has also proposed that **haira** could represent a name **Hæri*, a hypocorism for compound names beginning in *Hæri-*. This interpretation presupposes that the rune **h** has been used incorrectly for /r/, which is rather unusual in runic inscriptions from the Viking Age. According to the present author, the simplest explanation is to link **haira** and **hira** to the appellative OWScand *heri* 'hare' (< ProtoScand **harkan-*), which appears in the form *hæri* in OSw and also has counterparts in some archaic Swedish dialects. *Hæri* could have originated as a byname identical to the animal designation, probably referring to a timorous person. The name may also possibly be found in some Swedish place-names, for example *Herrestad* in Östergötland (written *hærastadhum* in 1208).

The third name form, **haramsrka** (acc.), appears on a rune-stone (Sö 68) from Remmeröd in Sköldinge parish, Södermanland (fig. 3). The stone is now lost and the inscription is only known from a drawing made by Johan Peringskiöld in 1686. According to Erik Brate in *Sveriges runinskrifter*, the name is to be interpreted as *Harmsorgi*, a compound formed from two words which both mean 'sorrow': *harmr* (masc.) and *sorg* (fem.). No clear counterpart to such a name can be found in the Nordic name corpus, in which names formed with *harmr* or *sorg* are also very rare. It therefore seems reasonable to try another explanation. To begin with, it should be noted that part of the name was damaged when Peringskiöld made his drawing, and that a more correct transliteration of the sequence with which we are concerned is **harams...rka**. As Brate has assumed, the first part of the name (**haram**) seems to include an epenthetic vowel. In Brate's interpretation the second **a**-rune is regarded as such a vowel, but in runic inscriptions epenthetic vowels are far more frequent in words beginning with two consonants, the second of which is /r/, for example **boröpur** for *bröður* or **faraukiä** for *FrøygæiRR*. The first element can therefore also be construed as **hram**, representing a counterpart to OWScand *hrammr*, OSw *ramber* (masc.) 'paw'. As in modern Swedish, this word was also used to refer to the human hand or arm. Bearing in mind that the damaged part of the name in Peringskiöld's drawing seems to allow for two missing runes (see fig. 3), the name could tentatively be restored as **harams[ta]rka**, acc. of an otherwise unattested name *Hrammstarki* 'the hand-strong'. The proposed name must have originated as a byname and has a good counterpart, for example, in the OWScand byname *Handrammi*, formed in the same way and with the same meaning.

PATRIK LARSSON

Personnamnstolkning och läsordning

Till tolkningen av runföljden **anasuiþr** på

Norr alastenen (Hs 2)

1. Inledning

Vid Norrala kyrka i Hälsingland står en vikingatida runsten med en delvis svår-tolkad inskrift. Svårigheterna beror till viss del på att inskriften är skadad på ett ställe, men även i de oskadade partierna finns svårtolkade runföljder. Hälsinglands runinskrifter har ännu inte utgivits i det stora korpusverket Sveriges runinskrifter (SRI), men en samlad presentation av dem finns i en artikel av Marit Åhlén (1994). Inskriften från Norrala kyrka (se fig. 1) återges där med följande läsning (Åhlén 1994 s. 36):¹

**anasuiþr : auk utrikr auk sikbiurn · þir litu rita stin ×× aftir kættilbiurn : auk
anunt : sun hans : auk saufarar : kuþ hialbi -----ki þitta**

anasuiþr ok *Ötrygg* ok *Sigbjörn þær lētu rétta stæin æftir Kættilbjörn ok Anund, sun hans ok Søyvarar.*² *Gud hialpi ... (mer)ki þetta.*

anasuiþr och *Otrygg* och *Sigbjörn*, de lät resa stenen till minne av *Kättilbjörn* och *Anund*, hans och *Sövors* son. *Gud hjälpe ... detta (minnes)märke.*

Runföljden **anasuiþr** har Åhlén som synes lämnat otolkad. Efter att ha konstaterat att inskriften innehåller ett antal vanliga vikingatida namn (*Otrygg*, *Sigbjörn*, *Kättilbjörn* och *Anund*) lämnar hon följande kommentar (s. 37):

Det första namnet är däremot problematiskt. Runföljden, som den är skriven, låter sig inte tolkas som något känt namn. **ana** skulle kunna vara en oöjaktig skrivning av förleden *An(d)*-, men någon efterled *-sviðr* är inte känd. Däremot är *-viðr* väl belagt som efterled. Men någon förled *Anas-* finns inte. *Veðr* är belagt

¹ Ett tryckfel har dock rättats. Beträffande läsningen, se även rapport 4661/72 i ATA. Normaliseringen är anpassad efter NRL och Peterson 1994. Översättningen är min egen.

² För denna tolkning, dvs. gen. sing. av kvinnonamnet *Søyvǫr*, en sidoform till *Sævvǫr*, se von Friesen (1906 s. 22; se även Elmevik 1998 s. 585 f. samt för ett misslyckat tolkningsförsök Holmstedt 1988 s. 40).

både som enkelt namn och som förled. Den runföljd som står sist i slingan, innan fortsättningen utanför vänstra sidan skall läsas, är **saufarar**. Hur detta skall tolkas är oklart.^[3] Av ändelsen **ar** att döma kan det vara en genitivform av något epitet eller namn. Möjligen kan det vara så att inskriften inte börjar med **anasuiþr** som tidigare antagits.^[4] Kanske börjar den med **uiþr**. Då skulle **anas** kunna vara något ord i genitiv, sammanhörande med **saufarar**. En sådan läsning gör inte **saufarar** mera lättolkat och den gör inte heller **anas** omedelbart möjligt att tolka, men det ger åtminstone ett belagt namn som inledning av inskriften.

Det framgår här att Åhlén i första hand uppfattar runföljden **anasuiþr** som representerande ett namn, men att hon inte är helt främmande för tanken på att den kan delas upp. Den av Åhlén föreslagna uppdelningen, **anas** och **uiþr**, anser jag dock vara mindre trolig och vill därför i stället lägga fram, eller snarare diskutera, två eller, beroende på hur man räknar, tre andra tolkningsmöjligheter.⁵

2. Förslag till tolkning av runföljden **anasuiþr**

2.1. **anasuiþr** = *namnen* *Änn och Äsviðr*?

Mitt ena förslag förutsätter att inskriften verkligen börjar med **anasuiþr**, vilket dock inte är någon självklarhet. Att en inskrift börjar så här mitt i en slinga är synnerligen ovanligt, men en parallell utgör arrangemanget på den enorma runhällen U 337 (se Wessén i UR 2 s. 70, pl. 23 i UR 2).⁶ Men om vi ändå utgår ifrån att Norralainskriften är »märkligt arrangerad» (Åhlén 1994 s. 37) och att runföljden **anasuiþr** inleder den så antar jag att denna representerar två personnamn; gränsen dem emellan vill jag dra efter **n**-runan i **an**, dvs. **an** och **asuiþr**. Observera att det är ett större mellanrum här än mellan övriga runor (se fig. 1). Skiljetecken används tämligen oregelbundet i inskriften, så avsakna-

³ Jfr föregående not.

⁴ Se t.ex. Brocman s. 723, Liljegren s. 114 f., Widmark s. 58, Helsingminnen s. 390, Broman 2 s. 546, Sockenbeskrivningar s. 155 f., Holmstedt 1988 s. 40, Ringmar 1996 s. 6.

⁵ Något egentligt försök till tolkning av runföljden **anasuiþr**, till skillnad från mer eller mindre direkta återgivningar, har jag endast återfunnit i Säve 1878, härrörande från George Stephens. Stephens skriver (i a. a. s. 28): »ANASUIPR I take to be a costly example of the antique ANAS = ANS = AS, the later ASUIPR [...]». Förslaget är dock av såväl språkhistoriska som etymologiska skäl helt omöjligt (se t.ex. Williams 1990 s. 41 ff., 88 f., 97 f., Holmberg 1992).

⁶ Den till synes bästa parallellen jag funnit är U 956, som dock inte är jämförbar, då anordningen på denna sten är betingad av dess säregna form (Wessén i UR 4 s. 79 f. med pl. 18 och 19 i UR 4; jfr dock Åhlén i denna volym). Någon större undersökning av var en inskrift normalt ska börja läsas känner jag inte till, men i ett urval bestående av 79 senvikingatida inskrifter, varav ca hälften från Mälardalen, inleddes 46 av 53 inskrifter (87 %) med zoomorf ornamentik vid rundjurets huvud (Norr 1998 s. 20 ff.). Detta kan helt enkelt vara ett sätt att underlätta läsningen, men också en mer symbolisk innebörd har föreslagits (se Andrén 2000 s. 12 ff.).

Fig. 1. Runstenen på Norrala kyrkogård, Hälsingland. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

den av ett sådant talar knappast mot den uppdelning jag föreslår.⁷ Denna gränsdragning skulle ge namnen fvn. *Ánn* (med biformerna *Ónn* och *Ónn*; se Janzén 1947 s. 63) och *Ásviðr*. Det förra namnet finns belagt i två numera försvunna norska runinskrifter från vikingatiden, N 237+ och N 238+,⁸ sannolikt även i fyra norska medeltida inskrifter, N 164, N 664, N B378 (se Sanness Johnsen i NIyR 6 s. 142) och N A113 (se Seim 1998 s. 219, 348), samt i en irländsk, IR 5. Namnet finns vidare belagt i fornvästnordiskan (Lind 1905–15 sp. 24 ff., dens. 1931 sp. 19) och i forndanskan (DGP 1 sp. 1624).⁹ Det senare namnet finns belagt i två danska vikingatida runinskrifter, DR 108 och på en sten från Svensstrup (se Moltke 1985 s. 312). Huruvida namnet i övrigt kan beläggas från gammalt danskt område är osäkert (DGP 1 sp. 76 f.), men det är relativt välbetygat i Sverige (SMP 1 sp. 196 f.) och finns även i fornvästnordiskan (Lind 1905–15 sp. 93, dens. 1931 sp. 116); Lind (först a.st.) påpekar dock att det som »värkligt dopnamn» endast är belagt från Jämtland.

Namnet (fvn.) *Ánn* (*Ónn*, *Ónn*) synes huvudsakligen vara västnordiskt, men att det trots detta skulle kunna återfinnas på en runsten i Hälsingland är knappast ägnat att förvåna. Avståndet mellan Hälsingland och de gamla norska landskapen Jämtland och Härjedalen är litet och ett inflytande västerifrån betygas av att det finns dialektala drag i Hälsingland som ytterst härrör från Norge (Wessén 1970 s. 54 f. med anf. litt., Pamp 1978 s. 122). Förbindelserna mellan Norge och Hälsingland är av avsevärd ålder; Stefan Brink (1984 s. 21) framhåller att vi under folkvandringstiden ser ett »utpräglat norskt inflytande» i Hälsingland (se även Baudou 1989, dens. 2002), och för vikingatidens del kan nämnas att Sven B. F. Jansson (1952 s. 103 ff.) då han diskuterar namnen på den hälsingska Järvsöstenen påtalar att man i några av dem ser »en anknytning i norskt namnskick» och att man därför kan »skönja en förbindelse åt väster» (s. 104).

Den föreslagna tolkningen förutsätter att inskriftens två inledande namn, till skillnad från de övriga, inte samordnats med konj. *ok* 'och'. För att göra det

⁷ Vid en granskning av inskriften 23/7 2003 kunde jag konstatera att det inte finns några som helst spår av något skiljetecken på det aktuella stället (beträffande användningen av skiljetecken i runinskrifter, se Jörgensen 1973, Lindqvist 1996).

⁸ Namnet ristats i dessa inskrifter **un**, vilket gör att även tolkningen *Umm* skulle kunna komma i fråga (se NRL art. *Umm*). Å andra sidan kan man vända på resonemanget och tänka sig att några av belägen som i NRL uppförts under *Umm* avser (fvn.) *Ónn* eller *Ónn*. I exempelvis M 15 används **u**-runan för /u/ i **sunu sunu**, /o/ i **biurn Biørn** och /o:/ i **ufriþ Ófrid** (ack.), varför **un** här kan representera såväl *Umm* som (fvn.) *Ónn* eller *Ónn* (**o**-runan i M 15 används endast för /ā/ i **pino þenna**, vilket avsevärt minskar sannolikheten för att även rundad vokal skulle ha tecknats med **o**-runa i denna inskrift; se Williams 1990 s. 126, 178).

⁹ I fornsvenskan tycks inga spår av detta namn finnas; det »An» som upptas i SMP (1 sp. 73) förklaras vara en »förkortad skrivform för An[ders]». Även det eventuella binamnsbelägget *Bertil Ann* (2/3 1522, Ulvsby sn, Finland; FMU 8 s. 82) måste bedömas som osäkert. Däremot finns *Áni* belagt också i fornsvenskan (SMP 1 sp. 97) samt i två vikingatida inskrifter, M 10 och DR 117. Hur formen ska uppfattas är dock inte självklart; enligt NRL (art. *Áni* med litt.) kan det röra sig om en hypokorism till *Ánn*.

sannolikt att det kan förhålla sig så har jag undersökt inskrifter där namnuppräknings förekommer och funnit ett antal där konjunktionen på ett förväntat ställe saknas men i övrigt är utsatt. Några exempel ska här lämnas.

Tre namn:

× **auþbiarn** × **auk** × **sigbiarn** × **kupbiarn** × **þair** osv.
 »Ödbjörn och Sigbjörn, Gudbjörn, de» osv. (Sö 344)

anutr : **kautr** · **auk** · **niusi** : **ristu** osv.
 »Anund, Göt och Nyse reste» osv. (U 627†)

Det vanligaste är att konjunktionen saknas mellan det andra och det tredje namnet – exempel återfinns i inskrifterna Sö 205, U 193, U 917, U 968, U 1027, U 1097, U 1106, U 1122 och på en runsten vid Uppsala domkyrka (se Gustavson 1976 s. 104 ff.) – men åtminstone ett annat exempel finns där det saknas mellan det första och det andra, M 14†.

Fyra namn:

hialmviþr : **auk** : **þurbiarn** : **kunbiarn** : **auk** : **halftan** : **þais** osv.
 »Hjälmsvid och Torbjörn, Gunnbjörn och Halfdan, de» osv. (U 61)

tayr : **knutr** : **aok** : **þorkisl** : **aok** : **aystin** : **þair** osv.
 »**tayr**, Knut och Torgisl och Östen, de» osv. (runsten vid Spånga kyrka, Uppland; se Jansson 1953 s. 266 ff.)¹⁰

Det finns ytterligare några exempel där konjunktionen saknas mellan det andra och det tredje namnet, Sm 16, U 492, U 843†, U 992¹¹ och M 9†, samt ett där den saknas mellan det tredje och det fjärde, Sö 347; däremot inga fler där den saknas mellan det första och det andra.

Härtill kommer inskriften U 1022, där fem namn förekommer, varav de tre första är samordnade med konjunktion, de två sista inte. I inskriften U 181 saknas konjunktionen mellan det andra och det tredje namnet, men huruvida inskriften inleds med fyra eller fem namn är omtvistat, då runföljden **tutr** föreslagits stå för *dōtr* pl. 'döttrar', *dōttir* sing. 'dotter', namnet *Dōttir* samt namnet *Dyntr* (se Brate 1925 s. 105, Wessén i UR 1 s. 283, Otterbjörk 1983 s. 27, Lagman 1990 s. 79, Åhlén 1997 s. 106).

Av denna genomgång framgår att en utelämnad konjunktion i en inskrift som för övrigt har den utsatt inte är ett särskilt vanligt fenomen, men att det trots allt förekommer i en hel del fall. Detsamma skulle därför också kunna äga giltighet för inskriften från Norrala.

¹⁰ Exemplet är naturligtvis något osäkert då det första namnet inte är tolkat.

¹¹ För läsningen se Gustavson i Svärdström & Gustavson 1973 s. 196 f.

2.2. **anasuiþr** = *konj.* en + *namnet* *Āsviðr*?

Som framgår av avsn. 1 överväger Marit Åhlén (1994 s. 37) möjligheten att inskriften inte inleds med runföljden **anasuiþr**, vilket annars allmänt antagits (se i not 4 anförd litt.). Åhléns alternativ till ny början, **uiþr**, får dock den konsekvensen att **anas** lämnas oförklarad i inskriftens slut, vilket naturligtvis inte är tillfredsställande. En lösning vore dock kanske att tänka sig en helt annan läsordning än den som tidigare tolkningar utgått ifrån, och det är just vad mitt andra förslag har som utgångspunkt. Tittar man på stenen och jämför med hur inskrifter i allmänhet är arrangerade skulle det falla sig naturligt att börja läsa vid rundjurets huvud, följa den slingan runt, därefter läsa raden med något mindre runor innanför huvudslingan till höger och sist läsa runorna längst till vänster utanför huvudslingan.¹² Det skulle ge följande läsning:

× **aftir katilbiurn : auk anunt : sun hans : auk saufarar : anasuiþr : auk utrikr**
auk sikbiurn · þir litu rita stin × kaup hialbi -----ki þita

Den fråga som inställer sig är förstås om detta kan ge en plausibel eller ens möjlig tolkning, vilket jag tror att det kan. Vi får då följande normalisering och översättning:

Æftir Kætilbiorn ok Anund, sun hans ok Søyvarar. anasuiþr ok Ötrygg ok Sigbiorn þær létu rétta stæin. Guð hialpi ... (mer)ki þetta.

Till minne av Kättilbjörn och Anund, hans och Sövors son (står dessa runor el. likn.). **anasuiþr** och Ötrygg och Sigbjörn, de lät resa stenen. Gud hjälpe ... detta (minnes)märke.

Eftersom runföljden **anasuiþr** med detta arrangemang hamnar inne i texten öppnar det för en ny tolkningsmöjlighet, nämligen att **an** kunde representera *konj. en* 'men, och'. Denna tycks, naturligt nog med tanke på dess betydelse, inte kunna inleda en inskrift. I de enda fall som skulle kunna komma i fråga, U 241 och U 344, rör det sig emellertid om parstenar, där texten är fördelad på två stenar (U 240 + U 241 och U 343 + U 344; se vidare om bruket av *konj. en* Andersson 2001, Källström ms.). Om man därför vill se denna konjunktion i runföljden **an** på Norralastenen innebär det att inskriften knappast kan börja med **anasuiþr**. Om man i stället antar att den inleds med *Æftir Kætilbiorn ok*

¹² Ett indicium på denna läsordnings riktighet är att det ena av inskriftens två kryssformade skiljetecken står i dess början, det andra för att markera att läsningen övergår till en annan slinga, medan resten av inskriften har skiljetecken i form av kolon. Jfr att ristaren Torbjörn i Sigtuna också har ett kryssformat skiljetecken för att markera inskriftens början, men sedan konsekvent kolonformiga skiljetecken (se Källström 1999).

Anund, sun hans ok Søyvarar »Till minne av Kättilbjörn och Anund, hans och Sövors son», med ett underförstått »står dessa runor» el. likn., skulle fortsättningen kunna tolkas *En Ásvidr ok Ötrygg ok Sigbjörn þær létu rétta stæin* »Men Ásvid och Ötrygg och Sigbjörn, de lät resa stenen». Sist så bönen och den skadade ristarssignaturen: *Guð hialpi ... (mer)ki þetta*. »Gud hjälpe ... detta (minnes)märke».

En konsekvens härav blir alltså att inskriften förutsätts inledas med prep. *æftir* 'till minne av', vilket ju inte tillhör vanligheterna. Ett antal paralleller här- till kan dock anföras:¹³

aft uamuþ stonta runar þar n uarin faþi faþir aft faikion sunu

»Till minne av Vamod står dessa runor. Men Varin ristade, fadern, till minne av den döde sonen.» (Rökstenen, Ög 136)

aft ybi sonti stqin sar ak lki karþi f

»Till minne av Öpe stånde denna sten och Loke(?) gjorde ...» (U 10; för läsning och tolkning se Nordén 1943 s. 219 ff.)

[...tr · sihniuta · is þita kiarþi sun · hans s]ihuiþr · [runa þurhutr · risti]

»Till minne av Signjute är detta. Hans son Sigvid gjorde runorna. Torgöt ristade.» (U 958)

aft : [rualt]a [i faþur] : ...

»Till minne av Roalde, fader ...» (G 109; se även Palm 1992 s. 143 f. och jfr här- emot Snædal 2002 s. 50, som inte uppfattar **aft** som inskriftens inledning.)

aft ruulf stotr [st]ain sasi is uas nura kuþi satu su[nir aftir ouair faaþi]

»Till minne av Roulv står denna sten, han var näsbarnas gode; sönerna satte den till minne. Åver ristade.» (DR 192)

...tir · þur·kirþu · sçinçr ...r · is : kurs : sia ; restr ... þa-

»Till minne av Torgärd, Stenars dotter, är detta kors rest. ...» (runristat kors från Kilbar, Yttre Hebriderna; se Olsen 1954 s. 174 ff.)

Det har påpekats (t.ex. av Nordén 1943 s. 222 f., Wessén 1958 s. 28) att den aktuella formuleringstypen i första hand återfinns i äldre ristningar, men åtminstone en av de ovan anförda inskrifterna, U 958, tycks vara från senare hälften av 1000-talet.

Någon direkt parallell till den antagna formuleringen på Norralastenen tycks emellertid inte stå att finna. Skillnaden ligger i att det i de övriga exemp- len lämnas ytterligare information vid sidan av *Æftir* och namnet, dvs. »står

¹³ Den i början skadade inskriften N 209 har troligen inletts på liknande sätt (Olsen i NiYR 3 s. 78 f., Palm 1992 s. 143). Se även DR 323 †, där det dock är oklart om inskriften verkligen börjar med **aft** (DR sp. 370 med Anm. 1; se även Palm 1992 s. 144 not 23, Hübler 1996 s. 77 f.).

dessas runor», »står denna sten», »är detta kors rest» etc., vilket då måste antas vara underförstått i Norralainskriften. Ett likartat uttryckssätt finns dock på Sparlösastenen, Vg 119, där det mitt inne i texten finns en runföljd **Aft Aiuis**, vilken Elisabeth Svärdström (i VgR s. 223) översätter: »Efter Öjuls (är minnesvården rest).» Hon menar att detta utgör »själva minnesinskriften» och gör en direkt jämförelse med formuleringen på Rökstenen; denna »har samma uttryck men i en fullständig sats».

För att återgå till tolkningen av **an** som konjunktionen *en* 'men, och' bör det framhållas att det också finns en allvarlig invändning av ortografisk art: det finns inga andra exempel i runsvenskan på att den ristas med **a**-runa (vanligen ristas den **in** eller **en**, i några fall även **ian**).¹⁴ Huruvida det faktum att den aktuella **a**-runan är den enda i inskriften med ensidig bistav, medan de övriga har dubbelsidiga bistavar (se fig. 1), har någon som helst betydelse i sammanhanget är svårt att avgöra, men det förefaller onekligen väl djärvt att anta att runan inte ska läsas som en **a**-runa utan som en stungen **i**-runa. En sådan förmodan kan inte bli mer än en ytterst osäker spekulation och måste sägas ha klara drag av nödlösning. Förslaget ter sig med andra ord inte särskilt tilltalande.

2.3. Ligger lösningen mitt emellan? Ny läsordning + *Ānn* och *Āsviðr*?

Det går att peka på ännu en möjlighet, vilken är att bibehålla läsordningen enligt avsn. 2.2, dvs. att inskriften inleds med prep. *æftiR* 'till minne av', men att i stället för att tolka runföljden **anasuiþr** som konj. *en* 'men, och' och namnet *Āsviðr* uppfatta den enligt avsn. 2.1, dvs. som namnen *Ānn* och *Āsviðr*. Det skulle lösa det ortografiska dilemma med **a**-runan i ett supponerat *en* (avsn. 2.2) och ge en utifrån stenens utseende mer naturlig läsordning. Inskriften skulle då lyda: »Till minne av Kättilbjörn och Anund, hans och Sövors son [står dessa runor]. *Ān*, *Āsvid* och *Otrygg* och *Sigbjörn*, de lät resa stenen. Gud hjälpe ... detta (minnes)märke.» En upplysning i stil med »står dessa runor», »står denna sten» etc. vore väntad, men får antas vara medvetet eller av misstag utelämnad; i vilket fall som helst måste man läsa in det för att få ett vettigt sammanhang i texten. Att Sparlösastenen har ett liknande uttryck är förstås av visst intresse, men om det går att utan vidare jämföra dessa inskrifter är ändå tveksamt; sannolikt skiljer det ju omkring tvåhundrafemtio år dem emellan.

¹⁴ Det finns två exempel i danska inskrifter, DR 238 och DR 279 (om det senare se DR sp. 334 med Anm. 5 samt senast Salberger 2002) och ett i en norsk från Ervik, Harstad sn, Tromsø fylke (ännu ej publicerad i N1yR; för läsningen hänvisas till Runearkivet i Oslo och till Samnordisk runtextdatabas, signum N A222). Företeelsen är sålunda inte helt okänd i nordiska runinskrifter, men trots allt synnerligen sällsynt.

3. Sammanfattning och utvärdering

Jag menar att den inledande runföljden **anasuiþr** på runstenen vid Norrala kyrka i Hälsingland (Hs 2) kan tolkas som två namn, *Ānn* (fvn. *Ánn*) och *Āsviðr* (fvn. *Ásviðr*). Mellanrummet mellan **n**-runan i **an** och **a**-runan i **asuiþr** är större än mellan de övriga runorna, vilket talar för en sådan uppdelning. Mot tolkningen talar att namnen *Ānn* och *Āsviðr* inte skulle vara förbundna med en konjunktion, vilket övriga namn i inskriften är. Detta är dock inte någon avgörande invändning, då det finns andra inskrifter där enstaka namn inte är samordnade trots att konjunktion brukas i övrigt. Fenomenet är således ovanligt, men trots allt säkert styrkt, varför det mycket väl skulle kunna uppträda också på Norralastenen.

Ett alternativ vore att anta en helt annan och utifrån slingornas uppläggning kanske mer naturlig läsordning än den som allmänt antagits: **× aftir katilbiurn : auk anunt : sun hans : auk saufarar : an asuiþr : auk utrikr auk sikbiurn · þir litu rita stin × kuþ hialbi -----ki þita**. Inskriften kan då tolkas *Æftir Kættilbiurn ok Anund, sun hans ok Søyvarar. En Āsviðr ok Ötrygg ok Sigbiurn þær lētu rétta stæin. Guð hialpi ... (mer)ki þetta*. »Till minne av Kättilbjörn och Anund, hans och Sövors son (står dessa runor el. likn.). Men Åsvid och Otrygg och Sigbjörn, de lät resa stenen. Gud hjälpe ... detta (minnes)märke.» Runföljden **an asuiþr** vore alltså att uppfatta som konj. *en* 'men, och' och namnet *Āsviðr*. Att inskrifter inleds med prep. *æftir* 'till minne av' är ovanligt men trots allt betygat. Till skrivningen **an** för konj. *en*, dvs. med **a**-runa, finns däremot inte några runsvenska paralleller. Detta är naturligtvis högst betänkligt och måste sägas utgöra en allvarlig invändning mot denna tolkning. Att försöka komma runt problemet genom att anta att den ensidiga bistaven här ska uppfattas som en markering för stingning är knappast möjligt.

En tredje möjlighet vore därför att kombinera de två förslagen genom att anta den senare läsordningen men den förstnämnda tolkningen av **an asuiþr**, dvs. som de två namnen *Ānn* och *Āsviðr*. På det viset vinner man vad som ter sig som en mer naturlig läsordning och behöver inte räkna med några ortografiskt avvikande skrivningar, vilket är en klar fördel. Att det inte av texten framgår vilken relation som råder mellan å ena sidan Kättilbjörn, Anund och Sövor och å den andra Ån, Åsvid, Otrygg och Sigbjörn är förvisso ovanligt, men på intet sätt unikt; det finns faktiskt en hel del inskrifter där den typen av information saknas.¹⁵ Dessutom kan påpekas att samma förhållande råder oavsett vil-

¹⁵ Några säkra exempel må här anföras (minst ett femtiotal ytterligare skulle kunna dras fram): Sö 48: **× uiglaikr × auk × kiuli × auk × helgi × auk × iulfastr × þeir × raistu × stain × eftir × þorbiarn** »Viglek och Kjule/Gylle och Helge och Igulfast, de reste stenen till minne av Torbjörn»; Sö 276: **sihuiþr : auk : suain : auk : uihielbr : auk : kyla : þaun : litu : raisa : stain : eftir : olair** »Sigvid och Sven och Vighjälms och Gylla, de lät resa stenen till minne av Olev»; Vg 66: **osa × auk × þura × risþu × stin × þonsi ×**

ken läsordning som föredras; invändningen drabbar således samtliga här diskuterade tolkningar, men det har ingen betydelse i sammanhanget, då man ju kan bortse ifrån den.

Kontentan blir att samtliga framförda tolkningsförslag är behäftade med viss osäkerhet, men att om något av dem ska placeras i första rummet bör det bli det sistnämnda.

Källor, förkortningar och litteratur

- Andersson, Thorsten, 2001: Ofeg Öper – ett tillägg. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 19. S. 93–96.
- Andrén, Anders, 2000: Re-reading embodied texts – an interpretation of rune-stones. I: *Current Swedish archaeology* 8. S. 7–32.
- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm.
- Baudou, Evert, 1989: Arkeologisk och språklig kommunikation mellan Norge och Mellannorrland under den äldre järnåldern. I: *Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift*. S. 17–35.
- 2002: Kulturprovinsen Mellannorrland under järnåldern. I: *Namn och bygd* 90. S. 5–36.
- Barnes, Michael P., Hagland, Jan Ragnar & Page, R. I., 1997: *The runic inscriptions of Viking Age Dublin*. Dublin. (Royal Irish Academy. *Medieval Dublin Excavations 1962–81*. Ser. B, vol. 5.)
- Brate, Erik, 1925: *Svenska runristare*. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. N. F. 13: 5.)
- Brink, Stefan, 1984: *Ortnamn i Hälsingland*. Stockholm.
- Broeman = Brocman, Nils Reinhold: *Resa til Helsingland 1763*. I: *Svenska Magazinet* 1766. S. 551–562, 718–731.
- Broman = Olof Joh: *Bromans Glysisvallur och öfriga skrifter rörande Helsingland 1–3*. Utg. af Gestrike-Helsinglands nation i Upsala genom Karl A. Hægermarck (†) & Anders Grape. 1911–54. Uppsala.
- DGP = *Danmarks gamle Personnavne ... udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby*. 1. Fornavne. 1936–48. – 2. Tilnavne. 1949–64. København.
- DR = *Danmarks runeindskrifter*. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirking af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. – Atlas. – Registre. 1941–42. København.
- Elmevik, Lennart, 1998: *Runeninschriften als Quelle der Sprachgeschichte zur Wikingerzeit*. I: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göt-*

eftir × oskut × »Åsa och Tora reste denna sten till minne av Åsgöt»; U 848: rikuiþr · auk biurn · litu raisa stain þina efta þostain »Rikvid och Björn lät resa denna sten till minne av Torsten».

- tingen vom 4.–9. August 1995. In Zusammenarbeit mit Sean Nowak hrsg. von Klaus Düwel. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 15.) S. 583–591.
- FMU = Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utg. af Finlands statsarkiv genom Reinh. Hausen. 1–8. 1910–35. Helsingfors.
- von Friesen, Otto, 1906: Till den nordiska språkhistorien. Bidrag 2. Uppsala–Leipzig. (Skrifter utg. af Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 9:6.)
- G, se GR.
- GR = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Westén & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Stockholm. (SRI 11–12.)
- Gustavson, Helmer, 1976: Runfynd 1975. I: Fornvännen 71. S. 96–109.
- Hellbom, Algot, 1979: Medelpads runstenar. Sundsvall.
- Helsingminnen = Helsingminnen. Berättelser och Sägner, Krigsbragder och Äfventyr, Historiska skildringar och Kulturbilder. Efter släktarkiv upptecknade af Fr. Winblad v. Walter. 1910. Söderhamn.
- Holmberg, Bente, 1992: Asbjørn, Astrid og Åsum. Om den hedenske as som navneled. I: Sakrale navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12. 1990. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.) S. 235–249.
- Holmstedt, Anders, 1988: Runstenar och runinskrifter i Gävleborgs län. Hudiksvall.
- Hs, se Åhlén 1994.
- Hübler, Frank, 1996: Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit. Uppsala. (Runrön 10.)
- IR, se Barnes, Hagland & Page 1997.
- Jansson, Sven B. F., 1952: Järvsöstenen. I: Fornvännen 47. S. 97–111.
- 1953: Uppländska runstensfynd. I: Fornvännen 48. S. 262–280.
- Janzén, Assar, 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (Nordisk kultur 7.) S. 22–186.
- Jørgensen, Nils, 1973: Skiljetecken i runinskrifter. I: Arkiv för nordisk filologi 88. S. 118–132.
- Källström, Magnus, 1999: Torbjörn skald och Torbjörn – studier kring två mellan-svenska runristare. Stockholm. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS, 48.)
- ms.: *Holmdörr(?) bad Öpi rísta rúnar þessar – Sialfr hiogg Auríkr æftir sinn faður ...* – Vad säger ristarsignaturerna om den vikingatida runristaren?
- Lagman, Svante, 1990: De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 4.)
- Liljegren = Liljegren, Joh. G.: Run-Urkunder. Aftryck för Run-Forsknings Vänner. 1833. Stockholm.
- Lind, E. H., 1905–15: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Samlade ock utgivna. Uppsala–Leipzig.
- 1931: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Samlade ock utgivna. Supplementband utg. av Det norske videnskapsakademi i Oslo. Oslo–Uppsala–København.
- Lindqvist, Stina, 1996: Att läsa mellan orden? Om användningen av skiljetecken i upp-

- ländska runinskrifter. B-uppsats i Nusvenska vid Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. (Duplic.)
- M, se Hellbom 1979.
- Moltke, Erik, 1985: Runes and their origin. Denmark and elsewhere. Copenhagen.
- N, se NIyR.
- NIyR = Norges innskrifter med de yngre runer. Utg. ... ved Magnus Olsen m.fl. 1-. 1941 ff. Oslo. (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Norges innskrifter indtil reformationen 2.)
- Nordén, Arthur, 1943: Bidrag till svensk runforskning. I: Antikvariska studier 1. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 55.) S. 143–231.
- Norr, Svante, 1998: To rede and to rown. Expressions of early Scandinavian kingship in written sources. Uppsala. (Occasional papers in archaeology 17.)
- NRL = Peterson, Lena: Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex>).
- Olsen, Magnus, 1954: Runic inscriptions in Great Britain, Ireland and The Isle of Man. I: Viking antiquities in Great Britain and Ireland 6. Ed. by Haakon Shetelig. Oslo. S. 152–233.
- Otterbjörk, Roland, 1983: **faruki**, **kurr** och **ublubr**. Namnproblem i sömrländska runinskrifter. I: Studia anthroponymica Scandinavica 1. S. 21–44.
- Palm, Rune, 1992: Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minneskrifterna. Uppsala. (Runrön 7.)
- Pamp, Bengt, 1978: Svenska dialekter. Stockholm. (Natur och Kultur-serien 11.)
- Peterson, Lena, 1994: Svenskt runordsregister. 2 rev. uppl. Uppsala. (Runrön 2.)
- Ringmar, Lennart, 1996: Intressanta runinskrifter i Hälsingland. I: Gammal Hälsingekultur 1996:1. S. 1–11.
- Salberger, Evert, 2002: Eftermälet på Sjörup-stenen. I: Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift. S. 42–60.
- Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>).
- Seim, Karin Fjellhammer, 1998: De vestnordiske futhark-innskriftene fra vikingtid og middelalder – form og funksjon. Trondheim.
- Sm, se SmR.
- SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] Utg. av Språk- och folkminnesinstitutet. 1-. 1967 ff. Uppsala.
- SmR = Smålands runinskrifter. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- Snædal, Thorgunn, 2002: Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi. Uppsala. (Runrön 16.)
- Sockenbeskrivningar = Sockenbeskrivningar från Hälsingland 1790–91. Tillkomna på anmodan av landshövdingen F. A. U. Cronstedt. Med efterskrift och register utg. av Nils-Arvid Bringéus. 1961. Uppsala. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 37.)
- SRI = Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi. 1-. 1900 ff. Stockholm.

- Svärdström, Elisabeth & Gustavson, Helmer, 1973: Runfynd 1972. I: Fornvännen 68. S. 185–203.
- Säve, Carl, 1878: Some runic stones in northern Sweden. From the papers of the late Prof. Dr. Carl Säve. Ed. by Prof. Dr. George Stephens. Upsala.
- Sö, se SöR.
- SöR = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (SRI 3.)
- U, se UR.
- UR = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
- Wessén, Elias, 1958: Runstenen vid Röks kyrka. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Filologisk-filosofiska serien 5.)
- 1970: Våra folkmål. Stockholm.
- Vg, se VgR.
- VgR = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (SRI 5.)
- Widmark = Beskrifning öfver Provinsen Helsingland hörande till Gefleborgs Län, af P. H. Widmark. Första delen, förra afdelningen. 1860. Upsala.
- Williams, Henrik, 1990: Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 3.)
- Åhlén, Marit, 1994: Runinskrifter i Hälsingland. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift 27. S. 33–50.
- 1997: Runristaren Öpir. En monografi. Uppsala. (Runrön 12.)
- Ög, se ÖgR.
- ÖgR = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (SRI 2.)

Summary

PATRIK LARSSON

Interpretation of personal names and order of reading

On the interpretation of the runic sequence **anasuiþr** on the Norrala stone (Hs 2)

At Norrala church in the province of Hälsingland in Sweden there is a Viking Age runestone with an inscription whose interpretation poses certain difficulties. The inscription reads (cf. fig. 1):

anasuiþr : auk utrikr auk sikbiurn · þir litu rita stin × aftir katilbiurn : auk anunt : sun hans : auk saufarar : kuþ hialpi -----ki þita

anasuiþr ok Ötrygg ok Sigþjörn þær létu rétta stæin æftir Kættilþjörn ok Anund, sun hans ok Søyvarar. Guð hialpi ... (mer)ki þetta.

anasuiþr and Otrygg and Sigþjörn, they had this stone erected in memory of Kättilbjörn and Anund, his and Sövor's son. May God help . . . this monument.

As the suggested translation makes clear, it is the initial sequence **anasuiþr** that has caused most problems, and no one has been able to offer a plausible interpretation. Marit Åhlén (1994, p. 37) suggests that it could perhaps be divided into two, the second part **uiþr** representing a personal name *Veðr*, but the first part **anas** is then left unexplained. Another solution would thus seem to be preferable, and in this article no fewer than three other options are explored.

The first is that **anasuiþr** could be divided into **an** and **asuiþr**, which can be interpreted as two personal names, OWS scand *Ánn* (with variants *Ǫnn* and *Ónn*) and *Ásviðr*. It must then be assumed that these names are not connected by the conjunction *ok* 'and', unlike the other names in the inscription. However, parallels to such inconsistent usage can be demonstrated.

That the inscription begins with **anasuiþr** is far from obvious, though. In fact, considering how runic inscriptions are generally arranged, one could very well imagine an alternative reading order: × **aftir katilbiurn : auk anunt : sun hans : auk saufarar : an asuiþr** : auk utrikr auk sikbiurn · þir litu rita stin × kuþ hialpi -----ki þita. This can be interpreted as: *Æftir Kættilþjörn ok Anund, sun hans ok Søyvarar. En Ásviðr ok Ötrygg ok Sigþjörn þær létu rétta stæin. Guð hialpi ... (mer)ki þetta*, i.e. 'In memory of Kättilbjörn and Anund, his and Sövor's son (stand these runes). But Ásvið and Otrygg and Sigþjörn, they had the stone erected. May God help . . . this monument'. **an asuiþr** is then assumed to represent the word *en* 'but, and' and the personal name *Ásviðr*. It is not at all common for inscriptions to begin with the preposition *æftir* 'in memory of', but it does happen. A major orthographical problem with this solution, though, is that the word *en* is never written with the **a**-rune in other Swedish inscriptions, which makes this suggestion seem less plausible.

A third option, and perhaps a way out of this dilemma, would therefore be to maintain the reading order of the second suggestion, but to combine it with the interpretation of **an asuiþr** proposed in the first, i.e. as the names OWS scand *Ánn* and *Ásviðr*. The inscription would then read: 'In memory of Kättilbjörn and Anund, his and Sövor's son (stand these runes). **Án**, Ásvið and Otrygg and Sigþjörn, they had the stone erected. May God help . . . this monument.'

It has to be admitted that there are uncertainties with all of these interpretations, but the third one seems the most likely.

MICHAEL LERCHE NIELSEN

Om tolkningen af mandsnavnet på Kaldus-spillebrikken

I marts 2002 fik Marie Stoklund på Runologisk Laboratorium ved Nationalmuseet i København en henvendelse fra Wojciech Chudziak, professor i arkæologi ved Nikolaj Kopernikus-Universitetet i Torun (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Chudziak bad om tolkningsforslag til en runebeskrevet spillebrik, der var fundet i Kaldus ved bredden af Vistula-floden (tysk Weichsel). Kaldus er en velkendt arkæologisk lokalitet med fund rundt om og på et befæstet borgområde af en type, som er karakteristisk for det (vest)slaviske område. Af lignende lokaliteter med runefund kan nævnes Starigard/Oldenburg og Alt-Lübeck (Lerche Nielsen 1999). Der er ud over fund af skandinaviske genstande fra vikingetiden udgravet en række kammergrave af skandinavisk type i området (dateret til 900-tallet). Der er med andre ord tale om et knudepunkt, hvor den slaviske og skandinaviske kultur har haft gensidig kontakt i århundrederne før og efter år 1000 e. Kr.

Der er ikke tidligere fundet runebeskrevne genstande i Kaldus, men der kendes andre runefund fra Polen, dels tvivlsomme runer på en træpind fra Wolin, dels et runebeskrevet ribben fra Kamień Pomorski (Lerche Nielsen 1999: 28). Dertil kommer en række polske møntskatte med Svend Estridsens runemønter fra Lund (Hauberg 1900: 180 f.), samt en importeret skandinavisk guldbrakeat fra Wapno fra 500-tallet. Endelig må for fuldstændigheds skyld nævnes de forfalskede vestslaviske (polske) runeindskrifter fra 1700- og 1800-tallet, hvis forskningshistorie giver mindelser om det sidste hundredeårs Kensington-diskussion. Disse slaviske runer, som har spillet en vis rolle i den ældre runologiske litteratur, synes i dag at være gået mere eller mindre i glemmebogen (Kowalski 2001).

Henvendelsen fra Torun var ledsaget af en stregtegning og indskannede fotografier af spillebrikken, se fig. 1–3. Beskrivelsen af indskriften bygger indtil videre udelukkende på disse afbildninger, hvilket naturligvis ikke er ideelt, men heldigvis synes indskriften at være ret tydelig og velbevaret. Eftersom afbildningerne er lavet af folk uden kendskab til runer og i øvrigt forekommer at være meget samvittighedsfuldt udførte, er det derfor efter min opfattelse rimeligt at fremkomme med tolkningsforslag på det foreliggende grundlag.

Spillebrikken af hjortetak måler ca. 5 cm i diameter og er knapt 1 cm tyk. Forsiden prydes af cirkelornamentik, som er meget almindelig i vikingetiden og tidlig middelalder, se fig. 1. På den plane bagside ses en runeindskrift, hvis runer måler 1–1½ cm i højden, se fig. 2–3. Indskriften kan ud fra afbildningerne beskrives som følger: r 1: lodret hovedstav, der er tydelig for oven, men som ikke når helt ned til de øvrige tegn. Runen må på den baggrund bedømmes som et kortkvist-**s** eller en deform **i**-rune; r 2: velformet, gennemstreget **o**-rune med højtsiddende bistave på højre side; r 3: gennemstreget **n**-rune; r 4: gennemstreget **a**-rune; r 5: ensidig **t**-rune; r 6: gennemstreget **a**-rune; r 7: tydelig **f**-rune med korte, lige bistave; r 8: hovedstav med svag antydning af en **l**-bistav. Runen må i første omgang tolkes som en usikker **l**-rune eller en **i**-rune. Der synes ikke at være brugt skilletegn i indskriften. Runerne er på grund af slid mere utydelige i nederste højre og venstre side af indskriften. Den præliminære translitteration bliver altså: **jonatafl**.

Den arkæologiske datering var iflg. udgraveren første halvdel af 1000-tallet, hvilket stemmer vel overens med de anvendte runeformer: gennemstreget **o**-rune, ensidig **t**-rune og evt. kortkvist **s**-rune, som alle genfindes i samtidige danske og svenske runeindskrifter. Fra det sydsandinaviske område kan der peges på paralleller i de ca. 40 stenindskrifter på Bornholm, DR 369–409, Svend Estridsens runemønter fra Lund fra midten af 1060'erne (Moltke 1985: 391–397), indskrifterne fra Starigard/Oldenburg (Lerche Nielsen 2001: 271 f.) samt runegenstandene fra Lund (Moltke 1985: 456 ff.; Stoklund 1998: 8).

På baggrund af den foreløbige translitteration forekom det rimeligt at foreslå følgende tolkning: personnavn (skrevet med de tre første runer) + præs. sg. 3. pers. (indikativ aktiv) af verbet *eiga* + akkusativobjektet *tafl*, altså: *N.N. ā tafl* 'N.N. ejer spillebrikken/brætspillet'. På trods af manglen på skilletegn styrkes tolkningsforslaget af, at indskriftformelen er velkendt på runegenstande fra hele det område, hvor vikingerne færdedes. Ordet *tafl* kendes i betydningen 'spil' i sammensætningen *dirfðar-tafl* på en runepind fra Bergen (N B420, Liestøl 1963: 22), men her må ordet være brugt konkret om hele brætspillet eller selve brikken (Fritzner 3: 656 f.; Kalkar 4: 318; Söderwall 2: 609).

Men hvad er navnet på den person, der har ejet spillebrikken? Ser man på runedatabasen suppleret med Lena Petersons Nordiskt runnamnslexikon (NRL) er der ikke mange personnavne, som ender på ...**on**. Ifølge Samnordisk runtextdatabas (søgning maj 2003) findes totalt 81 belæg fordelt på 64 indskrifter, hvoraf mange er patronymer på *-son*. En anden gruppe er middelalderlige indskrifter med kristen-magiske navne som fx *Celion* og *Serapion* i Ög 248 eller gammeltestamentlige navne som *Absalon* i DR 347, *Samson* i DR 200 + N 594, og *Sim(e)on* i G 99 + N 107.

Fig. 1. Forsiden af spillebrikken fra Kaldus med cirkelornamentik. (Gengivet med tilladelse fra W. Chudziak).

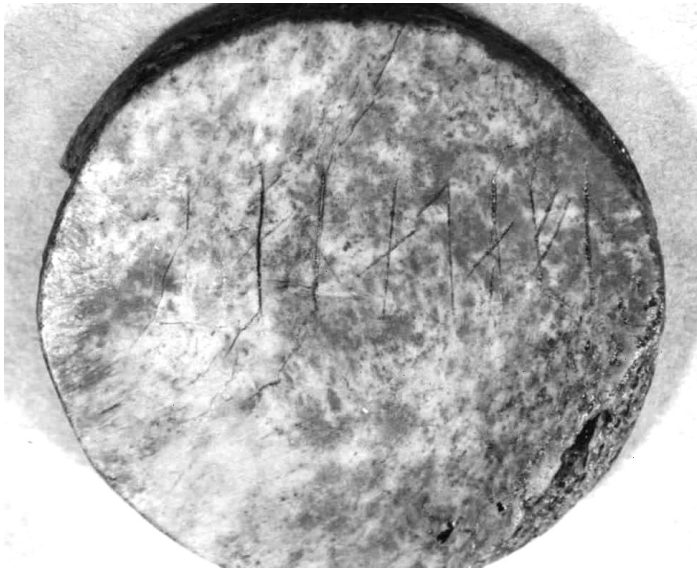

Fig. 2. Bagsiden af spillebrikken fra Kaldus med runeindskriften, som tolkes *Iōn (?) ā tafl*. (Gengivet med tilladelse fra W. Chudziak).

Blandt søgningens få vikingetidige runeindskrifter og mellem de belæg, som kun ristes med to-tre runer, findes tre belæg på navnet *Iōn* (U 279, U 993, U 1052, hvortil kan lægges ristemåden **iuon** på Vg 20). Et andet navn er det formodede mandsnavn *Ónn* på et ribben fra Dublin, IR 5, ristet **on**. Samme runefølge i runedatabasen finder man normaliseret *Ánn(?)*/*Ónn(?)* i den norske middelalderindskrift N 164. Det turde være overflødigt at tilføje, at der er næsten 20 middelalderbelæg på *Jón/Iōn* ristet med **ion** eller binderune **iōn**.

Den første rune i Kaldus-indskriften må som nævnt læses **i** eller **s**. Eftersom der ikke umiddelbart er navnebelæg i runedatabasen, der stemmer overens med læsemåden **son**, må alternativlæsningen **ion** og tolkningen som navnet *Iōn* anses for at være et særdeles kvalificeret gæt.

Kan *Iōn* komme på tale?

I det tolkningsforslag, som Marie Stoklund sendte retur til Wojciech Chudziak, foreslog vi tolkningen af navnet som *Iōn*, men ikke uden betæneligheder. Chudziak havde ganske vist skrevet, at indskriften stammede fra 1000-tallet, men samtidig havde han i det medsendte billedmateriale koblet fundet af spillebrikken sammen med udgravningen af en kammergrav med rigt gravudstyr, hvis datering måtte anslås til at være 900-tallet. Vi måtte med andre ord befinde os meget tidligt i 1000-tallet, hvis tingene skulle passe.

Den tidlige datering harmonerer dårligt med, at indskriften skulle rumme den nordiske form *Jón/Iōn* af det kristne personnavn *Johannes*. De nævnte runebeleg på navnet fra vikingetiden må alle bedømmes som relativt sene, dvs. fra tiden omkring eller efter 1100. Således er U 1052 signeret af runeristerne Ingulv og Tjälve, mens U 279 og U 993 er signeret af Öpir (Åhlén 1997: 228). I Öpirs produktion findes endvidere to beleg på varianten *Iōan* (U 179 og U 565) samt en omdiskuteret (svagt bøjet sideform?) af navnet ristet **ionha** i U 922 (se Åhlén 1997: 117 med litt.). Kristne personnavne dukker relativt sent op i runeindskrifterne og slår først for alvor igennem i middelalderen (DR spalte 902; Williams 1997: 354).

Et andet problem ved den foreslåede tolkning som et kristent personnavn er naturligvis, at begravelsen i en kammergrav snarest tyder på, at den døde har været hedning. Det kunne måske forklares med, at det ikke på den slaviske handelsplads har været muligt at få en kristen begravelse. På den anden side har det været diskuteret, om nogle af de senvikingetidige kammergrave kunne være kristne. Det skyldes bl.a. fundet af vokslys i flere af gravene, bl.a. i kammergraven i Nordhøjen i Jelling (dendrokronologisk dateret til 957–58 e. Kr.) og i Mammengraven (970–71 e. Kr.), se Gräslund 1991. Man kommer dog ikke

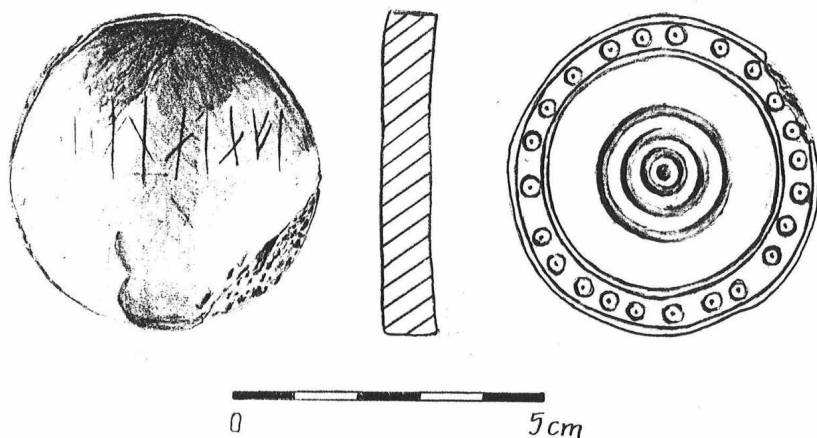

Fig. 3. Tegning af for- og bagsiden af spillebrikken fra Kaldus. (Gengivet med tilladelse fra W. Chudziak).

uden om, at der både er et kronologisk problem i forhold til personnavnet, men også til runeformerne. Hvis indskriften skal være sydsandinavisk, harmonerer ' (?), 1 og † dårligt med de runegrafer, der er almindelige i 900-tallet og omkring år 1000. Der kunne naturligvis være tale om en tilrejsende viking fra vestnordisk område, selvom man skal være varsom med at tillægge grafematiske kriterier afgørende betydning på dette punkt.

Tolkningalternativet *Sonr/SunR/Sunn*

Efter indvendingerne mod den umiddelbare tolkning af Kaldus-brikkens personnavn som *Iōn* måtte der søges efter en alternativ tolkning. Den første rune kan som nævnt også læses som **s**. I så fald ville det være nærliggende at tolke **son** som personnavnet vestnordisk *Sonr*, østnordisk **SunR/Sunn*, altså ordet for 'søn' anvendt som mandsnavn. Men selvom slægtskabsord ofte bruges som personnavne i runematerialet, er netop *sunr/sunn* ukendt (om nominativformen af dette ord uden *-r* i østnordisk se Peterson 1993). I vestnordiske kilder optræder *Sonr* kun som mytologisk navn i Eddadigtet *Rígsþula* og i patronymet *Sonarsson* fra 1400-tallets Bergen. Sidstnævnte belæg er dog rimeligvis fejllæst eller forskrevet (Lind 1905–15: 941).

Selvom personnavnet *Sonr*, **SunR/Sunn* er meget sparsomt belagt,

grænsende til det ikke-eksisterende, må dette tolkningsalternativ overvejes nærmere. Den endelsesløse nominativform **son** peger i så fald mod østnordisk, men det harmonerer dårligt med, at vokalen i de østnordiske belæg på appellativet *sunR/sunn* så godt som altid repræsenteres ved **u**-runen i indskrifterne (Peterson 1994: 66; DR spalte 718 f.). Belæg med **o**-runen for /o/ i ordet for 'søn', der må antages at afspejle en udligning mellem gamle *a*-omlydte og ikke-omlydte former i bøjningsparadigmet, bliver først almindelige i middelalderen i såvel østnordisk som vestnordisk. Eksempler på **o**-skrivemåder (dog uden for nominativ) findes i U 146 og U 1069 samt Kirk Michael III på Isle of Man (Page 1983: 140).

I lyset af den tvivlsomme overlevering af personnavnet *Sonr* og de sproglige problemer, der følger af at forklare **son** som en østnordisk form af et rekonstrueret **SunR/Sunn*, foretrækker jeg at afskrive denne mulighed som usandsynlig.

Tolkningsalternativet *Ónn/Ánn*

Et andet tolkningsalternativ tager udgangspunkt i muligheden af at afskrive den første rune som en tilfældig streg eller et begyndelsestegn og lade tolkningen udgå fra **on** alene. Her står vi på sikrere grund, idet Nordiskt runnamnslexikon (NRL) medtager navnet *Ónn* med tre belæg. Et af dem findes i indskriften IR 5 i Samnordisk runtextdatabas: **onaa-su--** (navnet normaliseret af udgiverne med ét *n* i nominativ ligesom Lind): *Ón á Ásu ...* ('Ón owns Ása'/'Ón sleeps with Ása'). Foruden fra denne indskrift, der dateres til slutningen af 1000-tallet eller begyndelsen af 1100-tallet (Barnes et al. 1997: 20), anfører Lena Peterson (NRL) to belæg på tabte norske runesten fra vikingetiden, der begge er ristet [**uŋ**]. Det gælder N 237† fra Sele i Bore sogn, Rogaland, og N 238† fra Skjæveland i Høiland sogn, ligeledes Rogaland.

Det vestnordiske mandsnavn *Ónn* sammenstilles i håndbøgerne med *Ánn* (Lind 1905–15: 24 f.; Janzén 1947: 63), men der er ret forskellige bud på navnets oprindelse. Dels anses *Ánn* at udgå fra forleddet **Aþa-* (således NRL), evt. at **aiwnar* kan være et alternativ. Assar Janzén nævner andre tolkningsmuligheder, fx det skulle have sammenhæng med *Áunn* af *Auð-* (Janzén 1947: 66) eller med navneleddet *-unn* (s. 112). Der er det påfaldende ved navnet, at *Ánn* findes i vestnordiske kilder frem til 1200-tallet, mens *Ónn* er ret enerådende i kilderne fra 1400-tallet. Desuden kunne det af Linds belægsserie se ud til, at der selv i den ældste tid er forvirring omkring navnet (sammenblanding med *Ánundr*, *Einarrr*(?) og for *Ónns* vedkommende sammenblanding med *Óndr*).

Spørgsmålet er imidlertid, om runenavnet *Ónn* er så sikkert, som der gives

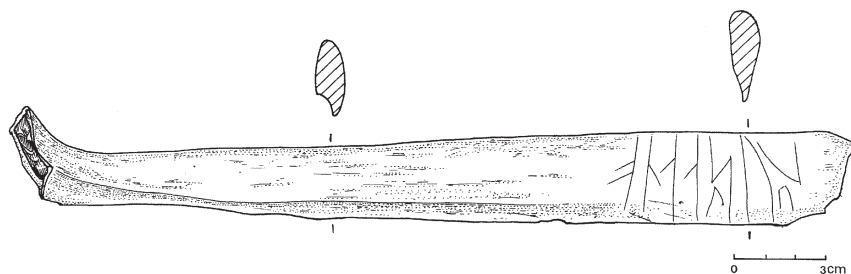

Fig. 2. IR 5, inscribed rib-bone.

o n a a * s u * *
5 9

Fig. 4. Tegning af Dublin-indskriften, IR 5 (Christchurch Place E122:6982), med den formodede tolkning *Ónn á Ásu*. Efter gengivelsen i Barnes et al. 1997: 21, fig. 2.

udtryk for. I indskriften IR 5 fra Christchurch Place i Dublin forekommer underlige **u**-runelignende tegn under **s**-runen og efter den »rigtige« **u**-rune i **asu** (se fig. 4). I mangel på en sikker kontekst, herunder en mere sikker indikation af, at indskriften er sprogligt meningsgivende, fx. ved brug af skilletegn, forekommer den skråsikre tolkning af Dublin-indskriften hasarderet. Man kunne med lige så stor ret betegne IR 5 som en skriveøvelse, og jeg ville aldrig selv med min erfaring fra lignende indskrifter fra Lund, Schleswig og Stari-gard/Oldenbourg have turdet fremsætte et tilsvarende tolkningsforslag.

I forlængelse af de i sagens natur usikre norske vikingetidsbelæg på *Ónn*, [uŋ] N 237†–238† (NRL), må mandsnavnet, der ristes **un** på flere svenske runesten, drages ind i diskussionen. Normalt forklares dette navn som *Unn* < **UnR*, dannet til verbet *una* 'elske', selvom det vel i så fald er påfaldende, at navnet har *u*-stammebøjning (altså med genitiv på *-ar*, som i indskriften Hs 14).

De i alt 8 svenske belæg på navnet *Unn* (heraf to i samme indskrift) kunne med fuld ret læses *Ōnn* og sammenføres med navnet *Ónn/Ánn*, som også tager genitiv på *-ar* i vestnordisk. Jeg har overvejet, og vel næppe som den første i verden, om der kunne foreligge en udvikling af navnet *Ōrn*, gen. *Arnar*. Forslaget støder imidlertid på mange forhindringer: Dels at den omtalte genitiv-form i Hs 14, **unAR**, udviser omlyd, dels det forhold, at navnet *Ōrn* er sjældent i runematerialet. Peterson (NRL) har tre belæg på navnet i vikingetidsindskrifter, M 11, U 155, samt et usikkert belæg i N 453, og ser man på belægsserien hos Lind, så domineres den af stednavnebelæg, hvis forled snarest må tolkes som fuglebetegnelsen *ørn*.

Muligvis kan der findes en god løsning, fx at *Ánn* og *Ónn* kunne være hypokoristiske former af sammensatte navne på *Á(n)-*, selvom det i første omgang

kun flytter forklaringsproblemet over på tolkningen af dette navneled. Med tanke på at assimilation (eller bortfald) er almindeligt kendt i konsonantforbindelsen /rn/, fx i ordet *barn*, og også forekommer i navnestoffet ved navneleddene *Arn-* > *Ar-/An-* (Modéer 1964: 54) samt *-biorn* > *-bion* (Brøndum-Nielsen 1957: 222), mener jeg vi må bibeholde muligheden for en forbindelse mellem *Ónn* og navnet/navneleddet *Orn*. Runematerialet kan således opvise flere belæg, hvor den ene af komponenterne i konsonantforbindelsen /rn/ lades ubetegnet, fx *arbion*, *Armbiorn* i U 740 og *asbion*, *Āsbiorn* i U 492, men det er ikke almindeligt forekommende.

Eftersom tolkningen som navnet *Ónn* og de andre navne jeg har fremdraget er så luftig, og da den endvidere hviler på den forudsætning, at man ser bort fra den første rune som en »tilfældig« streg, mener jeg ikke man kan fremsætte muligheden som et seriøst bud.

Andre tolkningsovervejelser

På dette punkt i analysen må de mere desperate muligheder afprøves. Først kunne man overveje at læse /h/ foran **on**. Det forudsætter enten, at indskriftens første rune er en skadet **h**-rune, eller at den første rune er et skilletegn eller en tilfældig streg. Man kunne i så fald tilføje /h/, fordi denne lyd ofte falder bort foran vokal i runeperioden, som det er velkendt især i skånske (Brøndum-Nielsen 1957: 307) og upplandske indskrifter. I dette tilfælde er der dog ingen etymologisk gevinst ved at læse *H-*, så det forslag må blive i skuffen.

Ser man på de navne i runematerialet, der ender på ...**on**, er det nedslående få idéer man får: Nogle vikingetidsbelæg på *Halfdanr* er ristet med **o**-runen for /ā/. Navnebelægget **esmon** på U 771 fremstår som utolket i runedatabasen, selvom Henrik Williams for år tilbage har rehabiliteret Sven B. F. Janssons forslag om, at der var tale om mands(til)navnet *Æistmann* (Williams 1990: 65 f.). Et alternativ, der kunne have spøgt hos Jansson, var måske, at **esmon** kunne tænkes at afspejle *Æsmundr*. Men det skal hertil siges, at der ikke rigtig er overbevisende eksempler på, at dette navneled ristes uden **t**- eller **d**-runen (Sm 110 **arinmuṅ** *Arinmund*, Sm 129† [**kirmun**] *Gæixmund* og U 1053 [**ketilmun**] *Kætilmund*).

Hermed slap min kreativitet op, og tilbage stod vel egentlig blot spørgsmålet, om navnet var af skandinavisk oprindelse eller ej? Vi ved fra runeindskrifterne, at der var fremmede befolkningsindslag i Skandinavien, fx det nævnte *Æistmadr* og mere almindelige *Æistr* 'mand fra Estland'. Stenrejseren Tófa på Sønder Vissing-stenen 1, DR 55, der var gift med Harald Blåtand, var datter af obodritterfyrsten Mistivoj, omend hun bærer et nordisk navn. Kon-

takten med det baltiske og slaviske område i vikingetiden er indiskutabel, og det kan vel ikke helt udelukkes, at der kan findes personnavne (eller låneord) fra slavisk, baltisk eller finsk-ugrisk oprindelse i det østnordiske navnemateriale fra vikingetiden, sådan som det allerede kendes fra middelalderen. En parallel hertil er naturligvis de irske navne, der lånes ind i vestnordisk i perioden.

Nogle sværttolkelige navnebelæg, som fx mandsnavnet **nairbis**, genitiv, på Tryggevældestenen, DR 230, kunne måske komme nærmere en forklaring ved inddragelse af ikke-nordisk sprogstof. Tanken er på samme tid skræmmende og tilløkkende, da den let åbner for allehånde vilde etymologier, jævnfør fx forslaget om, at Vimose-kammens **harja**, DR 207, skulle være det finske ord for 'kam' (!). Det faktum, at Kaldus-spillebrikken er fundet i Polen, gør vel sådanne overvejelser mere rimelige. Problemet er imidlertid, at de færreste runeforskere ville kunne mobilisere et fornødent kendskab til slavisk eller finsk-ugrisk filologi for at kunne udtale sig kvalificeret om spørgsmålet. Resultaterne ville blive ret tilfældige, og jeg vil selv undlade at gøre forsøg i den retning.

Tilbage til udgangspunktet

Efter disse resultatløse overvejelser var endt uden et tilfredsstillende resultat, tog jeg påny kontakt til Wojciech Chudziak i sommeren 2003 i forbindelse med, at runefundene fra den sydlige Østersøkyst skulle klargøres til Samnordisk runtextdatabas. Udover information om fundets opbevaringssted skulle jeg bruge oplysning om en evt. publicering, samt gerne en opklarende forklaring om dateringen af kammergraven. Svaret var det højst overraskende, at spillebrikken slet ikke hørte sammen med kammergraven, men at brikken tværtimod var fundet på selve borgområdet.

Uden at det er nærmere forklaret, antager jeg, at de to fotos fra kammergraven var medsendt i sin tid for at vise de mest markante skandinaviske fund fra udgravningen. I en vedlagt polsksproget artikel, hvor spillebrikken er afbildet, forklares fundomstændighederne nærmere (Chudziak 2003: 123 i min overs.):

Af skandinavisk oprindelse er [endvidere] en skive af hjortetak med en diameter på ca. 5 cm, en såkaldt spillebrik, som blev fundet i kulturlag dateret til 11./12. årh.–12. årh. som fyldlag oven på fundamenterne af en annektsbygning til den tidligromanske basilika (lokalitet 3, udgravning 18b/00, lag 13).¹

¹ Pochodzenia skandynawskiego jest krążek z poroża o średnicy około 5 cm, tzw. kamień do gry [...] odkryty w nawarstwieniach kulturowych datowanych na XI/XII–XII w., zalegających na fundamencie aneksu bazyliki weczesnoromańskiej (stan. 3., wykop 18b/00, warstwa 13).

Disse nye oplysninger ændrer unægtelig ved fundamentet for de tolkningsovervejelser, der er meddelt ovenfor. Den oprindelige tolkning *Iōn* kan med ét slag rehabiliteres og med baggrund i den frugtesløse undersøgelse af alternative muligheder sandsynliggøres som den eneste mulige tolkning.

Den lære, der kan drages af forløbet, er naturligvis, at tolkningen af indskrifterne altid må hvile på absolut sikre og helst verificerede oplysninger, samt at læsningen af indskriften må bygge på en fagmæssig undersøgelse. Når det fejlede tolkningsarbejde i forbindelse med Kaldus-indskriften alligevel kan have interesse, selvom forudsætningerne viste sig ikke at være i orden, er det naturligvis fordi de ideale fordringer ikke altid er mulige at opfylde, fx i forbindelse med indskrifter, som fysisk befinder sig langt væk, eller indskrifter, som måske er bortkommet eller gået tabt.

Den tankevækkende lære jeg selv har måttet drage er, at den filologiske behandling af indskriften ikke har været neutral. Tværtimod er tolkningsprocessen blevet farvet af de oplysninger om fundomstændighederne og dateringen, som jeg udgik fra. Disse ikke-sproglige faktorer kunne fx formuleres:

- 1) Hvornår finder man den nordiske tilstedeværelse i det centrale Polen?
- 2) Hvorfra i Norden kom skandinaverne til Polen?
- 3) Er den nordiske tilstedeværelse hedensk eller kristen?
- 4) Er en kammergrav altid hedensk?

Dertil knytter sig en række spørgsmål af sproglig art:

- 5) Hvor langt skal vi gå for at få en meningsfuld tolkning ud af den runefølge, som vi har en berettiget forventning om er et personnavn?
- 6) Hvilke(t) sprog skal vi i givet fald aktivere i tolkningsarbejdet? (Det er naturligvis – som i dette tilfælde – særligt aktuelt i forbindelse med indskrifter uden for Skandinavien).

Det er min selvkritiske konklusion, at jeg med fordel kunne have formuleret flere af disse spørgsmål og præmisser forud for den runeanthroponymiske shoppingtur. En anden gang – og især ved arbejdet med tabte indskrifter – må man være forsigtig med at tage alle oplysninger for gode varer. Det kan kun føre til en bedre runologisk forskning, og imens kan vi så glæde os over, at *Iōn* bliver føjet til rækken af skandinaver, der besøgte en af de slaviske byer i sen-vikingetiden. Han får følgeskab af *Pōrki...*, *Ørn(?)* og *Faksi* i Starigard/Olden-burg samt *Pāi* i Alt-Lübeck (Lerche Nielsen 1999). Dertil kommer det mere usikre navn *Kūrri(?)* fra Kamień Pomorski (Larsson 2002: 41, note 8). Nu kan disse vikinger indføres i runedatabasen med god samvittighed.

Litteratur og kilder

- Barnes, Michael P., Hagland, Jan Ragnar & Page, R. I., 1997: The runic inscriptions of Viking Age Dublin. Dublin. (National Museum of Ireland. Medieval Dublin Excavations 1962–81. Ser. B, vol. 5.)
- Brøndum-Nielsen, Johs., 1957: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling 2. Konsonantisme. 2., fotografiske Udg. med et Tillæg. København.
- Chudziak, Wojciech, 2003: Wczesnośredniowieczne „importy” skandynawskie z Kałdusa pod Chełmem na Pomorzu Wschodnim. I: Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu. Red.: M. Dulnicz. Warszawa–Lublin. S. 117–126.
- DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirksomhed af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. 1941–42. København.
- Fritzner = Fritzner, Johan: Ordbog over det gamle norske Sprog 1–3. Nytt uforandret opptrykk av 2. utg. (1883–96). 1954. Oslo. – 4. Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo–Bergen–Tromsø.
- G = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 11–12.)
- Gräslund, Anne-Sofie, 1991: Var Mammen-mannen kristen? I: Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid. Red.: Mette Iversen et al. Århus. (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 28.) S. 205–210.
- Hauberg, Peter, 1900: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. København. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. 6. Række. Historisk og Filosofisk Afdeling 5: 1.)
- Hs = Ählén, Marit: Runinskrifter i Hälsingland. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift 27 (1994). S. 33–50.
- IR, se Barnes et al. 1997.
- Janzén, Assar, 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (Nordisk kultur 7.) S. 22–186.
- Kalkar = Kalkar, Otto: Ordbog over det ældre danske Sprog (1300–1700) 1–5. 1881–1918. København.
- Kowalski, Krzysztof Maciej, 2001: The fascination with runes in nineteenth- and early twentieth-century Poland. I: Roman, runes and ogham. Medieval inscriptions in the insular world and on the continent. Ed. by John Higgitt, Katherine Forsyth & David N. Parsons. Donington. S. 134–147.
- Larsson, Patrik, 2002: Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter. Uppsala. (Runrön 17.)
- Lerche Nielsen, Michael, 1999: Runeindskrifterne fra Starigard/Oldenburg. Og andre runefund fra det vestslaviske område. I: Danske Studier. S. 16–36.
- 2001: Die Runeninschriften von Starigard/Oldenburg. I: Von Thorsberg nach Schleswig. Sprache und Schriftlichkeit eines Grenzgebietes im Wandel eines Jahrtausends. Internationales Kolloquium im Wikinger Museum Haithabu vom 29. September – 3. Oktober 1994. Unter Mitarbeit von Lars E. Worgull hrsg. von Klaus Düwel, Edith Marold & Christiane Zimmermann. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 25.) S. 247–280.
- Liestøl, Aslak, 1963: Runer frå Bryggen. I: Viking 27. S. 5–56.

- Lind, E. H., 1905–15: Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Uppsala–Leipzig.
- M = Hellbom, Algot: Medelpads runstenar. 1979. Sundsvall.
- Modéer, Ivar, 1964: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. Utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med bibliografi av Roland Otterbjörk. Lund. (*Anthroponymica Suecana* 5.)
- Moltke, Erik, 1985: Runes and their origin. Denmark and elsewhere. Copenhagen.
- N = Norges inskrifter med de yngre runer. Utg. for Kjeldeskriftfondet. 1–. 1941 ff. Oslo. (Norges inskrifter indtil reformationen 2.)
- NRL = Peterson, Lena: Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex>).
- Page, R. I., 1983: The Manx rune-stones. I: The Viking Age in the Isle of Man. Select papers from The Ninth Viking Congress, Isle of Man, 4–14 July 1981. Ed. by Christine Fell et al. London. S. 133–146.
- Peterson, Lena, 1993: Assimilation eller bortfall? Eller: Vad menade egentligen Wessén? I: Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia, Uppsala 15–17 oktober 1992. Utg. av Lars Wollin. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34). S. 161–182.
- 1994: Svenskt runordsregister. 2, reviderade uppl. Uppsala. (Runrön 2.)
- Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>).
- Stoklund, Marie, 1998: Arbejdet ved Runologisk Laboratorium, København. I: Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning 13. S. 4–11.
- Söderwall = Söderwall, K. F.: Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. 1884–1918. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Lund.
- U = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)
- Vg = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.)
- Williams, Henrik, 1990: Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 3.)
- 1997: Kristendom möter hedendom på svenska runstenar. I: Den nordiska mosaiken. Språk- och kulturmöten i gammal tid och i våra dagar. Humanistdagarna vid Uppsala universitet 1997. Red. av Rut Boström Andersson. Uppsala. S. 349–358.
- Ög = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 2.)
- Åhlén, Marit, 1997: Runristaren Öpir. En monografi. Uppsala. (Runrön 12.)

Summary

MICHAEL LERCHE NIELSEN

On the interpretation of the personal name in the inscription on the gaming-piece from Kaldus

In the spring of 2002 a gaming-piece bearing a runic inscription was found in Kaldus near the river Vistula in Central Poland. On the basis of a drawing and photos the inscription could be read as **ionatafi**. The obvious interpretation 'Jón owns this game/gaming-piece' was subject to some doubt because of the fact that the inscription had apparently been found in a chamber grave from about the year 1000. The appearance of a Christian personal name, *Jón* < *Johannes*, in a runic context of such an early date was somewhat problematic. Subsequently several alternatives were examined: *Sonr*, *Ónn*, (*Qrn*) etc., but without a satisfactory solution being found.

Eventually, it turned out that the primary information from the archaeologist Wojciech Chudziak had been misunderstood. There was no connection whatsoever with the chamber graves. Instead, the object could be dated to the late 11th or early 12th century. The new dating fits much better with the rune forms in the inscription and the original interpretation *Jón* proved to be the right one.

The course of events shows that the runologist was misled by a number of non-linguistic presuppositions. The conclusion is that one must set out explicitly and in great detail the scholarly fundament on which one's interpretations are based. This is of course especially important when dealing with now-lost inscriptions.

PER STILLE

Finns det runsvenska mansnamnet *Gildi* på U 644 och U 654?

I Upplands runinskrifter (UR 3 s. 95 f.) diskuterar Elias Wessén runföljden ʒ|ʒ| på U 644 och 654. Utifrån sammanhanget är det entydigt att det rör sig om ett mansnamn i nominativ. Denna runföljd kan enligt hans mening återge *Kiti* (*Keti*), *Kitti* (*Ketti*), *Kiddi* (*Keddi*) eller *Giti* (*Geti*), *Gitti* (*Getti*), *Giddi* (*Geddi*). Han påpekar dock att inget sådant mansnamn är känt. En annan möjlighet, som Wessén inte nämner, vore att tänka sig att isrunan återger diftongen *æi* vare sig detta nu skett på grund av en förenklad skrivning eller genom ett förbi-seende. I U 644 kan man finna ʒ|R använt för *þæiR* och i U 654 R|ʒ|ʒ| använt för *ræistu*. I så fall skulle det kunna återge ett *Gæiti*, vilket kunde uppfattas som en avledning till *gæit* (fvn. *geit* f.) 'get'.

Wessén öppnar även för en annan möjlighet, nämligen att det skulle kunna finnas ett släktsamband med de personer som omnämns på de två närbelägna ristningarna U 641 och 642. I så fall skulle ʒ|ʒ| motsvara namnet *Gildi*, vilket förekommer på dessa två stenar. Han stannar dock för att släktsammanhanget på inget sätt framkommer av texterna i övrigt och därför är osäkert. Även om ett ristningsfel med glömd lagruna enligt honom inte är något orimligt (han pekar på *|ʒ|ʒ| för *hialpi* i U 644) framgår det att han inte tycker det är rimligt att ristaren skulle göra samma misstag i båda ristningarna.

Det kan vara skäl att närmare överväga dels om skrivningen ʒ|ʒ| kan förstås som *Gildi*, dels om det möjligen kan visas att det finns ett samband mellan U 644 och U 654 respektive U 641 och 642.

U 644 och 654 omtalar med likartad formulering att Andvätt och ʒ|ʒ| och Kår och Bläse och Djärv reste stenen efter Gunnlev. Ristningarna är troligen utförda av en och samme ristare (här kallad Äskel) som varit verksam över stora delar av Uppland och utfört de flesta av de s.k. Ingvarsstenarna (Stille 1999 s. 168 f., 192 f., 210 f.). Det finns alltså möjligheter att jämföra skrivningarna på U 644 och 654 med ristarens övriga verk. Det gör bland annat att man förutom skrivningen på U 644 också kan hänvisa till *|ʒ|ʒ| i U 818. En enstaka utelämnad lagruna är naturligtvis ingen omöjlighet, men Svante Lagman (1989 s. 32) redovisar endast 28 glömda lagrunor av ca 4 000 (= 0,7%), vilket skulle

tala för att Wessén har rätt när han inte tror att samme ristare skulle begå samma fel två gånger.

Kan då en skrivning utan lagruna ändå förklaras? Med säkerhet kan sägas att skrivningen $\uparrow|\uparrow|$ för *Gildi* inte kan ha sin förklaring i uttalet. En möjlighet vore att laborera med att det rör sig om ett förkortat skrivsätt. Särskilt mot slutet av ristningar uppvisar ristare olika strategier för att få rum med inskriften inom ramen. Så kan ristaren exempelvis skriva runorna tätare eller använda kortkvistrunor eller utelämnade enstaka runor. Äskel verkar dock inte använda sig av någon av dessa strategier. I slutet av inskrifterna har han samma typ av runor med i stort sett samma avstånd. Vid ett par tillfällen har ramen inte räckt till och då har han låtit texten gå utanför; se U 1151 och U Fv1992;156. Ordet $\uparrow|\uparrow|$ förekommer hursomhelst mitt i texten.

Det finns dock en annan typ av systematiskt fel. Lagman (a.st.) visar att i ordet *hialpi* lagruna saknas i 8 fall av ca 310 (= 2,6%), alltså en betydligt högre siffra än den som ovan nämnts gällande utelämnade lagrunor. Finns det något sätt att förklara detta? Det kan ha att göra med hur ristaren utformar sina runor. När han har huggit staven och börjat på kvisten kan man tänka sig att han i tanken förflyttat sig till nästa runa och fortsatt med denna. Det skulle alltså vara fråga om en typ av haplografi (man skriver ett tecken i stället för två lika eller liknande tecken). Detta förutsätter att de två förväxlade runorna delvis har samma utseende. Det är i förhållande till lag fallet med red, tir och björk ($\uparrow > \text{R} \uparrow \text{B}$). I fallet $\uparrow|\uparrow|$ kan man fundera över i vad mån det är rimligt att man från lag fortsatt med tir. Självfallet kan det inte ha inträffat om ristaren regelmässigt huggit den vänstra kvisten på tir först. Troligare är dock att ristaren huggit den högra först. Runorna är uppbyggda så att de flesta endast har kvistar till höger, vilket gör detta till ett tämligen naturligt arbetssätt. Hos Äskel i de två ristningarna U 644 och U 654 utgår kvisten på lag i allmänhet från topplinjen. Så finns också en tendens att han låter tirs högra kvist utgå från topplinjen, medan den vänstra finns närmare staven eller rent av ansluter till denna. Vid bedömningen av de enskilda runorna måste man dock alltid ta med i beräkningen att olika omständigheter som stenmaterial, sprickor eller ojämnheter kan ha påverkat ristaren i hans arbete. Min tanke är alltså att Äskel är en ristare som vid ett antal tillfällen har råkat ut för ett skrivfel som närmast kan bedömas som en sorts haplografi. Att felet upprepas är därför i och för sig ingenting egendomligt.

Med stor säkerhet möter namnet *Gildi* i U 641 och U 642, vilka omtalar att Hedenger och Björn reste efter sin far Gille (ack. *Gilda*), en god bonde (UR 3 s. 86). Intressant nog visar det sig att tre av personerna som burit det fornsvenska namnet *Gilde* finns just i ristningarnas närområde, Bro och Håbo härader (SMP 2 sp. 227). Det kan också vara av betydelse att två av runbeläg-

gen för appellativet *gildi* 'gillesbroder' kommer ifrån det relativt närbelägna Sigtuna.

Hur förhåller sig dessa ristningar till varandra i tiden? Enligt Anne-Sofie Gräslunds (1990–91, 1992) stilindelning kan U 644 och U 654 bedömas vara utförda i stil Fp, medan U 641 och U 642 är utförda i stil Pr3. I tid kan detta motsvara en skillnad på ungefär en generation. U 643, som också ska diskuteras (se nedan), är utförd i Pr3-stil och är alltså närmast samtida med U 641 och U 642.

Runstenarna U 644 och 654 med likartat innehåll är placerade relativt långt från varandra. Man kan tänka sig flera skäl till en sådan placering. När det gäller U 762 och U 779 respektive U 937 och U 991 kan man tänka sig att den ena stenen är rest hemma vid gården och den andra vid en hamn där man kanske haft tillgång till en båtplats (Stille 1999 s. 204 n. 4). Runstenar har ibland utgjort gränsmarkeringar mellan gårdar. Detta är utsagt på U 729 (*stæinn miðli byia*), men bör gälla för flera ristningar som exempelvis U 723–725 (se t.ex. UR 3 s. 265). Runstenar vid vattendrag refererar inte sällan till en broanläggning. Vattendraget kan naturligtvis också ha fungerat som en ägodelare. En totalundersökning av runstenars placering kunde kanske ge möjlighet att komma åt varför de är placerade så som de är. Här kan dock konstateras att U 644 är rest vid ett vattendrag, vid Ekilla bro söder om bybebyggelsen till gården Vi, och att U 654 är rest nära ett sund eller en hamnplats nordöst om denna bybebyggelse. Det är ganska säkert att personerna som omnämns i ristningarna kan knytas till just denna gård. Möjligen har de också haft sin hamnplats vid Varpsund.

Vid Ekilla bro har stått tre resta runstenar, U 642, U 643 och U 644. U 643 omtalar att Gullev (Gunnlev?) och Kår reste stenen efter sin far Andvätt Röde. Wessén (i UR 3 s. 95 f.) menar att det finns ett släktsamband mellan personerna på U 643 respektive U 644 och U 654 och att den Andvätt som omnämns är en och samma person. Skälen är flera. Namnligheten är ett, placeringen av U 643 och U 644 vid Ekilla bro är ett annat. Tidsmässigt passar det också bra; en generation bör ha förflutit mellan resandet av stenarna. En annan intressant omständighet är förhållandet mellan ristarna. Äskel, som har utfört U 644 och U 654, har också utfört U 990 i Broby i Funbo. En generation senare utför Fot U 991 och U 937 åt samma familj. Det är högst troligt att Fot också utfört U 643.

Hur är det då med U 641 och U 642? Till trots för att det finns stora likheter i stil, runformer och ortografi, kan man ändå känna sig osäker om det verkligen är Fot som utfört ristningen. Utformningen av korset är en detalj som man kan nämna. Å andra sidan, om det är en annan ristare bör det röra sig om en som varit kraftigt påverkad av Fot och rimligen bör ha samarbetat med honom. I detta sammanhang är det av en underordnad betydelse. Intressantare är att den ena ristningen finns vid Ekilla bro medan den andra har stått högre upp vid samma vattendrag och närmast kan ha hört till bebyggelsen i Brunnsta. Även

om Brunnsta och Vi vid tiden för resandet av U 641 och U 642 skulle utgjort två brukningsenheter, utgör knappast detta något skäl för att anta att inbyggarna inte skulle vara släkt med varandra. Mer påfallande vore snarare om två skilda släkter vid ungefär samma tid reste var sin sten vid Ekilla bro.

Något slutgiltigt svar kan knappast ges. Man kan konstatera att det är fullt möjligt att namnet *Gildi* förekommer på U 644 och U 654. Med tanke på hur sparsamt namnet är företrätt verkar det fullt rimligt att anta att det i så fall kan syfta på samma person som på U 641 och U 642. Placeringen av stenarna låter antyda att resarna haft en relation till varandra. Den enklaste lösningen, om än inte den enda möjliga, är att Gille som en i brödraskaran på Vi i Övergran har fått en sten rest av sina söner Hedenger och Björn på Brunnsta, ungefär samtidigt som hans bror Andvätt ägnats en sten av sina söner Gullev (Gunnlev?) och Kår.

Litteratur och förkortningar

- Gräslund, Anne-Sofie, 1990–91: Runstenar – om ornamentik och datering. I: *Tor. Tidskrift för arkeologi* 23. S. 113–140.
- 1992: Runstenar – om ornamentik och datering 2. I: *Tor. Tidskrift för arkeologi* 24. S. 177–201.
- Lagman, Svante, 1989: Till försvar för runristarnas ortografi. I: *Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat*. Uppsala. (Runrön 1.) S. 27–37.
- SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] Utg. av Språk- och folkminnesinstitutet. 1–. 1967 ff. Uppsala.
- Stille, Per, 1999: Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering. Uppsala. (Runrön 13.)
- U, se UR.
- U Fv [+ årtal och sida] = inskrift från Uppland publicerad i *Fornvännen*. *Tidskrift för antikvarisk forskning* 1–. 1906 ff.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)

Summary

PER STILLE

Is the Runic Swedish man's name *Gildi* to be found on U 644 and U 654?

Elias Wessén (in *UR* 3, pp. 95 f.) discusses the possibility that the runes $\text{Y}|\text{I}|\text{I}$ (nom.) on the rune-stones U 644 and U 654 could be interpreted as *Gildi*. Since this would mean that the same serious mistake was made twice in two different inscriptions, however, he hesitates to accept this as a solution.

The mistake is best explained as a kind of haplography. Having cut the right branch of the l-rune, the carver was already moving on in his mind to the following t-rune, and by adding a left branch to the l-rune he made it into a t-rune.

The name *Gildi* (acc. *Gilda*) occurs on the rune-stones U 641 and U 642, both erected by the same two sons in memory of their father. U 642 stands near U 644. On the evidence of their ornamental arrangements, U 641 and U 642 were probably executed about a generation later than U 644 and U 654. The information given in the inscriptions, together with the position of the stones U 642 and U 644, supports the assumption that $\text{Y}|\text{I}|\text{I}$ on U 644 and U 654 and *Gildi* on U 641 and U 642 in fact refer to the same person.

HENRIK WILLIAMS

Till tolkningen av personnamnet **kina**

I fyra nordiska runinskrifter återfinns runföljderna **kina** (nom.), [**kinu**] (ack.), och bakom dessa skrivningar döljer sig med all sannolikhet ett personnamn. De inskrifter i vilka beläggen ingår är enligt de nationella korpusutgåvorna följande (normaliseringen till fornvästnordiska enligt Samnordisk runtextdatabas med kompletteringar; översättningarna är ibland något moderniserade):

Öl 10† Alvlösa, Smedby sn, Gräsgårds hd

eimunr : auk : kuna[r] — — — þair · [l]uku : kirþü : þisn : eftir : kinu : fatran

Eimun(d)r ok Gunnarr ... þeir kumbl gerðu þessa eptir Gunna djarfan.

Emund och Gunnar ... de gjorde detta minnesmärke efter Gunne den djärve.

Sö 196 Kolsundet, Ytterselö sn, Selebo hd

**· hikifriþr · lit · r-isa · sain · þna · iftir · ayulf · faþur · sin · auk · staf · ayulf-
kjarþi · || · þat · ausþiki · hiuk · asur · ifnti · kina · uistr**

Ingifriðr lét reisa stein þenna eptir Eyjulf, faður sinn, ok staf. Eyjulfir gerði þat austþingi(?). Hjó Ozurr. Efnti(?) Ginna vestr.

Ingefrid lät resa denna sten och stav efter Öulv, sin fader. Öulv gjorde detta ting i öster(?). Assur högg (runorna). Ginna utförde (tingsplats) i väster(?).

DR 412 S:t Paulskatedralen, London

(ki)na : let : lekia : st | in : þensi : auk : tuki :

Ginna lét leggja stein þenna ok Tóki.

Ginne lod lægge denne sten sammen med Toke.

N 815 Trondheim¹

a) ×**fþuorkhniastbmly×li[o < u]la**

b) **þatirmønøþruormønøþrti**

c) **kina:ræistrunarþesar:friakoælt**

¹ Inskriften är ännu opublicerad, men Jan Ragnar Hagland (ms) har generöst nog gjort sitt manuskript till den kommande delen av NIyR tillgängligt. I Samnordisk runtextdatabas bär denna inskrift det preliminära signumet N A156.

a) *fpuorkhniastbmly x Leo lá.* b) *Pat er mánaðr, vár mánaðrti(ð)* c) **kina** *reist rúnar þessar frjákveld.*

Fuþork-innskrift. Leo låg. Det er ein måned, vår månedstid. Kinna(?) rista desse runene kvelden før fredag.²

Den vida geografiska spridningen är anmärkningsvärd: England, Trondheim, Mälardalen och Öland. Om det är ett och samma namn som döljer sig bakom de aktuella runbeläggen måste det ha varit känt i flera olika nordiska miljöer under vikingatid och medeltid.

Tre av beläggen har tolkats som utgörande kvinnonamn. Redan Lundgren & al. (1892–1934: 65) identifierar namnet **kina** i Sö 196 som *Ginna*, vilket skulle vara »en förkortning» av kvinnonamnet fsv. *Ginnløggh* och ingå i namnet (*Agmundus*) *Ginhuson* i ett diplom från 1324, här alltså ett metronymikon (se också SMP 2: 229 som gör samma bedömning av diplombelägget). Elias Wessén (i SRI 3: 171) följer denna tolkning och den har också upptagits i NRL, där det under uppslagsformen *Ginna* kv[inno]n[amn] lakoniskt konstateras »Kortform till → *Ginnlaug*».

Roland Otterbjörk (1984: 214 ff.) har invändningar mot Wesséns tolkning av Sö 196, inbegripet runföljden **kina**. Inskriftens avslutning vill Otterbjörk, med antagandet om en omkastning **kina** för **k(ni)a**, istället tolka på ett sätt som kan sammanfattas med *Hefnti knía vestr* '(Öulf) hämnade i västerled sin kamrat'. »[V]i känner ingen parallell till att kvinnor låtit inrätta eller ombesörja [tingsplatser], även om t.ex. upplåtelse av mark vore fullt tänkbar», menar Otterbjörk (s. 215) och avvisar därmed att **kina** ska tolkas som ett kvinnonamn i subjektsställning.

Vad beträffar Londonstenen konstaterar Jacobsen och Moltke (i DR sp. 478 f.) att ristaren sannolikt är svensk (vilket dock inte säger något om de på stenen omnämnda personernas härkomst, trots att detta uppenbarligen förutsätts, se nedan). Läsningen av den inledande runföljden, vilken enligt svensk runologisk tradition skulle translittereras **kīna**, är enligt dem »den sandsynligeste» (sp. 480), och »[...] G i n n e — som hoved-’rejseren’ — er den afdødes hustru, medens Toke er hans søn». Om namnet *Ginna* heter det (sp. 653): »Navnet — antagelig forkortelse af runesv. *Ginnlaug* — er ukendt i vn. og da., men findes på Sö. no.196.» Katherine Holman (1996: 30 f. m. litt.) ansluter sig till den etablerade läsningen, vilken får anses vara tämligen pålitlig. Holman är dock inte säker på att denna runföljd nödvändigtvis måste vara identisk med kvinnonamnet *Ginna* (se nedan).

² Denna medeltida inskrifts innehåll kan enligt Hagland (ms) vara astronomiskt, och dess sammanhang kanske utgörs av en eller annan form av »kjarleiksmagi».

Även Jan Ragnar Hagland (ms) stannar för att ansätta ett kvinnonamn vid tolkningen av **kina** i N 815, men i detta fall ett »*Kina* eller *Kinna* til *Kristina*, som i alle fall etter 1300 tek til å bli nokså vanleg i Noreg (jf. Lind 1905–15: 719 f.). Vi har likevel ikkje sikre belegg for slike namneformer frå mellomalderen.» Han erinrar om samma runföljd i Sö 196 och DR 412, men »det skulle vel kunna vera med å problematisera Roland Otterbjörks avvisning [se ovan] av at det der kan dreie seg om eit kvinnenamn».

Hagland laborerar med ett möjligt »heiti» som skulle ha samband med verbet *ginna* (se vidare nedan) men väljer alltså kvinnonamnet *Kinna*, även om han med ett frågetecken markerar sin tvekan. Det är en smula märkligt att han fastnar för alternativet *Kinna*. Namnet *Kristin(a)* tillhör senmedeltiden, och något spår av hypokorismen *Kin(n)a* finns över huvud taget inte under norsk medeltid. Eftersom N 815 av Hagland arkeologiskt dateras till 1100-talets sista tredjedel är det tveksamt om *Kristin(a)* ens hade börjat användas i Norge då; att hypokorismen *Kin(n)a* skulle ha gjort det är naturligtvis ännu mer osannolikt.

Belägget [**kinu**] i Öl 10† slutligen har diskuterats ganska utförligt i tidig runologisk litteratur, men verkar inte ha intresserat forskarna efter utgivningen av Ölands runinskrifter. Sophus Bugge (i Brate & Bugge 1891: 259) såg i inskriftens avslutande [**eftir : kinu : fatran**] ett fall av »Runeomflytning» och tolkade det som »**eftir : kuna : tirfan** [...] *eftir Gunna diarfan*». Sven Söderberg (i SRI 1: 55) gör bara en obetydlig justering av Bugges tolkningsförslag i detta hänseende. Bugge (1900: 13 ff.) återkom dock snart till inskriften och ville då hellre se en »grafisk Omsætning» för **kuna frinta**, dvs. *Gunna frænda*. Erik Brate behandlar i ett tillägg till Ölands runinskrifter (SRI 1: 142 f.) både Bugges och Söderbergs tydningar. Brates eget förslag till restituerad läsning och tolkning (med markerad allitterering och Brates egen transkription) av inskriftens avslutning skulle kunna sammanfattas på följande sätt:

... **þeir · kuml : kirþú : þisn : eftir : kinu : fatran**

... *þeir kuml gærðu þessa æptir kinu witrán.*

... de gjorde detta minnesmärke efter **kinu** den kloke.

Brate tar inte ställning till vilket namn som döljer sig bakom runföljden [**kinu**], men han skriver (i SRI 1: 143): »Då **kinu** naturligare allittererar med *kuml* än med *gærðu* följer, att detta obekanta namn haft *k-* till begynnelseljud.» (Eftersom antagandet om att inskriften skulle vara versifierad dock är obevisat är detta inget starkt argument för vilket begynnelseljud vi har att räkna med.) Brate (a.st.) invänder fullt berättigat mot antagandet om grafisk omkastning i

[**kinu : fatran**]. Hans eget förslag är alltså *witran* och han jämför med den då gällande läsningen och tolkningen av det inledande partiet av Öl 28, vilket av honom (i SRI 1: 90 ff.) återgavs med:

**harpruþr + raisti × stain + þinsa + aiftir × sun + sin + smiþ × trak + kuþan +
halfitran + brupirans × sitr × karpum brantr**

*Hærþrúðr ræisti stæin þænsa æftir sun sinn Smið, dræng góðan, alvitr. Æn
bróðir (h)ans sitr Garðum Brandr.*

Härtrud reste denna sten, mycket klok, efter sin son Smed, en bra karl. Hans broder vistas i Gardarike (Ryssland), Brand.

Runföljden **halfitran** läses dock numera övertygande **halburin** (Jansson 1947: 192) och tolkas som mansnamnet *Halfborinn*, subjektet i den följande satsen, *Halfborinn, bróðir hans, sitr ...* (jfr dock Salberger 1995 som häri hellre vill se ett *halfborinn* 'halvbroder').

Det av Brate antagna berömmade adjektiviska epitetet *vitri* i Öl 10† finns därmed inte belagt i runinskrifternas nekrologer och användningen av **f**-runan för /v/ vore dessutom avvikande, även om några säkra belägg faktiskt verkar finnas redan under vikingatiden.³ Slutligen är den inledande **a**-runan för /i/ i *vitran* svår att förklara.⁴ Något annat adjektiv som skulle passa runföljden [**fatran**] kan jag dock inte föreslå, men av den maskulina ackusativändelsen *-an* är det uppenbart att epitetet måste åsyfta en mansperson.⁵ Det bör alltså inte röra sig om ett (antaget) kvinnonamn *Ginna* i Öl 10†.

Ett kvinnonamn *Ginna*

Otterbjörk betvivlade visserligen att kvinnonamnet *Ginna* återfinns i Sö 196, men han ifrågasatte inte den namnbildning Lundgren & al. förutsätter (se ovan) eller deras identifikation av denna med diplombelägget *Ginhuson*. Deras namntolkning motiveras inte, men man får anta att de med »förkortning» (jfr NRL:s »[k]ortnamn») menar att *Ginna* tar sin utgångspunkt i förleden i *Ginnlaug*, på samma sätt som t.ex. *Gunna*, *Holma* och *Inga* är bildade till namn på *Gunn-*, *Holm-* resp. *Ing(i)-*. Det rör sig alltså inte om vad jag skulle vilja kalla en verklig hypokorism, dvs. en ordbildning som tar fasta på ett »signifikativt»

³ Sm 5 **far** var, Sm 35 **ufari** of vaki, U 896 **fitafapum** hvítaváðum, möjligen också Ög 16† [**sufur**] *Syvurr*(?) och N 774 **ifir** *Ivurr* (Hagland ms).

⁴ Brate (i SRI 1: 143) påstår missvisande att det finns fall av »**a**-runans bruk för *i*».

⁵ Läsningen av den försvunna, men av flera oberoende avbildningar kända inskriften är på denna punkt tämligen samstämmig (Bergström 2001–02: 39).

fonetiskt element i efterleden, typen *Sibbi* av *Sigbjørn* och *Tosti* av *Pórsteinn* (jfr Riad 2002: 62 ff.). Intressant nog verkar det föreligga just en sådan bildning också till *Ginnlaug*, nämligen *Gilla* (U 372; se också SMP 2: 228). Jag känner inte till något annat fall där två olika kortformer (i vuxenspråk) bildats till ett och samma namn, men det kanske inte räcker för att omöjliggöra namnet *Ginna*. Det är däremot mer tveksamt om diplombelägget *Ginhuson* kan återgå på en sådan form. Vi skulle här ha att göra med ett metronymikon, en visserligen ganska ovanlig, men ändå väl styrkt företeelse (Peterson 1992 m. litt.), t.ex. i (*Haquon*) *Gilloson* till det ovan omnämnda *Gilla* (se SMP 2: 228). Men i fallet (*Agmundus*) *Ginhuson* förutsätts att /n:/ skrivs <nh>. Det finns inga paralleller i diplomaten ifråga till att lång konsonant inte dubbeltecknas, varken i den latinska texten eller i det svenska ortnamnet *Balingsta* (< *Baldingstad* 1292, se SOL s. 28) skrivet <ballinsta>, <ballingstadum> som nämns i texten; man noterar också att även sigilltexten innehåller samma märkliga skrivning: A[GMVNDI GJINH[V[SEN] (SMP 2: 229). Å andra sidan finns det heller inga paralleller till att kort konsonant betecknas med konsonantgrafem och <h>. Det finns därmed anledning att ifrågasätta namntolkningen, och enligt Lena Peterson⁶ bör man överväga möjligheten att istället ansluta namnet till ett antaget *Gin-husen* med tysk bakgrund; jfr andra binamn på *-husen* som nämns av Birger Sundqvist (1957: 79, 146). Belägget i själva diplomtexten har en abbreviatur i ändelsen som lika gärna kan upplösas *-en*. Den konsekventa skrivningen <nh> talar starkt för den tolkning Peterson antyder.

Eftersom inga säkra belegg på kvinnonamnet *Ginna* kan uppvisas är antagandet om ett sådant namn obevisat, och det återstår att undersöka om det finns någon annan möjlig tolkning av runbeläggen i fråga.

Ett mansnamn *Ginna*

En sådan alternativ tolkning antyds i Haglands resonemang runt N 815 **kina**. Han skriver (ms):

Om det her er tale om eit ekte namn, eller om det er ei eller anna form for *heiti* som er brukt i nett denne, kanskje litt okkulte innskrifta, lyt stå ope. Men samband med verbet *ginna* – "bedaaare, bedrage eller lokke en paa en saadan Maa-de, at han deraf har Skam og Skade" (Fritzner) kunne vel tenkjast i denne innskrifta.

Det är oklart om Hagland tänker sig ett namn eller ett appellativ. Klarare

⁶ Meddelande i e-brev till förf. 9 december 2003.

uttrycker sig Katherine Holman (1996: 35), som uttalat ansluter ett tänkt mansnamn *Ginna* till gruppen av (ursprungliga) mans(bi)namn av den s.k. *Sturla*-typen (se även Holman 1998: 634 f.). Dessa mansnamn med (till synes) feminint genus kan vara denominala eller deverbala; av den senare typen kan förutom *Sturla* också nämnas *Brosa*, *Colbrænna* och *Órækia* (Brylla 1996: 61). Om dessa namn se numera utförligt Jacobsson 2004.

Verbet fvn. *ginna* har enligt Heggstad & al. (1975: 145) betydelserna 'for-gjere, gjere vill; gjere sint' och 'narre, lure, lokke'. I formen *Ginnarr* används det som mytologiskt namn på Oden, som dvärgnamn och som heiti för hög och örn. Det är svårt att på rak arm peka ut verkliga personnamn som verkar utgå från en liknande semantik. I alla fall uppför Finnur Jónsson (1907) ingen binamnskategori i vilken en sådan bildning skulle rymmas.

Mansnamnet *Gína*

En bättre utväg synes det vara att ansluta runföljden **kina** till verbet fvn. *gína* 'gapa'; även här har vi rimligen att göra med ett *Sturla*-namn (se ovan).

Betydelsen av ett antaget *Gína* kan i förstone tyckas lättgenomskinlig eftersom det också finns ett person(bi)namn fvn. *Gapa* som är samhörigt med *Gapi* och *Gapr* (om denna grupp se Salberger 1978: 59 ff.). *Gapa* kan med Finnur Jónsson (1907: 205) tolkas som 'den gabende' men också med t.ex. Lind (1920–21: 102 f.) som 'pratmakare, spefågel', här i anslutning till den bekanta och naturliga betydelseutvidgningen av verbet *gapa* från 'stå öppen' till 'ropa, skrika'. *Gapa* ansluter sig därmed till en grupp binamn förknippade med mänskligt tal (se Salberger 1960: 14–18), t.ex. *Gansi* 'ein som skrik el. gaper?' av *gan* n. 'rop, skrik' (Heggstad & al. 1975: 139) och *Galmi* av *galm* 'skrik, rop, larm' eller *galma* v. 'skrika, ropa hårt, larma' (Salberger 1978: 64–68). Jag vill också erinra om DR 271 **klibia**, vilket alternativt tolkas som runda. *Glippik* och kan höra samman med sv. dial. *glippa* 'ofta öppna en dörr; vara talträngd' (NRL). Det finns dock inget som tyder på att verbet *gína* genomgått en liknande förändring i fornspråket.

I norska dialekter finns dock verbet med betydelserna 'gabe, aabne sig; have Aabninger som man kan se igjennem', 'gabe paa noget, gloe, stirre' (Aasen 1918: 216; jfr Torp 1919: 154). Norska dialekter känner dessutom ett *gina* med äldre kort /i/ med betydelsen 'være aaben, utæt, saa at Lyset glimter igjennem' (Aasen a.st., Torp a.st.). Jfr feng. *ginian* 'gape, snappe', fhfy. *ginēn* (Torp a.st.).

Ordstammen *gīn-* finns enligt Rietz (1867: 181) representerad i det gotländska adjektivet *gain* 'vidöppen'. Rietz förutsätter också (s. 193) att det norrländska dialekt verbet *ginnäs*, bl.a. 'ropa och gråta högt' (OSDs s.v. *ginnas*), skall

förknippas med *gína* (likaså Torp 1919: 154, Rutberg 1924–31: 90). Detta är dock högst tveksamt, se t.ex. Carin Pihl (1924: 147 m. litt.) som istället övertygande ansluter verbet till *girnask* bl.a. 'begäras, åstundas'.⁷

De norska exemplen tyder på en betydelseutvidgning som har sitt ursprung i att ögonen s.a.s. står på vid gavel. Men av någon sådan utvidgning av verbet finns det, som sagt, inga spår i fornvästnordiskan. Där verkar det entydigt syfta på den öppna munnen: Midgårdssormen sägs t.ex. *gína* över agnet. Om verbet *gína* ligger till grund för det antagna person(bi)namnet i runinskrifterna måste man i första hand utgå från en betydelse 'gapa, ha öppen mun, något som är öppet'. Frågan är om en sådan betydelse kunnat användas vid namnbildning. Lind (1920–21: 110) listar *Ginandi* som ett binamn, brukat om en *Úlfr ginandi* i Hyndluljóð. Denna betydelse kan också dölja sig bakom binamnen *Gapr*, *Gapi* och *Gapa*, vilket inte kan bevisas, även om en sådan tolkning måste sägas näraliggande för binamnet *Gapamuðr* 'gapemunn'. Att en öppen mun (eller åtminstone en nedhängande käke) kan vara namnbildningsgrundande verkar beläggas av jättinnenamnet *Hengikepta* 'ei med hengjekjeft', väl ursprungligen beskrivande; det finns också ett namn *Hengikioptr* på Oden (Lind 1905–15: 513).⁸ Dessa namn är dock bägge enbart litterära.

Det finns emellertid också en adjektivbildning *gininn* med betydelsen 'som gjerne vil gape, gløypen, glupsk' (Heggstad & al. 1975: 145), vilken antyder att ett binamn *Gína* också kan avse glupskhet. Paralleller torde utgöras av *Átu-fiskr*, jfr nyno. *átedyr*, *átegarpr* 'storätare' (Lind 1920–21: 6) och *Etandr* 'ds.' (sp. 74)⁹ liksom av det i ordbildningsmässigt hänseende särskilt intressanta *Glufsa* 'sluka; äta glupskt' (sp. 112).

Det verkar därför finnas ganska gott stöd för tanken att runföljden **kina** (nom.), [**kinu**] (ack.) representerar ett ursprungligt mansbinamn fvn. *Gína*, runsv. *Gīna*, bildat med verbet fvn. *gína* som grund och syftande antingen på namnbärandens gapande mun eller (och kanske hellre) hans därmed förenade glupskhet. Midgårdssormens gapande över betet (se ovan) implicerar onekligen glupskhet.

Sammanfattningsvis vill jag ifrågasätta att runföljderna **kina** (nom.), **kinu** (ack.) bör tolkas som ett kvinnonamn *Ginna*. Ytterligare två alternativa tolkningar kan föras fram: Haglands och Holmans maskulina *Ginna* och mitt eget förslag, ett mansnamn *Gína*. En fördel är att man därmed kan beakta Otter-

⁷ Elof Hellquist (1948 s.v. *girig*) utgår också från bl.a. sv. dial. *gin* i sitt exemplifierande av olika utvidgningar av den ieur. roten **ghi* 'gapa', men det är osäkert varifrån han har hämtat det föregivna exemplet.

⁸ Jag vill tacka Patrik Larsson, Uppsala, för att han har gjort mig uppmärksam på dessa namn.

⁹ Jfr också *Matkló* och *Matkrókr* (Lind 1920–21: 253) samt *Sultr* (a.a. sp. 369) och *Munnr* 'Mund' »måske = grådig» (Jónsson 1907: 204, jfr s. 215).

björks befogade kritik av Wesséns tolkning av Sö 196, men slippa acceptera hans förutsatta felristning, **k⟨ni⟩a** för **kina**, och istället tolka inskriftens avslutning som *Hefnti Gína vestr* 'Gina hämnade (Öulf) i västerled'. Detta argument framför också Holman (1996: 35) för att tolka Sö 196 **kina** som ett mansnamn (fast i hennes fall alltså *Ginna*). Vidare passar det avslutande epitetet på Ö1 10† [**fatran**] väl in i en maskulin namnmiljö, och varken i DR 412 eller N 815 är det en nackdel att räkna med ett mansnamn. I valet mellan mansnamnsalternativen *Ginna* och *Gína* ansluter det senare semantiskt bättre till ett välkänt mönster bland personbinamnen. Jag menar därför att vi i fyra nordiska runinskrifter sannolikt har att räkna med ett mansnamn fvn. *Gína* 'den som gapar' eller 'den som glufsar l. är glupsk'.

Litteratur och förkortningar

- Aasen, Ivar, 1918: Norsk Ordbog med dansk Forklaring. 4. Udg. Kristiania.
- Bergström, Evelina, 2001–02: Hur tillförlitlig var Petrus Frigellius som runolog? C-/D-uppsats i nordiska språk. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. (Duplic.)
- Brate, Erik & Bugge, Sophus, 1891: Runverser. Undersökningar af Sveriges metriska runinskrifter. Stockholm. (Antikvarisk tidskrift för Sverige 10:1.)
- Brylla, Eva, 1996: Fornsvenska mansbinamn av typen *Dyna*, *Gylta* och *Stura*. I: Från götarna till Norens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden 11.) S. 59–67.
- Bugge, Sophus, 1900: Ølands Runeindskrifter. I: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 2. Række 15. S. 1–15.
- DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirksomhed af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. 1942. København.
- Hagland, Jan Ragnar, ms: Runer frå utgravningane i Trondheim bygrunn 1971–94. Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894) [u.å.] (<http://www.hf.ntnu.no/nor/Publik/RUNER/RUNER.doc>).
- Heggstad, Leiv & al., 1975: Norrøn ordbok. 3. utg. Oslo.
- Hellquist, Elov, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Holman, Katherine, 1996: Scandinavian runic inscriptions in the British Isles: their historical context. Trondheim. (Senter for middelalderstudier. Skrifter 4.)
- 1998: Scandinavian runic inscriptions as a source for the history of the British Isles: the St Paul's rune-stone. I: Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995. In Zusammenarbeit mit Sean Nowak hrsg. von Klaus Düwel. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 15.) S. 629–638.

- Jacobsson, Stefan, 2004: Runnordiska *Sturla*-namn. Mansnamn på *-a* i vikinga- och medeltidens nordiska runinskrifter. C-/D-uppsats i nordiska språk. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. (Duplic.)
- Jansson, Sven B. F., 1947: Till tolkningen av Gårdbysten på Öland. I: Arkiv för nordisk filologi 62. S. 186–195.
- Jónsson, Finnur, 1907: Tilnavne i den islandske oldlitteratur. I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. 2. række 22. S. 161–381.
- Lind, E. H., 1905–15: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Samlade ock utgivna. Uppsala–Leipzig.
- 1920–21: Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Samlade ock utgivna med förklaringar. Uppsala.
- Lundgren, Magnus & al., 1892–1934: Svenska personnamn från medeltiden. Antecknade ock ordnade. Uppsala. (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv 10:6–7.)
- N, se NiyR.
- NiyR = Norges innskrifter med de yngre runer. Utg. for Kjeldeskriftfondet. 1–. 1941 ff. Oslo. (Norges indskrifter indtil reformationen 2.)
- NRL = Peterson, Lena: Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex>).
- OSDs = Samlingarna till Ordbok över Sveriges dialekter, Språk- och folkminnesinstitutet, Dialektavdelningen, Uppsala.
- Otterbjörk, Roland, 1984: Eftermälet på Kolundsstenen. I: Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 211–217.
- Peterson, Lena, 1992: Metronymika under medeltiden: forskningshistorik. I: Fokus på kvinnor i middelalderkilder. Rapport fra symposiet “Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder”, Isegran, september 1990. Red. av Berit Jensen Selle-vold, Else Mundal & Gro Steinsland. Skara. S. 85–98.
- Pihl, Carin, 1924: Överkalixmålet 1. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1924. Filo-sofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 2.)
- Riad, Thomas, 2002: Svensk smeknamnsfonologi. I: Studia anthroponymica Scandinavica 20. S. 51–98.
- Rietz, Johan Ernst, 1867: Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket. 1–2. Malmö–Köpenhamn–Leipzig–London.
- Rutberg, Hulda, 1924–31: Folkmålet i Nederkalix ock Töre socknar. Stockholm. (Svenska landsmål ock svenskt folkliv B 28.)
- Salberger, Evert, 1960: Trakmal. Ett runsvenskt mansnamn. I: Namn och bygd 49. S. 9–20.
- 1978: Runsvenska namnstudier. Stockholm. (Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 13.)
- 1995: Gårdby-stenens *halfburin*. Mansnamn eller attribut. I: Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift. S. 103–121.
- Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord/htm>).

- Sm = Smålands runinskrifter. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] Utg. av Språk- och folkminnesinstitutet. 1–. 1967 ff. Uppsala.
- SOL = Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Red.: Mats Wahlberg. 2003. Uppsala.
- SRI = Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1–. 1900 ff. Stockholm.
- Sundqvist, Birger, 1957: Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420. Uppsala. (Anthroponymica Suecana 3.)
- Sö = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm (SRI 3.)
- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- U = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
- Ög = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (SRI 2.)
- Öl = Ölands runinskrifter. Granskade och tolkade af Sven Söderberg & Erik Brate. 1900–06. Stockholm (SRI 1.)

Summary

HENRIK WILLIAMS

Towards the interpretation of the personal name **kina**

The runic sequences **kina**, in Sö 196, DR 412 and N 815, and [**kinu**] (acc.), in ÖI 10, have been interpreted as representing personal names. For the first two inscriptions a putative Old Scandinavian female name *Ginna* (from *Ginnlaug*) has been suggested, and for the third *Kin(n)a* (from *Kristina*) or a putative male name *Ginna*. The fourth record was left uninterpreted by the most recent investigator.

The present author discusses the interpretations of the individual inscriptions and seeks to demonstrate that we are dealing with the same, male, name in all four. There are two realistic possibilities, either *Ginna* (from the verb *ginna* ‘to dupe, fool someone; to decoy, entice’) or *Gina* (from the verb *gina* ‘to gape, yawn’). In either case we are dealing with a name of what is referred to as the *Sturla* type. The alternative *Gina* conforms better to known types of (original) bynames, cf. especially the semantically and derivationally identical byname *Glufsa* ‘scoff, guzzle (down), gobble (down)’. The male personal name *Gina* would thus mean ‘he who gapes or he who gobbles or is ravenous’.

MARIT ÅHLÉN

En ristarsignatur och ett namnbelägg

Till tolkningen av inskriften på U 116

Många runinskrifter i sten bär en ristarsignatur eller – med Per Stilles (1999 s. 134 ff.) terminologi – utförarformel. Signerade ristningar är särskilt vanliga i Mälardalen. I sammanställningen Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter (1993) listar Jan Axelson inte mindre än 146 namn eller i vissa fall otolkade runföljder som står som subjekt i en ristarsignatur. Av dessa 146 är det endast tre av de till namnet kända runmästarna som var och en förekommer i mer än 20 signaturer. Dessa tre är Balle, Åsmund och Öpir. 25 av namnen förekommer i mellan tre och tio runristningar och 19 i två inskrifter. Återstående 99 namn förekommer bara i en enda signatur.

I normalfallet innehåller en runinskrift en minnesformel, dvs. NN (och NN) lät resa stenen efter NN sin släkting, ibland följd av ytterligare information om resor, om brobyggen eller omdömen om den döde. Drygt 800 ristningar i Mellansverige har någon form av signatur, oftast placerad som avslutning av inskriften. Här exemplifieras detta av U 945 Danmarks kyrka: *Signiutr ok Aviðr letu ræisa stæin at Ofæig, faður sinn. Guð hialpi and hans ok Guðs moðir. Fotr risti runar* (fig. 1). Om skriftbandet inte räcker kan signaturens sista runor placeras inne på ristningsytan eller som på U 759 Enköpings kyrka: *Bryni-ulfR(?) ok HræfningR(?) ok Sigvaldi letu ræisa stæin þenna at Asgæir, faður sinn. Guð drottinn hialpi anda hans bætr þæn hann hæfir til gært. Tíðkumi risti runar þessi*, där signaturens avslutning står i fyrfotadjurets hals (fig. 2). Vad som verkar vara en önskan att skilja ut signaturen från den övriga texten visar sig på olika sätt. En variant är att signaturen följer i omedelbar anslutning till textens slut, ristad med rättvända runor i motsatt riktning. Ett exempel härpå är U 279 Skälby, Hammarby sn: *Biorn ok Igulfastr ok Ion letu gæra bro at Þorstæin, broður sinn. Öpir risti runar* (fig. 3). På U 1034 står signaturen direkt efter texten men ristad med stuprunor: *Þorbiorn ok Þorstæinn ok Styrbiorn letu ræisa stæin æftir Þorfast, faður sinn. Öpir risti* (fig. 4). Vändrunor placerade utanför skriftbandet längs stenens kant har runmästaren Tord använt sig av i signaturen på U 919 Blacksta, Jumkils sn: *Guðfastr ok Þrondr*

letu retta stæin æftir faður sinn Hals, ok Frøyguðr æftir bonda sinn. Þorðr hiogg runar þessar val (fig. 5). På runblocket U 687 Sjusta, Skoklosters sn, står Öpirs signatur innanför skriftbandet i botten på en av öglorna utan anslutning till textens slut: *Runa let gæra mærki at Spiallbuða ok at Svæin ok at Andvett ok at Ragnar, syni sina ok Ængla, ok Sigríð at Spiallbuða, bonda sinn. Hann var dauðr i Holmgarði i Olafs kirkiu. Öpir risti runar* (fig. 6). I ett eget band under själva runslingan är signaturen placerad på t.ex. U 824 Holms kyrka: *Iogæirr ok Afríðr(?) letu retta stæin þenna æftir broður Hrodælfar i ...-bergi. Asmundr risti runar* (fig. 7). Visäte använder ibland korsarmar som skriftband för sin signatur (fig. 8) som här på U 208 Räcksta, Angarns sn, den andra av två stenar i ett parmonument: *Ristu mærki at mann mætan, synir allgoðir at sinn faður Sterkar. Viseti risti stæina*. U 1165 Rotbrunna, Härnevi sn, är ytterligare ett bidrag till exempelsamlingen när det gäller olika alternativ till utformning av en ristarsignatur (fig. 9). Inskriften lyder: *Hialmdis ok Þorstæinn ræistu stæina [þessa æ]ftir Nokka. Ævirikk hiogg*, och här är ristarnamnet dolt i ett talchiffer.

I alla dessa exempel står signaturen sist eller fristående efter texten. Det finns emellertid ett fåtal exempel på att inskriften inleds med informationen om vem som utfört ristningen. *Stæinhildr let retta stæin þenna æptir Viðbiorn Grikkfara, boanda sinn. Guð hialpi hans salu ok Guðs moðir. Asmundr Kara sun markaði* återger inskriften på U 956 Vedyxa, Danmarks sn (fig. 10). Elias Wessén (i UR 4 s. 80) anmärker i kommentaren till inskriften: »O. Celsius är den förste, som har läst inskriften i rätt ordning.» Tidigare verksamma forskare har börjat läsningen vid rundjurets svansspets och slutat vid djurets huvud. »Rätt ordning» är emellertid i detta fall, enligt Wesséns uppfattning, ett stycke in på rundjurets kropp. Den sten som inskriften huggits in i har närmast formen av en stol. För att läsa i »rätt ordning» skall man börja just i vinkeln mellan »ryggstödet» och »sitsen», om man håller fast vid stolsliknelsen. Ser man till skriftbandet som helhet kan man dock säga att inskriften börjar med signaturen och att själva minnesformeln tar vid ett stycke in. När inskriftens lydelse återges i tryck placeras emellertid signaturen på gängse vis sist.

En runristning i fast håll, U 284 Torsåker, Hammarby sn, finns på en alldeles slät och regelbundet formad stenyta (fig. 11). Runorna är arrangerade i två rundjurs kroppar, det vänstra djuret med huvudet neråt och det högra med huvudet upptill på ristningsytan. Texten i det högra djuret börjar vid svansen och lyder: **suain · risti · runar · þisar · iktil · lit · hkua · auk · mani ·**. I det vänstra djurets kropp, också med början vid svansen, står: **þair · litu · hkua · iftr · kuna · faþur · sin**. I normaliseringen återger Sven B. F. Jansson (i UR 1 s. 461) texten som *Svæinn risti runar þessar. Kætill(?) let haggva ok Manni/Mani. Þæir letu haggva æftir Gunna, faður sinn*. Jansson (a.st.) konstaterar:

»Inskriftens formulering är ovanligt omständlig.» Han påpekar också att runristaren Sven »inte varit särskilt framstående». Det kan man kanske hålla med om, men särskilt blygsam förefaller han inte ha varit. Runtexten inleds med ristarsignaturen. Försättningsen följer sedan direkt utan något annorlunda eller påfallande skiljetecken som avgränsning. Skulle man välja att börja läsa inskriften i det vänstra rundjuret blir texten ännu omständligare formulerad och dessutom ologisk: *Þæirk letu haggva æftir Gunna, faður sinn. Svæinn risti runar þessar. Kætill(?) let haggva ok Manni/Mani*. Pronomenet *þæirk* kan rimligen inte komma långt före de namn det syftar på, *Kætill* och *Manni/Mani*. Det måste helt enkelt vara så att inskriften i detta fall inleds med ristarsignaturen.

I Älvsunda i Eds socken i Uppland finns det runristade blocket U 116 (fig. 12). Inskriften återges i Upplands runinskrifter (UR 1 s. 174): **tirui · risti · runar · auk · þorkar · þair · litu hkua · stain eftir bryþr · sina**. Artikelförfattaren, Elias Wessén, har givit den följande runsvenska form: *Tirvi risti runar, ok Þorgæirk, þæirk letu haggva stæin æftir brøðr sina*. I kommentaren till inskriften sammanställer Wessén (a.st.) runföljden **tirui** med **tiarui** på Sö 305 Söderby, Botkyrka sn. I artikeln i Södermanlands runinskrifter, även den författad av Wessén, normaliserar han (SöR s. 281) dock namnet *Tiarvi*. *Tiarvi* är också den uppslagsform vi möter i NRL. I Samnordisk runtextdatabas normaliseras runföljden **tirui** på U 116 *Tyrvi/Tiarvi*.

Wessén (i UR 1 s. 174) återger inskriften i följande nusvenska språkdräkt: »Tyrve ristade runorna, han och Torger läto hugga stenen efter sina bröder.» Någon kommentar till den märkligt formulerade inledningen ger han inte. Jag finner det för min del mycket ologiskt att Tyrve först omtalas som den som »ristade runorna» för att senare i samma mening vara den som tillsammans med Torger »lät hugga stenen». De tre inledande orden *Tyrvi risti runar* har veterligen inte, trots sin innebörd, uppfattats som en ristarsignatur. Någon runristare *Tyrvi/Tirvi/Tiarvi* finns följaktligen inte upptagen i Jan Axelsons (1993) Mellansvenska runristare.

Av min inledningsvis redovisade genomgång av olika sätt att komponera in signaturen i ristningen framgår att det finns exempel på att en inskrift inleds med uppgiften om vem som är runmästaren. Det mest entydiga exemplet är U 284 Torsåker, Hammarby sn (se ovan), men även U 956 Vedyxa, Danmarks sn, måste anses höra hit. Jag vill alltså som min mening framföra att *Tiarvi* är namnet på runristaren i en inledande signatur.

Ristarsignaturen kan vara formulerad på olika sätt och ha olika längd. En sammanställning av signaturerna på de ristningar jag citerat ovan ger en liten exempelsamling på hur formuleringen kan variera:

- U 919: *Porðr hiogg runar þessar val.*
 U 284: *Svæinn risti runar þessar.*
 U 759: *Tiðkumi risti runar þessi.*
 U 824: *Asmundr risti runar.*
 U 945: *Fotr risti runar.*
 U 279: *Ópir risti runar.*
 U 687: *Ópir risti runar.*
 U 208: *Viseti risti stæina.*
 U 956: *Asmundr Kara sun markaði.*
 U 1165: *Ævirikr hiogg.*
 U 1034: *Ópir risti.*

Om man betraktar *Tiarvi risti runar* som signaturen blir emellertid själva minnesinskriften *Ok Þorgæirrk, þæir letu haggva stæin æftir brøðr sina* språkligt ologisk. Personliga pronomen använda i förkortade uttryck förekommer i några runinskrifter (Wessén 1965 s. 60). Som exempel anför Wessén bl.a. U 240 Lingsberg, Vallentuna sn, *Dan ok Huskarl ok Svæinn ok Holmfriðr, þaun mōðgin letu retta stæin þenna æftir Halfdan, faður þæira Dans, ok Holmfriðr at boanda sinn*, där *þæira Dans* står för »Dan och hans bröder», nyss omnämnda i texten. Någon parallell till att formuleringen *ok Þorgæirrk, þæir* skulle kunna användas som ett förkortat uttryck står inte att finna hos Wessén. Inte heller i runmaterialet i övrigt har jag kunnat hitta något exempel som skulle kunna tolkas på ett motsvarande sätt.

I olika sammanhang (se t.ex. Lagman 1989) har framförts uppfattningen att man vid tolkning av runinskrifter så långt det är möjligt skall läsa som det står och bygga tolkningsförsöken på texten som den är ristad. Om man tillämpar den metoden på inskriften på U 116 blir den naturliga utgångspunkten att före *ok Þorgæirrk* söka ett namn som kan ingå i subjektet. Den runföljd som står där är **runar**. Den tolkning man först tänker på är givetvis att den återger objektet i signaturen, alltså *runar*. En ristarsignatur kan dock, som framgår av den anspråkslösa exempelsamlingen ovan, utgöras av endast subjekt och predikat. Runföljden **runar** skulle då kunna vara det felande namnet som rimligen har föregått *ok Þorgæirrk* och återge ett mansnamn *Rūnarrr*. Något sådant namn är emellertid inte belagt från runsvensk tid. Inte heller finns det något medeltida belägg på namnet i fråga.

Roland Otterbjörk (1964 s. 121) anger årtalet 1875 för det tidigaste belägget på det aktuella namnet. Den korta förklaringen till namnet *Runar* han ger lyder (a.st.): »möjl. ett keltiskt namn, bet. 'älskad man'». I Nationalencyklopedin (bd 16 s. 85) kan man läsa: »Runar, mansnamn av oklart ursprung, enligt ett antagande ytterst av ett keltiskt namn med betydelsen 'älskad man'. Snarare är det dock en nybildning där elementet *Run-* [...] utbyggts med det frekventa *-ar*.»

I NRL (Frekvenstabeller) förtecknas de mest frekventa för- respektive efterlederna i runbelagda personnamn. *Rūn-* återfinns långt ner på listan över de 49 vanligaste förlederna i ditematiska namn (tabell 15), och *-arr* hamnar på fjärde plats bland de 41 vanligaste mansnamnsefterlederna (tabell 16). Inget av de i det svenska runmaterialet belagda ditematiska personnamnen med förleden *Rūn-* är frekvent. I NRL (s.v. *Rūn-*) återfinns mansnamnen *Rūnfastr* (3 belägg), *RūnulfR* (3 belägg) och *Rūnviðr* (1 belägg) samt kvinnonamnet *Rūnfrīðr* (3 belägg). Till denna lista tillåter jag mig föreslå tillägget *Rūnarr* (1 belägg) med hänvisning till U 116 och menar därmed att namnbildningen ägt rum redan under runsvensk tid. Ett problem kan synas vara att namnet inte förekommer i några medeltida källor utan dyker upp igen först 1875. Men om det nu inte är så att *Runar* använts, men inte lämnat något spår i en bevarad medeltida källa, är det knappast något som hindrar att namnet bildats två gånger, i gammal tid och på 1800-talet, vid det senare tillfället med namn innehållande de fornspråkliga lederna *Run-* och *-arr* som mönster.

Inskriften på det runristade blocket U 116 skall efter det ovan förda resonemanget enligt min mening läsas *Tiarvi risti. Runarr ok ÞorgæiRR þæiR letu haggva stæin æftiR brøðr sina*. Texten följer på detta sätt den traditionella formeln för en vikingatida minnesinskrift. Det enda ovanliga är placeringen av ristarsignaturen, men härtill står, som ovan visats, paralleller att finna.

Fig. 1. U 945 Danmarks kyrka. Ristarsignaturen står som avslutning på texten. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 2. U 759 Enköpings kyrka. Signaturens avslutning står i fyrfotadjurets hals. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 3. U 279 Skälby, Hammarby socken. Signaturen står som avslutning på texten med rättvända runor men i motsatt skriftriktning. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 4. U 1034 Tensta kyrka. Signaturen är ristad med stuprunor. Foto: Riksantikvarie-
ämbetet.

Fig. 5. U 919 Blacksta, Jumkils socken. Signaturen är ristad med vändrunor placerade utanför skriftbandet. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 6. U 687 Sjusta, Skoklosters socken. Signaturen står innanför skriftbandet utan anslutning till textens avslutning. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 7. U 824 Holms kyrka. Ristarsignaturen står i ett eget band under runslingan. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 8. U 208 Räcksta, Angarns socken. Korsarmarna har använts som skriftband för ristarsignaturen. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 9. U 1165 Rotbrunna, Härnevi socken. Här har ristarnamnet dolts i ett talskiffer.
Foto: Riksantikvarieämbetet.

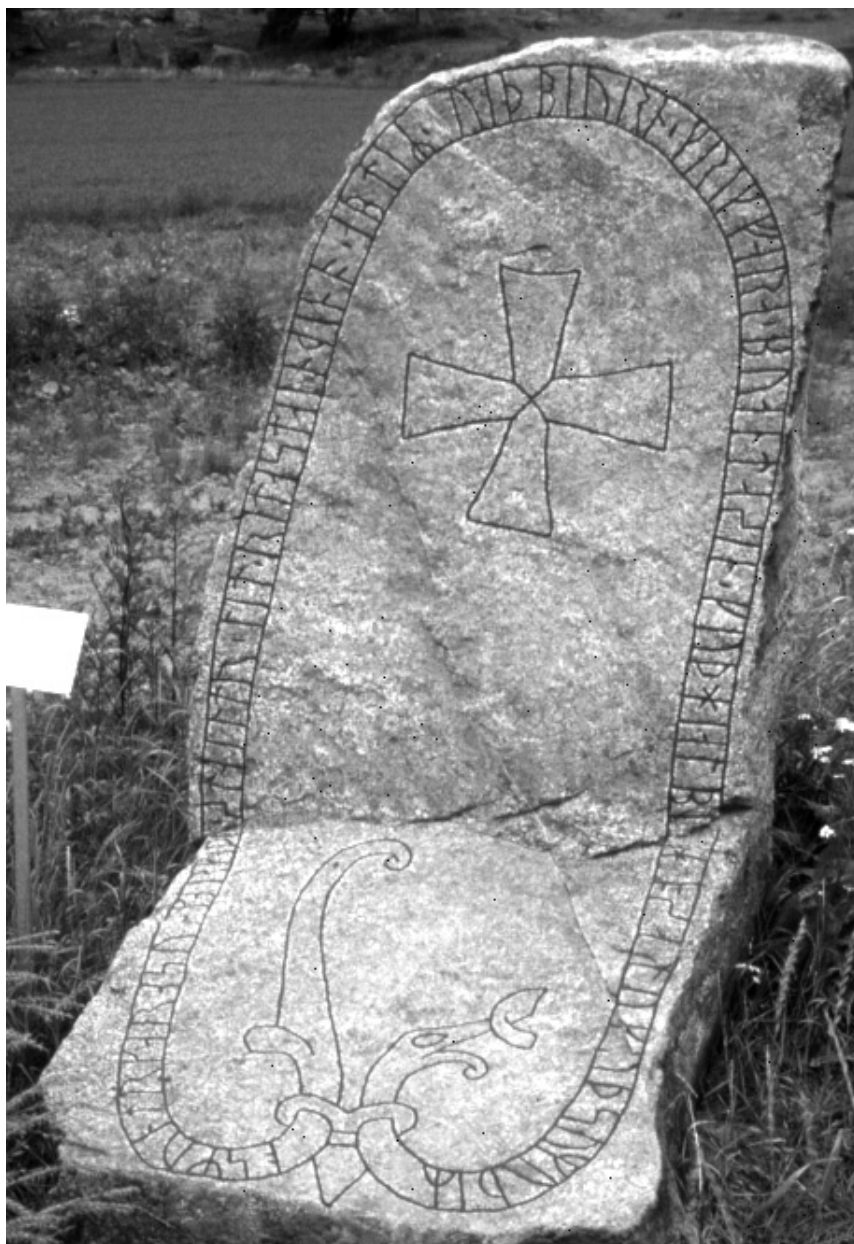

Fig. 10. U 956 Vedyxa, Danmarks socken. Signaturen börjar vid rundjurets svanspets och går fram till minnestexten, som börjar just efter den vinkel själva stenen bildar. Foto: Marit Åhlén 1995, Riksantikvarieämbetet.

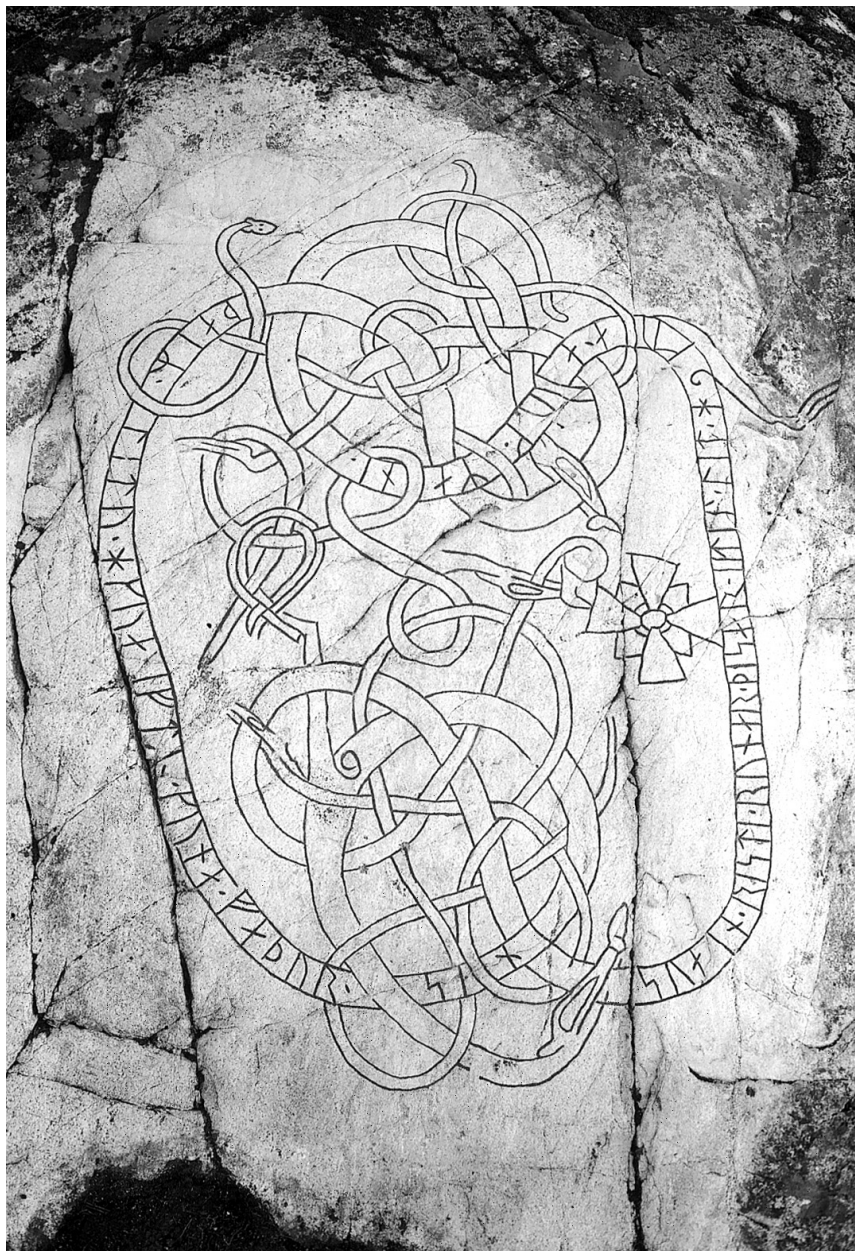

Fig. 11. U 284 Torsåker, Hammarby socken. Texten inleds nertill i det högra rundjurets kropp och börjar med signaturen *Svæinn risti runar þessar*. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Fig. 12. U 116 Älvsunda, Eds socken. Hur runskriftens inledning skall tolkas utreds i artikeln. Foto: Riksantikvarieämbetet.

Litteratur och förkortningar

- Axelson, Jan, 1993: Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter. Uppsala. (Runrön 5.)
- Lagman, Svante, 1989: Till försvar för runristarnas ortografi. I: Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat. Uppsala. (Runrön 1.) S. 27–37.
- Nationalencyklopedin. Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd. 1–20. 1989–96. Höganäs.
- NRL = Peterson, Lena: Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002 (<http://www.sofi.se/SOFIU/runlex>).
- Otterbjörk, Roland, 1964: Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon. Stockholm. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 29.)
- Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord/htm>).
- Stille, Per, 1999: Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering. Uppsala. (Runrön 13.)
- Sö, se SöR.
- SöR = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.)
- U, se UR.
- UR = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)
- Wessén, Elias, 1965: Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax. 2 uppl. Stockholm–Göteborg–Uppsala.

Summary

MARIT ÅHLÉN

A carver formula and a record of a name

On the interpretation of the inscription on U 116

More than 800 runic inscriptions in central Sweden include a carver formula, i.e. the signature of the carver. In most cases it appears at the end of the inscription, but clearly separated in one way or another from the memorial text. There are a few inscriptions, though, which begin with particulars of who carved them. A very clear example is provided by U 284: *Svæinn risti runar þessar. Kætill(?) let haggva ok Manni/Máni. Þæir letu haggva æftir Gunna, faður sinn* ‘Sveinn carved these runes. Ketill(?) had them carved, and Manni/Máni. They had them carved in memory of Gunni, their father’.

The inscribed boulder U 116, at Älvsunda in the parish of Ed, bears the inscription: **tirui · risti · runar · auk · þorkar · þair · litu hkua · stain eftir bryþr · sina**. Elias Wessén (in UR 1) translates this: *Tirvi (Tiarvi) risti runar, ok ÞorgæiRR, þæiR letu haggva stæin æftiR brøðr sina*, i.e. ‘Tiorvi carved (the) runes, and Þorgeirr, they had the stone carved in memory of their brothers’. He makes no comment on the strangely worded introduction. The three opening words, *Tiarvi risti runar*, have not been regarded as a carver formula, even though an inscription can in fact begin with one. However, if *Tiarvi risti runar* is read as such a formula, then the actual memorial inscription, *Ok ÞorgæiRR, þæiR letu haggva stæin æftiR brøðr sina*, is linguistically illogical. Before *ok ÞorgæiRR* there should be a name that can form part of the subject. If **runar** does not represent *runar* ‘runes’, but a man’s name *Rūnarr*, this illogicality is removed. However, there is no evidence of this name from the Runic Swedish period; according to the literature, the earliest documented occurrence is from 1875.

According to *Nordiskt runnamnslexikon (NRL)*, the first element *Rūn-* is uncommon, whereas the final element *-arr* occurs very frequently. None of the dithematic personal names with *Rūn-* as their first element, recorded in Swedish runic inscriptions, are common: *Rūnfastr* (3 instances), *RūnulfR* (3) and *Rūnviðr* (1), together with *Rūnfrīðr* (3). To these I would now add *Rūnarr* on U 116. The lack of evidence for the name in medieval sources may be a result of it having been so uncommon that it has left no trace in any extant source from the period. Its documented occurrence from 1875 on may be attributed to its having been re-formed in modern times, on the model of names containing the old elements *Run-* and *-arr*.

In my opinion, then, the inscription on U 116 is to be read *Tiarvi risti. Runarr ok ÞorgæiRR þæiR letu haggva stæin æftiR brøðr sina*, i.e. ‘Tiorvi carved. Rūnarr and Þorgeirr, they had this stone carved in memory of their brothers’.

Författarna

Staffan Fridell, professor, fil. dr, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Box 527, SE-751 04 Uppsala (Staffan.Fridell@nordiska.uu.se).

Magnus Källström, doktorand, fil. mag., Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, SE-106 91 Stockholm (Magnus.Kallstrom@nordiska.su.se).

Patrik Larsson, fil. dr, S:t Johannesgatan 32 B, SE-752 33 Uppsala (Patrik.Larsson@nordiska.uu.se).

Michael Lerche Nielsen, lektor, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, Njalsgade 136, DK-2300 København S (Lerche@hum.ku.dk).

Per Stille, universitetslektor, fil. dr, teol. lic., Institutionen för humaniora, Växjö universitet, SE-351 95 Växjö (Per.Stille@hum.vxu.se).

Henrik Williams, professor, fil. dr, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Box 527, SE-751 04 Uppsala (Henrik.Williams@nordiska.uu.se).

Marit Åhlén, akademiintendent, fil. dr, Vasagatan 1 C, SE-753 13 Uppsala.